

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie
Studijní obor: Demografie s veřejnou a sociální politikou

Václav Stryka

Porovnání vývoje vybraných demografických ukazatelů ve státech jižní Evropy na začátku 21. století

Comparison of development of selected demographic indicators in the Southern European countries at the beginning of the 21st century

Typ závěrečné práce:

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. RNDr. Luděk Šídlo Ph.D.

Praha, 2023

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce a žádná její část nebyla využita k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

Chrudim, 13. 7. 2023

Podpis

Poděkování:

Rád bych poděkoval doc. RNDr. Lud'ku Šídlovi, Ph.D. za odborné vedení této bakalářské práce, mnoho cenných rad a připomínek. Dále bych rád poděkoval své rodině a přátelům za podporu během studia a zpracování této práce.

Porovnání vývoje vybraných demografických ukazatelů ve státech jižní Evropy na začátku 21. století

Abstrakt

Hlavním cílem této bakalářské práce je srovnání vybraných demografických ukazatelů v zemích jižní Evropy v letech 2000–2021. Mezi tyto země byly vybrány Itálie, Španělsko, Portugalsko a Řecko. Práce poskytuje základní socioekonomickou analýzu zmíněných zemí, jejich populační struktury a vývoj základních ukazatelů přirozené reprodukce za působení vlivu složek plodnosti, úmrtnosti a migrace. Na základě analýzy demografických procesů byla vyslovena hypotéza o zásadním vlivu imigrace na populační růst. Byla také vytyčena dvě krizová období, která postihla všechny státy a byla sledována změna dosavadního trendu vývoje ukazatelů plodnosti a úmrtnosti. Druhá hypotéza předpokládá největší změnu ukazatelů plodnosti v době ekonomické krize a ukazatelů úmrtnosti v době epidemiologické krize. Výsledky první analýzy ukazují, že imigrace v současnosti určuje vývoj celkového přírůstku obyvatelstva. Potvrzuje se i druhá hypotéza, závěr analýzy objasňuje dosavadní přímý vliv hospodářské krize na snižování intenzity porodnosti, zatímco epidemiologická krize ovlivnila ukazatele úmrtnosti pouze dočasně, avšak razantně.

Klíčová slova: státy jižní Evropy, plodnost, úmrtnost, migrace, přirozená reprodukce, ekonomická krize, epidemiologická krize

Comparison of the development of selected demographic indicators in the Southern European countries at the beginning of the 21st century

Abstract

The main aim of this bachelor's thesis is the comparison of selected demographic indicators in the countries of Southern Europe during the years 2000–2021. Among these countries, Italy, Spain, Portugal and Greece were chosen. The thesis provides a basic socio-economic analysis of the mentioned countries, their population structure and the development of basic indicators of natural reproduction under the influence of the components of fertility, mortality and migration. Based on the analysis of demographic processes, a hypothesis was raised about the fundamental influence of immigration on population growth. Two crisis periods were also marked out, which affected all states, and the change in the current trend of the development of fertility and mortality indicators was monitored. The second hypothesis assumes the greatest change in fertility indicators during the economic crisis and mortality indicators during the epidemiological crisis. The results of the first analysis reveal that immigration currently determines the development of the total population increase. The second hypothesis is also confirmed, the conclusion of the second analysis clarifies the direct influence of the economic crisis on reducing the intensity of fertility until now, while the epidemiological crisis affected the mortality indicators only temporarily but forcefully

Keywords: south European countries, fertility, mortality, migration, natural reproduction covid-19, economic crisis

Obsah

Seznam obrázků	8
Seznam použitých zkratk.....	10
1 Úvod.....	11
1.1 Vymezení časového období a zájmového území.....	12
1.2 Cíl práce	13
1.3 Zdroje dat	13
1.4 Metodika ukazatelů	14
Úhrnná plodnost.....	14
Průměrný věk matek při narození dítěte	14
Průměrný věk matek při narození prvního dítěte.....	15
Naděje dožití při narození.....	15
Naděje dožití v přesném věku 65 let.....	15
Kojenecká úmrtnost	16
Hrubá míra migračního salda a přirozeného a celkového přírůstku	16
Billeterův index.....	17
2 Rešerše literatury	18
2.1 Socioekonomický profil států.....	22
Itálie	22
Španělsko	23
Portugalsko	23
Řecko	24
Vývoj nezaměstnanosti.....	24
Vývoj HDP	27
2.2 Stanovení výzkumných hypotéz.....	29
3 Základní trendy populačního vývoje od roku 2000.....	30
3.1 Vývoj plodnosti	30
3.2 Vývoj úmrtnosti.....	35
3.3 Vývoj migrace	40
3.4 Vliv složek reprodukce na přírůstku obyvatelstva	41

Míra stárnutí.....	50
4 Analýza krizových období	52
4.1 Ekonomická krize.....	52
4.2 Epidemiologická krize.....	54
5 Závěr.....	61
Seznam použité literatury.....	63
Seznam datových zdrojů	71

Seznam obrázků

Obr. 1: Podíl nezaměstnaných, vybrané státy, 2000–2021 (%)	25
Obr. 2: Podíl nezaměstnaných v mladé populaci, 15–25 let, 2000–2021	27
Obr. 3: Roční změna vývoje HDP, vybrané státy, 2000–2021	29
Obr. 4: Vývoj úhrnné plodnosti, vybrané státy, 2000–2021	32
Obr. 5: Průměrný věk matek při narození prvního dítěte, vybrané státy, 2010–2021	33
Obr. 6: Průměrný věk matek při narození dítěte, vybrané státy, 2000–2021	34
Obr. 7: Vývoj kojenecké úmrtnosti, vybrané státy, 2000–2021.....	37
Obr. 8: Vývoj naděje dožití při narození, vybrané státy, ženy, 2000–2021	38
Obr. 9: Vývoj naděje dožití při narození, vybrané státy muži, 2000–2021	38
Obr. 10: Vývoj naděje dožití v přesném věku 65 let, muži, 2000–2021	39
Obr. 11: Vývoj naděje dožití v přesném věku 65 let, ženy, 2000–2021	39
Obr. 12: Pohlavně věková struktura, Itálie, 2000 a 2021	42
Obr. 13: Pohlavně věková struktura, Španělsko, 2000 a 2021	43
Obr. 14: Pohlavně věková struktura, Portugalsko, 2000 a 2021	44
Obr. 15: Pohlavně věková struktura, Řecko, 2000 a 2021	45
Obr. 16: Vývoj průměrného věku obyvatelstva, vybrané státy, 2000–2021	46
Obr. 17: Vývoj hrubé míry přirozeného přírůstku, vybrané státy, 2000–2021	47
Obr. 18: Vývoj hrubé míry migračního salda, vybrané státy, 2000–2021	48
Obr. 19: Vývoj hrubé míry celkového přírůstku, vybrané státy, 2000–2021	49
Obr. 20: Vývoj indexu stáří, vybrané státy, 2010–2021	50
Obr. 21: Billeterův index, vybrané státy, 2000–2021	51
Obr. 22: Vývoj denního počtu nakažených na nemoc covid-19, Itálie	55
Obr. 23: Vývoj denního počtu zemřelých na nemoc covid-19, Itálie	56
Obr. 24: Vývoj denního počtu nakažených na nemoc covid-19, Španělsko	56
Obr. 25: Vývoj denního počtu zemřelých na nemoc covid-19, Španělsko	57
Obr. 26: Vývoj denního počtu nakažených na nemoc covid-19, Portugalsko	57
Obr. 27: Vývoj denního počtu zemřelých na nemoc covid-19, Portugalsko	58

Obr. 28: Vývoj denního počtu nakažených na nemoc covid-19, Řecko	58
Obr. 29: Vývoj denního počtu zemřelých na nemoc covid-19, Řecko	59

Seznam použitých zkratk

OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
HDP	Hrubý domácí produkt
WHO	Světová zdravotnická organizace
Eurostat	Evropský statistický úřad
ISTAT	Italský statistický úřad
ESTAT	Španělský statistický úřad
INESP	Portugalský statistický úřad
ESA	Řecký statistický úřad
ČSÚ	Český statistický úřad
HMD	Human mortality database
HFD	Human fertility database

Kapitola 1

Úvod

Běžnou součástí demografie je porovnávání populací regionů, států či měst na základě předem stanovených a specifikovaných ukazatelů. V dnešní době se nejvyspělejší státy světa zabývají především problémy s nedostatečnou generační obměnou, způsobenou nízkými hodnotami ukazatelů porodnosti a zlepšující se úrovní úmrtnosti. Prodlužuje se délka života, mnohé nemoci jsou již téměř vymýceny, takže se rozšiřuje počet osob v nejvyšších věkových skupinách. Takový výzkum nám poskytuje ten nejpodstatnější přehled o konkrétních kohortách v průběhu času. Přirozená reprodukce, jakožto demografický pojem, je stále opakovanou obnovou lidské populace, pomocí demografických procesů porodnosti a úmrtnosti (Sociologická encyklopedie, 2017). Tyto procesy jsou ovlivňovány dalšími demografickými jevy, jako je sňatečnost, rozvodovost či migrace. Je ovšem nutné si uvědomit, jakou klíčovou roli hrají tyto nejzákladnější demografické procesy v našich životech. Odvíjí se od nich další ukazatele, které zobrazují trendy v populačním vývoji a ten zase determinuje chod jakéhokoliv státu světa.

Zajímavý vývoj čeká taktéž evropské státy. Ty patřily vždy mezi klíčové reprezentanty moderního pokroku ve společnosti a udávaly chod demografických změn. Jednou ze skupin evropských států je region jižní Evropy. Narážíme ale na skutečnost, že v těchto zemích se v současné době vyskytuje více socioekonomických a demografických problémů než pozitiv. Patří mezi ně například dlouhodobě vysoká nezaměstnanost, která je propastně vyšší oproti jiným státům Evropské unie (ČSÚ, 2014; Eurostat, 2022), nízká produktivita práce nebo výrazné stárnutí populací o jednotky procentních bodů (Eurostat, 2022).

Struktura populací evropských států se od počátku 21. století výrazně měnila, ať už hovoříme o vývoji pohlavně věkových struktur či o konkrétních ukazatelích demografické reprodukce. Výraznou změnou prošly taktéž migrační toky, jedná se zejména o příchod obyvatel z chudších zemí Evropy, rozvojových zemí Afriky (často s koloniální minulostí), Latinské Ameriky či blízkého Východu. Tito lidé pak významně mění pohlavně věkové struktury zemí, do kterých cestují. Problematikou je motivace jejich odchodu z rodné země. Do Evropy přicházejí ekonomičtí migranti, v jejichž zájmu je zlepšit svou finanční situaci a zajistit tím rodinu. Další migranti mohou svou zem opouštět kvůli nestabilitě politického systému či hrozícím konfliktům.

Kromě jmenovaných výzev se ve sledovaných státech vyskytly taktéž problémy ekonomického a zdravotního rázu. Vztah ekonomické krize, která přinesla omezení finančních

prostředků pro založení rodiny, stěhování či zlepšení životní úrovně s vybranými ukazateli je rozhodně důležitou analýzou. Dluhová krize zamezila státům efektivně a moderně posilovat státní služby. Některé z nich napřímo ovlivnily obyvatelstvo v jeho demografickém chování.

Podobně tomu je s obdobím epidemiologické krize v roce 2020. Ta taktéž zasáhla celou populaci a přeměnila řád trendů, které byly doposud dominantní. Jedná se o nejmýraznější zásah do průběhu úmrtnosti během posledních dekad. Epidemie covid-19 výrazně omezila fungování standardní zdravotní péče. Ta musela být v rámci bezprostředního nebezpečí velmi soustředěna na vypořádání se s velkým množstvím vážně nemocných či umírajících v krátkém časovém úseku. Na druhou stranu zásah pandemie zachvátil státy tak silně, že se této nemoci podařilo během krátkodobého segmentu zásadně ovlivnit dosavadní demografický pokrok.

Metodologie této práce je založena na sběru a analýze dostupných demografických dat ze statistických úřadů, mezinárodních organizací a dalších relevantních zdrojů. Budou použity kvantitativní metody pro porovnání a vyhodnocení demografických ukazatelů ve sledovaných státech.

1.1 Vymezení časového období a zájmového území

Časové období jsem vybral jako interval let 2000–2021. V těchto letech se vybrané ukazatele razantně proměňovaly. Mizely trendy z minulého století a zároveň se začaly objevovat trendy nové. Sledované období má za cíl zkoumat nejmodernější dějiny demografických procesů.

Mezi vybrané státy byly zařazeny Itálie, Španělsko, Portugalsko a Řecko. Země jsem vyseletoval pomocí typologie evropských států podle stáří populace. Typologie vznikla podle Márovcové (2015; 2017) na základě výpočtu tzv. Billeterova indexu. Rovnice pro jeho výpočet je uvedena v metodické části práce. Hodnoty Billeterova indexu se v Evropě pohybují mezi kladnými a zápornými jednotkami (případně desetinnými). Márovcová rozdělila státy Evropy do několika skupin právě podle těchto hodnot. Odborníci index označují také jako míru stárnutí, jejíž zvyšování je typickým znakem porovnávaných populací. Podle Mládka a kol. (2006) je míra stárnutí nepřímě úměrná s věkem populace. Jinými slovy, její hodnota roste s vyšším zastoupením mladé populace. Ovlivnit ji může taktéž narození silné generace. Zkoumané státy byly zařazeny do této analýzy, protože se v hodnotách indexu pohybují v nejmíce stárnoucí skupině zemí. Původní verze Billeterova indexu z roku 1954 (Billeter, 1954) je podle mého názoru již nedostatečná, nereprezentuje dostatečně početní objem složek obyvatelstva. Billeter zvolil jako poslední otevřený interval věku 50+, což je vzhledem k zrychlenému stárnutí obyvatelstva nevhodné. Proto byla použita stejná, avšak modernější verze vzorce, kterou využila Márovcová. Otevřený věkový interval 50+ je nahrazen více používaným intervalem 65+.

Dalším z aspektů výběru států je jejich příslušnost k Evropské unii. Jedná se o centrální evropskou instituci, která má za cíl ekonomickou, hospodářskou a sociální spolupráci států. Zkoumané země jsou její součástí dlouhou řadu let. Itálie do ní vstupovala jako jeden ze zakládajících členů, ostatní státy se připojily při rozšiřování unie v 80. letech 20. století. Protože se bakalářská práce věnuje porovnání vybraných demografických ukazatelů, je vhodné přinést i celkové srovnání těchto ukazatelů v rámci hlavní organizace, které jsou státy součástí.

Evropská unie taktéž vydává studie o evropském obyvatelstvu, jeho skladbě, trendech jeho růstu či poklesu a dalších demografických procesech.

1.2 Cíl práce

Hlavním cílem práce je porovnat vývoj vybraných demografických ukazatelů. Mezi ně jsem zařadil ukazatele přirozené reprodukce za působení složek plodnosti, úmrtnosti a migrace v konkrétních státech. Tyto země k sobě mají jak etnicky, tak kulturně velmi blízko, nicméně vývoj vybraných ukazatelů se může do značné míry v každém státě odlišovat, vzhledem k rozdílnému demografickému vývoji. Nejprve budou představeny profily států a jejich základní socioekonomické charakteristiky pro vytvoření jednoduchého všeobecného přehledu. Poté změny věkové struktury obyvatelstva v průběhu sledovaného období za působení složek přirozené reprodukce a dalších ukazatelů. Tyto složky budou základně rozebrány pomocí konkrétních ukazatelů, které udávají přímý trend v jejich vývoji. Na základě těchto poznatků budou vybrána a blíže popsána dvě demograficky „krizová“ období, které zásadně ovlivnila vybrané demografické ukazatele a přerušily jejich dosavadní trend.

1.3 Zdroje dat

Mezi klíčové zdroje dat byla zařazena evropská statistická databáze Eurostatu, jakožto centrálního úřadu pro sběr a distribuci dat a informací. Pro detailnější analýzu ukazatelů plodnosti a úmrtnosti byly využity tabulky života z organizací Human Mortality Database (dále jen HMD), respektive Human Fertility Database (dále jen HFD). Ty poskytují dlouhodobé časové řady, týkající se těchto složek reprodukce. Taktéž byla využita starší data přímo ze statistických úřadů daných zemí. Konkrétně hovoříme o španělském „*Instituto Nacional de Estadística*“, portugalském „*Instituto Nacional de Estatística*“, italském „*Istituto Nazionale di Statistica*“ a řeckém „*Ellinikí Statistikí Archí*“.

Pro doplnění statistických údajů byly využity i databáze Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, která mimo jiné publikuje statistiky, týkající se sociálních změn, ekonomiky či zdraví (dále jen OECD) či Populační divize OSN, jejímž úkolem je podle publikace Fakta a čísla OSN (2005) „*poskytování aktuálních a vědecky ověřených informací o složení populace a populačních trendech. Vypracovává prognózy dalšího vývoje a podílí se na zavádění populační politiky, která zohledňuje problematiku vlivu počtu obyvatelstva na celkový rozvoj. Vytváří a udržuje rozsáhlé databáze, např. databázi trendů vývoje světové populace do roku 2050 nebo databázi populačních strategií (GRIPP)*.“ Využita byla i databáze Světové zdravotnické organizace (dále jen WHO), která je klíčovou mezinárodní zdravotnickou organizací a je i hlavním centralizovaným zdrojem informací, týkajících se nemocnosti, úmrtnosti a zdravotnické vyspělosti států.

1.4 Metodika ukazatelů

Tato podkapitola se týká metodiky vybraných ukazatelů plodnosti a úmrtnosti. Metodika pochází z oficiální metodiky Eurostatu, nicméně byl převzat i český překlad, který je umístěn na webových stránkách Českého statistického úřadu (dále jen ČSÚ). Pro některé ukazatele je pro dovoysvětlení výpočtu využita metodika z HMD, HFD, OECD, Populační divize OSN nebo z WHO. Ukazatele, vybrané pro tuto bakalářskou práci jsem shledal vhodnými především pro mezinárodní srovnání států. Pomocí některých z nich jsme schopni přiblížit dosavadní populační vývoj a současné trendy.

Úhrnná plodnost

Úhrnná plodnost je jedním z nejzákladnějších demografických ukazatelů. Patří mezi hlavní mezinárodní srovnávací ukazatele, podle nichž lze hodnotit úroveň plodnosti mezi státy či regiony. Úhrnná plodnost úzce souvisí s ukazatelem prosté reprodukce, který definuje vztah pro zachování populačního přírůstku nad úbytkem. Do hodnot úhrnné plodnosti se promítají změny v rozložení narozených podle věku a pořadí, které je výrazně ovlivněné úhrnem měr plodnosti podle věku. Změny se dotýkají například populační politiky, potratové legislativy, politické i hospodářské situace dané země (Kalibová, 2001). Úhrnná plodnost vyjadřuje průměrný počet živě narozených dětí připadajících na 1 ženu ve věku 15–49 let, za předpokladu, že by míry plodnosti podle věku v daném kalendářním roce zůstaly nezměněny (ČSÚ, 2016). Důležitým ukazatelem je také plodivost (fekundita), což je schopnost muže či ženy plodit děti během života. Tato doba, označená také jako reprodukční období je vymezena mezi 15. a 49. rokem věku (Kalibová, 2001).

$$\acute{u}p = \sum_{15}^{49} f_x$$

kde:

$\acute{u}p$ je označení pro ukazatel úhrnné plodnosti

f_x je ukazatel míry plodnosti matek podle věku x , charakterizované počtem živě narozených dětí ženám ve věku x ke střednímu stavu žen ve věku x (Kalibová, 2001)

Průměrný věk matek při narození dítěte

Pomocí tohoto ukazatele vizualizujeme časový (věkový) posun mateřské plodnosti. V tomto ukazateli uvažujeme prvorozené děti a také porody vyššího pořadí. V ukazateli počítáme matky v reprodukčním období mezi 15. a 49. rokem věku.

$$x = \frac{\sum_{15}^{49} (x_s * f_x)}{\sum_{15}^{49} f_x}$$

kde:

x je průměrný věk matek při narození dítěte

x_s je střed věkového intervalu

f_x je ukazatel míry plodnosti matek podle věku x (tentýž jako u úhrnné plodnosti)

Průměrný věk matek při narození prvního dítěte

Tento ukazatel specifikuje mateřskou plodnost pro první pořadí narozených dětí. Pro daný kalendářní rok lze průměrný věk žen při prvním porodu vypočítat pomocí míry plodnosti pro první porod podle věku (Eurostat, 2019).

$$x^{(1)} = \frac{\sum_{15}^{49} (x_s * f_x^{(1)})}{\sum_{15}^{49} f_x^{(1)}}$$

kde:

$x^{(1)}$ je průměrný věk matek při narození prvního dítěte

x_s je střed věkového intervalu

$f_x^{(1)}$ je ukazatel míry plodnosti žen při narození prvního dítěte podle věku x

Naděje dožití při narození

Naděje dožití (střední délka života) je podle ČSÚ (2014) „počet roků, který pravděpodobně ještě prožije osoba (muž, žena) právě x -letá za předpokladu, že po celou dobu jejího dalšího života se nezmění řád vymírání, zjištěný úmrtnostní tabulkou“. Ukazatel se nejčastěji používá ve formě naděje dožití (střední délka života) při narození, ve které vyjadřují pravděpodobnou délku života osoby právě narozené (ČSÚ, 2014). Očekávaná délka života při narození je souhrnným měřítkem věkově specifické míry úmrtnosti ze všech příčin v oblasti v daném období (Eurostat, 2022). Naděje dožití vychází z výpočtů v úmrtnostní tabulce (ČSÚ, 2018).

$$e_0 = \frac{T_0}{l_0}$$

kde:

e_0 je ukazatel naděje dožití při narození

T_0 je pomocný ukazatel v úmrtnostní tabulce. Podle ČSÚ (2019) „vyjadřuje počet let života, které má tabulková populace (nikoliv jednotlivec) v daném věku x ještě před sebou.“ V tomto případě uvažujeme věk x jako věk 0

l_0 je ukazatel tabulkového počtu dožívajících se přesného věku 0

Naděje dožití v přesném věku 65 let

Podle Hulíkové a kol. (2015, str. 29) „se však úmrtnostní poměry mohou ve svém vývoji lišit v závislosti na věku, lze pracovat s tzv. intervalovou nadějí dožití definovanou jen pro omezený věkový interval (umožňuje tedy detailnější pohled na vývoj úmrtnosti z hlediska věku)“. Je to tedy teoretický koncept předpovězení naděje dožití pro právě 65letou osobu, v jejíž výchozí úmrtnostní tabulce nebyl pozměněn řád vymírání. Skutečnou věkově specifickou úmrtnost jakékoli konkrétní kohorty však nelze předem znát. Pokud bude míra klesat, jak tomu bylo v posledních desetiletích v zemích OECD, bude skutečná délka života vyšší než očekávaná délka života vypočítaná na základě současné úmrtnosti. (OECD, 2021)

$$e_{65} = \frac{T_{65}}{l_{65}}$$

kde:

e_{65} je ukazatel střední délky života ve věku 65

T_{65} je ukazatel celkového počtu let k dožití tabulkovou populací ve věku 65

l_{65} je ukazatel tabulkového počtu dožívajících se přesného věku 65

Kojenecká úmrtnost

Jedná se o ukazatel počtu dětí, zemřelých ve věku 0–364 dnů, připadající na 1000 dětí živě narozených ve stejném časovém intervalu (ČSÚ, 2014). Podle WHO (2022) je kojenecká úmrtnost „pravděpodobnost, že dítě narozené v určitém roce nebo období zemře před dosažením jednoho roku věku, pokud podléhá úmrtnosti specifické pro daný věk v tomto období. Kojenecká úmrtnost není přísně vzato míra (tj. počet úmrtí dělený počtem ohrožených obyvatel za určité období), ale pravděpodobnost úmrtí odvozená z úmrtnosti a vyjádřená jako míra na 1000 živě narozených dětí.“ Úmrtnost dětské populace v prvním roce jejich života je jeden z nejdůležitějších ukazatelů úmrtnosti, se kterým demografie operuje, protože reflektuje kvalitu zdravotní péče daného státu.

$$kú = \frac{D_0}{N^v} \times 1000$$

kde:

$kú$ je kojenecká úmrtnost

D_0 je počet zemřelých do 1 roku života

N^v je počet živě narozených v daném kalendářním roce

Hodnoty ukazatele se v průběhu dějin nejrapidněji změnily především v nejnávštějnějších zemích. Tato změna souvisí především se základní a pokročilou zdravotní péčí, technologickým vývojem a světovými objevy na poli farmacie. V současné době je pomocí tohoto ukazatele hodnocena úroveň právě zdravotnictví a rozvoje daných států. Nicméně jeho problematika tkví v definici živě narozeného dítěte. V Evropě několik zemí uplatňuje minimální gestační věk 22 týdnů (nebo práh porodní hmotnosti 500 g) pro děti, které mají být registrovány jako živě narozené. (OECD, 2021).

Hrubá míra migračního salda a přirozeného a celkového přírůstku

Mezi tři základní ukazatele demografické reprodukce patří hrubá míra migračního salda, hrubá míra přirozeného přírůstku a hrubá míra celkového přírůstku. Migrační saldo je základní ukazatel pro zjištění objemu migrace. Jedná se o relativní ukazatel migračního pohybu v dané populaci. Zpravidla se vyjadřuje jako rozdíl přistěhovalých a vystěhovalých, vztažený na 1000 obyvatel středního stavu. Případně se může taktéž vyjádřit jako rozdíl hrubých měr celkového a přirozeného přírůstku (ČSÚ, 2004).

Klíčový ukazatel přirozené reprodukce je hrubá míra přirozeného přírůstku. Ten je charakterizován rozdílem mezi živě narozenými a zemřelými v daném roce na počet osob středního stavu dané populace. Podle něj můžeme zjistit, zda populace je v růstu či naopak přirozeně ubývá. Souhrnný ukazatel pro zjištění vlivu migrace a přirozené změny je hrubá míra celkového přírůstku. Všechny ukazatele vyjadřujeme na 1000 osob středního stavu, tj. v promilích (Sociologická encyklopedie, 2017)

$$hmms = \frac{I - E}{1.7P} \times 1000$$

$$hmpp = \frac{N^v - D}{{}_{1.7}P} \times 1000$$
$$hmcp = \frac{N^v - D + I - E}{{}_{1.7}P} \times 1000$$

kde:

hmms je hrubá míra migračního salda

I je počet přistěhovalých v daném kalendářním roce

E je počet vystěhovalých v daném kalendářním roce

${}_{1.7}P$ je počet obyvatel ke střednímu stavu daného roku

hmpp je hrubá míra přirozeného přírůstku

N^v je počet živě narozených v daném kalendářním roce

D je počet zemřelých v daném roce

hmcp je hrubá míra celkového přírůstku

Billeterův index

Jedná se o ukazatel, využitý pro typologii států Evropy podle struktury obyvatelstva. Je pojmenován po svém objeviteli, švýcarském profesorovi statistiky E. P. Billeterovi. Podle jeho výpočtu v publikaci *Economics of ageing* (1993) jde o „poměr rozdílu obyvatelstva v dětském a postreprodukčním věku a obyvatelstva v reprodukčním věku.“ Autor také vysvětluje, že negativní hodnota ukazatele D je způsobena vysokým podílem osob z intervalu 50+. Čím vyšší je záporná hodnota ukazatele D, tím více populace stárne a zhoršuje se demografická situace s výhledem na populační přírůstek. Ovšem jak bylo zmíněno v úvodu práce, pro tuto práci byla použita modernější varianta indexu. Ta využívá jako otevřený věkový interval 65+.

$$Bi = \frac{P_{0-14} - P_{65+}}{P_{15-64}}$$

kde:

Bi je hodnota Billeterova indexu; zkratka indexu změněna pro možnou záměnu s ukazatelem počtu zemřelých

P_{0-14} , P_{15-64} a P_{65+} jsou počty osob ve věkových intervalech v předproduktivním, produktivním a poproduktivním věku.

Kapitola 2

Rešerše literatury

Přirozená reprodukce je velice častým tématem odborných prací českých i světových demografů. Podle sociologické encyklopedie (2017) se jedná o „*přirozenou obnovu populace s vyloučením migrace, tedy přirozená měna obyv. v uzavřené populaci, kdy se bere v úvahu pouze proces rození a vymírání (porodnost a úmrtnost). Rozdíl mezi počtem živě narozených a zemřelých v určitém časovém úseku se označuje buď jako přirozený přírůstek, nebo, dosahuje-li záporných hodnot, jako přirozený úbytek.*“ V rámci ukazatelů přirozené reprodukce se budeme věnovat hrubé míře přirozeného a celkového přírůstku. První ukazatel reflektuje vliv řádu rození a vymírání v průměrné populaci (tj. k 1.7. daného roku). Druhý ukazatel popsala taktéž Sociologická encyklopedie (2017). „*V případě, že se bere v úvahu i migrace, tj. počty přistěhovaných a vystěhovaných v určitém územním celku ve sledovaném období, mluví se o otevřené populaci a o populačním vývoji. Změny ve velikosti populace se pak označují jako celkový populační přírůstek či populační úbytek, který se skládá z přirozeného přírůstku či přirozeného úbytku a migračního salda.*“

Důležitým pojmem pro analýzu je také pohlavně věková struktura obyvatelstva. Ta je kombinací dvou přístupů, kterými sledujeme rozdělení obyvatel do různých skupin. Struktura obyvatelstva podle pohlaví tedy odděluje muže od žen, struktura věková rozděluje věkové kohorty, zpravidla do jednoletých či pětiletých (i dalších) věkových skupin. Tento nástroj demografické analýzy pomáhá identifikovat generace a analyzovat specifické potřeby a trendy v rámci jednotlivých skupin. Podle ČSÚ (2014) jsou „*nejčastěji používanými charakteristikami věkové struktury obyvatelstva průměrný věk a index stáří. Dalšími ukazateli, které se používají k hodnocení věkové struktury, jsou věkový medián a indexy závislosti a ekonomického zatížení.*“ Pohlavně věková struktura odráží také sociální a ekonomické vztahy mezi muži a ženami v různých věkových skupinách.

Teoretický koncept, který sleduje vývoj těchto vybraných demografických ukazatelů, se nazývá demografický přechod, nebo taktéž demografická revoluce. Podle Sociologické encyklopedie (2018) „*je označení pro převratné změny v demografické reprodukci, které jsou důsledkem společenských změn, probíhajících postupně v jednotlivých populacích světa v průběhu posledních dvou století.*“ Od 60. let minulého století vybrané státy již prošly druhou demografickou revolucí (Rozkošná, 2015). Její podstatou je výrazné snižování úhrnné plodnosti pod úroveň prosté reprodukce, především na základě hodnotových změn v populaci (Polesná a Kocourková, 2016, str. 391–393). Nyní nejvyspělejší státy procházejí třetím demografickým

přechodem. Popsal jej Coleman (2006) nízkou úrovní plodnosti pod úrovní prosté reprodukce, nahrazovanou vysokým kladným migračním saldem. Charakterizovali jej také González a Gonzálezová (2018) zvyšováním počtu zahraničních migrantů a jejich dopadem na věkovou strukturu cílových zemí či přijetí pracovních pozic, které domácí obyvatelstvo neobsazuje.

Pojmem plodnost se rozumí schopnost reprodukce a početí potomstva (NZIP, 2023). Vztahuje se k plodivému období ženy 15–49 let (OECD, 2023), což je klíčový demografický ukazatel porodnosti. Ten má zásadní dopad na populaci, sociální struktury a dlouhodobý vývoj společnosti.

V průběhu posledních let jsme svědky výrazných změn v plodnosti na globální úrovni. Tento fenomén odráží složité interakce mezi demografickými, sociálními, ekonomickými a kulturními faktory, které se liší mezi jednotlivými regiony a zeměmi. Studium vývoje plodnosti nám poskytuje důležité poznatky o chování jedinců a párů v rozhodování o početí a založení rodiny. Proto se zaměříme na hlavní aspekty vývoje plodnosti ve vybraných státech a následnou analýzu.

Právě pro zkoumané země jižní Evropy je typickým problémem dlouholetá nízká úroveň úhrnné plodnosti. Tomuto tématu se ve své publikaci *Explanations of the fertility crisis in modern societies: A search for commonalities* dlouhodobě věnovali John Caldwell a Thomas Schindlmayr (2003). Sledovali, v jakém období přichází pokles úhrnné plodnosti, v jakých zemích a také proč. Rozbor krize plodnosti zkoumali od 60. let minulého století a podrobněji se věnovali poklesu úhrnné plodnosti od let osmdesátých. Podle autorů dochází ke snížení plodnosti ve sledovaných státech již v polovině osmdesátých let, kdy hodnota úhrnné plodnosti klesla k hodnotě 1,3 dítěte na 1 ženu.

Tanturri (2016) se ve své studii zabývá plodností v Itálii. Tato studie *Aging Italy: Low Fertility and Societal Rigidities* dává do souvislostí nízkou zaměstnanost žen ve vztahu s hodnotou úhrnné plodnosti. Italky nedokáží skloubit práci s výchovou dětí a dávají tak přednost rozvoji osobního života, protože podle tradic bylo vždy žádoucí se jako žena starat především o domácnost. Na druhou stranu, je v Itálii taktéž nestabilní situace na pracovním trhu, která ženy často donutí si rozmyslet plánování rodiny. Tyto přetrvávající dlouhodobé poměry prohloubily nynější chronickou krizi stárnutí populace. V roce 2013 byla každá pátá osoba starší 65 let věku. Podle populační projekce z roku 2015 by to v roce 2030, dle předpokladů, měl být již každý třetí. Kromě toho počet osob ve věku 65+ již nyní 1,5krát převyšuje počet osob ve věku 0–14.

Situace plodnosti v Portugalsku je velmi podobná jako v ostatních porovnávaných státech. Sobotka (2016) zmiňuje vliv ekonomické krize na zaměstnanost mladých dospělých, především mužů, jejichž zkušenost s hledáním práce se stala dlouhodobě neřešitelnou. Autor také informuje o diferenciaci živě narozených dětí vyššího pořadí, kdy plodnost žen do 30 let klesala ve všech pořadích. Naopak u žen nad 30 let rapidněji poklesly narození druhého a třetího pořadí. Také se během pěti let zvedl průměrný věk při prvním porodu o 1,2 roku.

Řečtí autoři se v posledním desetiletí věnovali trendům vývoje plodnosti v souvislosti s velkou ekonomickou krizí, která Řecko postihla mezi lety 2008–2018. Kotzamanis a kol. (2017) přinesli vhled do plodnosti řeckých rodin během krize, porovnání s desetiletými intervaly od roku 1980 a také možné budoucí dopady krize na nejmladší generace rodičů. Autoři se zabývali

zásadními změnami v demografickém chování řecké populace. I zde docházelo k vysoké nezaměstnanosti osob v reprodukčním věku, která vedla k odkládání porodů a zakládání rodiny. Průměrný věk matek při porodu prvního dítěte dosáhl více než 30 let. Autoři vidí jako hlavní důvod odkladů těhotenství ekonomickou recesi, která Řecko postihla v roce 2008 s jejímiž důsledky se potýká doposud. V této době také razantně klesaly platy a důchody, velmi se zvedla nezaměstnanost a dramaticky klesla hodnota HDP – v roce 2011 o 10 % (Světová banka, 2022).

Úmrtnost je druhým z klíčových demografických procesů přirozené reprodukce, který nám poskytuje informace o počtu úmrtí v určité populaci za určité období (Sociologická encyklopedie, 2014). Studium vývoje úmrtnosti je nejen důležité pro porozumění demografickým trendům, ale také pro zjištění vlivu zdravotních, sociálních a environmentálních faktorů v populaci. Během této studie se zaměříme na analýzu těchto trendů a faktorů, které ovlivňují vývoj úmrtnosti. Prvním aspektem bude sledování vývoje naděje dožití při narození a v průběhu života, konkrétně v přesném věku 65 let. Druhým aspektem jsou příčiny úmrtí a jejich změny v čase. Sledovat budeme hlavní skupiny onemocnění, jako jsou srdeční choroby, nádorová onemocnění, infekční choroby a další sledování vývoje naděje dožití při narození a v průběhu života, konkrétně v přesném věku 65 let.

Zafeiris a Kostaki (2017) zkoumali vývoj míry úmrtnosti v období let 1965–2014. Publikace *Recent mortality trends in Greece* se také studie zabývá dopady ekonomické krize, stejně jako autoři předešlých studií. Marcaletti a kol. (2020) se věnují především demografickému stárnutí v jižní Evropě a jeho vlivu na sociální politiku, jeho perspektivám a výzvám. Podle nich roste podíl obyvatelstva 65+ v tomto regionu mnohem rychleji než ve zbytku Evropy. Autoři také vidí problém v odchodech do předčasného důchodu, především kvůli dlouhodobé nemožnosti nalezení práce. Tento problém zůstává nedořešen, protože mladí Jihoevropané taktéž dlouhodobě vykazují vysokou nezaměstnanost a celková situace se tedy pohybuje v kruhu.

K diskusi diferenční úmrtnosti je důležité zařadit vliv několika faktorů. Jedním z nich je vzdělání. Podle studie Evropské komise a OECD (2020, str. 114) má vliv na naději dožití nejvyšší dosažené vzdělání, příjem nebo druh povolání. Studie tvrdí, že rozdíl ve střední délce života mužů se sekundárním a terciárním vzděláním je průměrně 7 let (OECD, 2020). Dalším je rodinný stav, podle Robardse a kol. (2012) věnují svobodní jedinci menší pozornost svému zdraví, nejvíce je rozdíl viditelný u mladších seniorů. Specifičnost regionu je taktéž viditelná v rodinných tradicích. A právě tyto rodinné tradice velmi často ovlivňují chod demografických událostí. Podle webu Euronews (2018) mladá populace zkoumaných států patří mezi státy EU, kde mladí lidé zůstávají nejdéle doma a tím odsouvají např. rodičovské či pracovní povinnosti (v Itálii průměrně opouští mladí domov v 30,1 letech).

Důležité poznatky ohledně zdravotního stavu populací přináší každoroční studie Eurostatu (2019). Obsahují celkový profil zdravotního systému a statistik, jež byly v daném roce aktuální. Součástí této studie je také úmrtnost podle příčin úmrtí v daných populacích či informace o dostupnosti zdravotní péče nebo informace. Ze studie pro Španělsko (2019, str. 16) můžeme například zjistit, že obyvatelstvo zkoumaných států utratilo ročně méně peněz za zdravotní péči, než je průměr EU. Rozdíly můžeme najít naopak v (ne)pokrytí potřeb zdravotní péče, v nichž je např. řecké zdravotnictví ve velké nouzi.

Třetí složkou celkové reprodukce obyvatelstva je migrace. Definicí migrace je několik. Tento pojem vysvětluje sociologie, demografie i historie z odlišných pohledů. My se budeme zbývat sociologickým pohledem. Tak např. český sociolog Jan Jandourek označuje migraci v Sociologickém slovníku (2007) jako „*pohyb osob, skupin nebo větších celků obyvatel v geografickém a sociálním prostoru spojený s přechodnou nebo trvalou změnou místa pobytu.*“ Podle sociologické encyklopedie (2017) je migrace z demografického hlediska „*prostorové přemísťování osob přes libovolné hranice (zpravidla administrativní), spojené se změnou místa bydliště na dobu kratší či delší, příp. natrvalo. Jako synonymum m. se používá pojem stěhování.*“ Migrant je tedy člověk, který se na blíže nespecifikovanou dobu stěhuje z místa svého bydliště na jiné místo kdekoliv ve světě.

Nezákladnější rozdělení migrace je na vnější a vnitřní (Palát, 2013). Migrace vnější je přísun občanů především jiné národnosti do konkrétní země. Naopak vnitřní migrace je pohyb osob v rámci území jednoho státu, vymezeného hranicemi (Palát, 2013). Typy vnější migrace rozdělujeme do několika druhů a určujeme je např. podle motivace. Nejčastějším typem motivace pro odchod z trvalého bydliště je ekonomická nebo politická situace migrantů v jejich zemi. Nejvíce přistěhovalců do Evropy řadíme právě mezi ekonomické migranty. Jejich hlavním cílem je podle Evropské komise (2023) snaha o zvýšení svých finančních prostředků a uživení sebe a své rodiny.

Každý ze států čelí různému objemu migrace či motivací migrantů. Migrace do Itálie má dlouhou historii a významně ovlivnila společnost a kulturu této země. Nicméně, v posledních letech jsme svědky zvýšeného počtu migrantů, zejména z Afriky, zemí Blízkého východu a dalších regionů. Tento trend je částečně způsoben geografickou polohou Itálie, která slouží jako přirozený most mezi Evropou a Afrikou. Důvody migrace do Itálie jsou rozmanité a zahrnují faktory jako jsou ekonomické příležitosti, politická nestabilita, konflikty, hledání lepších životních podmínek a ochrany (Evropská komise, 2021). Migrace má tedy významný dopad na italskou společnost a ekonomiku. Migranti přinášejí s sebou dovednosti a také chybějící pracovní sílu (IHD, 2021).

Migrační toky, které v posledních letech vedou do Španělska, pocházejí především z afrických států. Přes Maroko a Alžírsko se spousta migrantů dostává do země přes enklávy Ceuta a Melilla, taktéž i přes Kanárské ostrovy (Rada Evropské komise, 2023). Mimo marocké přistěhovalce OECD (2021) jmenuje i Kolumbijce či Venezuelany. Ty motivuje především politická nestabilita či chudoba v jejich zemi. Podle téže studie se do země stěhují migranti především za vidinou lepšího života v Evropě a možného finančního zajištění (41 %). Druhým nejčastějším důvodem je migrace za rodinou (39 %), dalších 10 % tvoří migrace za prací.

V minulosti bylo Portugalsko jednou z nejvýznamnějších koloniálních mocností. Ovládalo četná území v Africe i Jižní Americe, a nejen díky dovozu přírodních zdrojů bohatlo. Vzhledem k množství, některých ještě poměrně nedávno osvobozených států, žije v Portugalsku poměrně velká diverzita přistěhovalceckých menšin. Hovoříme zde především o Brazilcích, Kapverdanech a Angolanech, protože jejich mateřský jazyk je taktéž portugalština. Samozřejmě i některé evropské státy zde mají své početné menšiny – Britové, Rumuni či Ukrajinci (Evropská komise, 2016). Tento výzkum také uvádí, že ženy mají lehkou převahu v přistěhovalých – jejich podíl činí 51 %. Také se rapidně zvedá počet žadatelů o občanství.

V roce 2005 to bylo 1655 přijatých žádostí, v roce 2015 již 31 tisíc. Podle Evropské komise (2021) se během období let 2011 až 2020 zvedl podíl plodnosti migrantů na celkové úrovni ve státě z 10 na 13 %. Studie tvrdí, že tento vývoj reflektuje větší objem přistěhovalých. Na případové studii ukazují odborníci možný trend plodnosti přistěhovalců. V regionu Algarve vyzorovali, že čtvrtina nově narozených dětí se rodí cizinkám, především z Brazílie.

Na poli migrace Řecko čelilo jak masivní imigraci, tak i emigraci. Co se týče imigrace, země se potýkala s nápirem válečných migrantů z Blízkého východu, kteří se do země dostávali loděmi z Turecka přes Egejské moře. Jednalo se zejména o Syřany a Iráčany, kteří si skrze Řecko hledali cestu dále do Evropy. Nápor těchto migrantů donutil řeckou vládu budovat na ostrovech uprchlické tábory. Rozakou (2019) potvrzuje tyto skutečnosti a na základě toho provedla výzkum přímo v uprchlickém táboře Moria na řeckém ostrově Lesbos. Podle ní byl tento tábor, jako mnoho dalších, mnohonásobně přeplněn, vyznačoval se nedostatkem jídla, léků a základních zdravotních a hygienických potřeb. Zmiňuje také vliv humanitárních organizací, které se snažily s touto situací pomoci. Dále hovoří o delegacích z Evropského parlamentu či novinářích z jiných evropských zemí a jejich snaze o vyřešení tohoto problému. Důležitým dokumentem v této problematice byla smlouva Turecka a EU z roku 2016, která nařizuje vracet nelegální uprchlíky zpět do Turecka, nicméně se jí nedaří naplňovat (Vláda ČR, 2016).

2.1 Socioekonomický profil států

Každý ze zkoumaných států má svá specifika, která se týkají vývoje společnosti i ekonomiky. Protože demografické jevy vždy úzce souvisí s ekonomickým vývojem země nebo společenskými otázkami ve veřejném prostoru, je nutné se těmto tématům alespoň krátce věnovat. Tato podkapitola se věnuje tedy obecnému představení států, jejich poloze a základním charakteristikám hospodářství.

Itálie

Italská republika je stát, který se rozkládá na Apeninském poloostrově, ostrovech Sardinie, Sicílie a dalších menších ostrůvcích. Svou hranici sdílí s Francií, Švýcarskem, Rakouskem a Slovinskem, v jejím území se rozkládají taktéž dvě státní enklávy San Marino a Vatikán. S necelými 60 miliony obyvatel se republika řadí k nejlidnatějším státům Evropy. Co se týče rozlohy, rozkládá se na 301 tisících km². Hustota zalidnění se pohybuje kolem 206 obyv./km² a obyvatelstvo se soustředí především do metropolí na severu země a také na pobřeží Tyrhénského či Ligurského moře. Tato urbanizace se ve během zkoumaného období zvýšila o 4 % celkového obyvatelstva, z původních 67 % v roce 2000 na 71 % v roce 2021 (Macrotrends, 2023).

Socioekonomicky je Itálie jednou z největších ekonomik v Evropské unii. Má rozmanitou ekonomickou produkci s významným podílem na službách, průmyslové výrobě a zemědělství. Služby hrají klíčovou roli, zejména v sektoru cestovního ruchu, bankovníctví, pojišťovnictví a kultury. Itálie se taktéž vyznačuje vysokou úrovní průmyslové výroby. Klíčovými průmyslovými odvětvími jsou automobilový průmysl, chemický průmysl, elektronický a textilní průmysl či strojírenství. Významným faktorem italské ekonomiky je také zemědělství, které se

specializuje na produkci olivového oleje, vína, sýrů, citrusových plodů a dalších zemědělských produktů. Itálie je také jednou z největších světových vývozců módy a luxusních značek.

Španělsko

Španělské království je jedna z nejrozsáhlejších a nejlidnatějších zemí Evropské unie. Rozkládá se na Pyrenejském poloostrově, Kanárských ostrovech a také na Baleárském souostroví. Geograficky je Španělsko pozoruhodné svou rozmanitostí. Nachází se na rozhraní Středozemního moře, Atlantského oceánu a Biskajského zálivu, což mu poskytuje bohaté pobřežní linie a mnoho slunných pláží. Vnitrozemí je charakterizováno horami, jako jsou Pyreneje, Sierra Nevada a Picos de Europa, a rozlehlými pláněmi jako například Kastilská meseta. Sousedí s Portugalskem a Francií, jejichž hranici narušuje mikro stát Andorra, také skrze své africké enklávy Ceuta a Melilla hraničí s Marokem, prostřednictvím Gibraltarů hraničí i se Spojeným královstvím. Počet obyvatel v roce 2022 dosáhl 46,8 milionu osob a při rozloze necelých 500 tisíc čtverečních kilometrů je hustota zalidnění 94 obyv./km² (Worldometer, 2023). Obyvatelstvo se soustředí do bohatých přímořských metropolí především na jihu a východě země. Pro Španělsko je typická vysoká míra urbanizace, v současné době činí podíl městského obyvatelstva 81 % (Macrotrends, 2023)

Z pohledu trhu je Španělsko jednou z nejsilnějších ekonomik v Evropské unii. Jeho hlavní město Madrid je ekonomickým a finančním centrem země. Turismus, automobilový průmysl, potravinářství, informační technologie a energetika jsou jen některé z klíčových sektorů španělské ekonomiky. Země prošla v posledních letech významným ekonomickým růstem, ale také čelila několika výzvám, jako je například výrazné zvýšení nezaměstnanosti.

Portugalsko

Součástí Pyrenejského poloostrova je také Portugalská republika. Jedná se o nejzápadnější stát Evropy, rozkládá se na pobřeží Atlantského oceánu, stejně jako jeho autonomní souostroví Azory, ve Středozemním moři se nachází ostrov Madeira. Země má rozmanitou geografii, která zahrnuje pohoří Serra da Estrela, plodnou říční nížinu Tagus a četné pobřežní útesy a písčité pláže. Celková rozloha státu je 92 tisíc km² a tedy patří spíše k větším zemím Evropy. Na této ploše žije přes 10 milionů lidí, hustota zalidnění se blíží 110 obyv./km². Hlavním městem státu je Lisabon. Je to metropole na pobřeží, jejíž aglomerace tvoří téměř třetinu veškerého obyvatelstva státu, samotný Lisabon však z evropského hlediska je spíše průměrně velkým hlavním městem. Právě Lisabon je důkazem nižší urbanizace, která v Portugalsku probíhá. Podle dat Macrotrends (2023) se podíl městského obyvatelstva během zkoumaného období zvýšil o jedenáct procentních bodů na 66 % celkem.

Portugalská ekonomika prošla v posledních letech různými fázemi. Po finanční krizi v roce 2008 se země ocitla v recesi, ale postupně se začala zotavovat. Portugalsko se zaměřilo na strukturální reformy, fiskální konsolidaci a podporu exportu (Evropská komise, 2023). V důsledku těchto opatření se portugalské HDP postupně zvýšilo. Nicméně pandemie COVID-19 způsobila v roce 2020 významný pokles HDP. V posledních letech vláda přijala opatření na podporu ekonomického oživení a diverzifikaci ekonomiky, zejména v oblastech turismu, informačních technologií a obnovitelných zdrojů energie.

Řecko

Posledním ze zkoumaných států je polohou vzdálenější Řecko, oficiálním názvem Řecká republika. Pevninská část se rozprostírá na jižním cípu Balkánského poloostrova, četné ostrovy a souostroví poté ve Středozemním moři a okolních vnitřních mořích. Na 131 tisících km² žije přes 10,4 milionu obyvatel (Eurostat, 2023). Hlavním městem jsou Athény, na jejímž území žije zhruba 3,1 milionu obyvatel. Aglomerace, kterou vytváří, obsahuje přes 30 % veškerého obyvatelstva Řecka (Marcotrends, 2023). Obyvatelé se soustředí především v přístavních městech po celé délce pevninské části státu. Urbánní populaci tvořilo v roce 2019 až 79 % obyvatel, oproti roku 2011 je to růst o tři procentní body (Statista, 2021). Každoroční bilance obyvatelstva přinášela snižování počtu obyvatel po celou dobu zkoumaného časového intervalu. Na jeho počátku žilo v Řecku asi 11 milionů obyvatel, v roce 2021 již jen málo přes 10,4 milionu, jak je psáno výše (Eurostat, 2023). Důvody hledejme ve vysoké migraci mladého obyvatelstva, vyšším hodnotám úmrtnosti (v evropském měřítku) nebo odkládání plodnosti do vyšších věků, případně rozhodnutí nemít děti vůbec. Řecko je od roku 1952 členem NATO, v roce 1981 vstoupilo do Evropské Unie a roku 2001 je součástí eurozóny.

Řecké hospodářství se vyvíjelo velmi nestandardně. Jakožto politicky i ekonomicky nestabilní země prošla taktéž dlouhodobou krizí, která na ni měla největší dopad. Podle Businessinfo (2023) tato krize trvala až do roku 2018, nicméně v následujícím roce země zažila nebývalý turistický nápor. Jak píše Businessinfo (2023), ekonomika Řecka je oproti jiným státům EU poměrně slabá. Hlavní část příjmu HDP tvoří tedy turistický ruch a služby s ním spjaté, námořní doprava či zpracování nerostných surovin.

Vývoj nezaměstnanosti

Problematikou celého regionu je vysoká nezaměstnanost, z velké části týkající se osob 18–25 let, nízká produktivita práce a nedostatečná či naopak přebytečná naplněnost některých odvětví ekonomiky. Itálie je právě jedním ze států Evropy s nejvyšší úrovní nezaměstnanosti. Podle údajů Světové banky (2023) v roce 2000 nebylo zaměstnáno 10,8 % práceschopných obyvatel. Tento podíl se spolu s ekonomickým růstem dařilo snižovat, v roce 2007 již hovoříme o 6,1 %. S příchodem ekonomické recese a následné krize se postupně podíl nezaměstnaných zvyšoval a v roce 2014 dosáhl 12,7 %. V tomto krizovém období se taktéž zvyšovalo riziko chudoby a sociálního vyloučení, to se v Itálii blížilo 30 % z celé populace, u dětí 0–15 let bylo ještě lehce vyšší (Aguayo a kol., 2016). Později se již italské ekonomice podařilo stabilizovat situaci a podíl nezaměstnaných klesl k 9 % v roce 2021. I přesto je tento údaj v nejvyšších v Evropě.

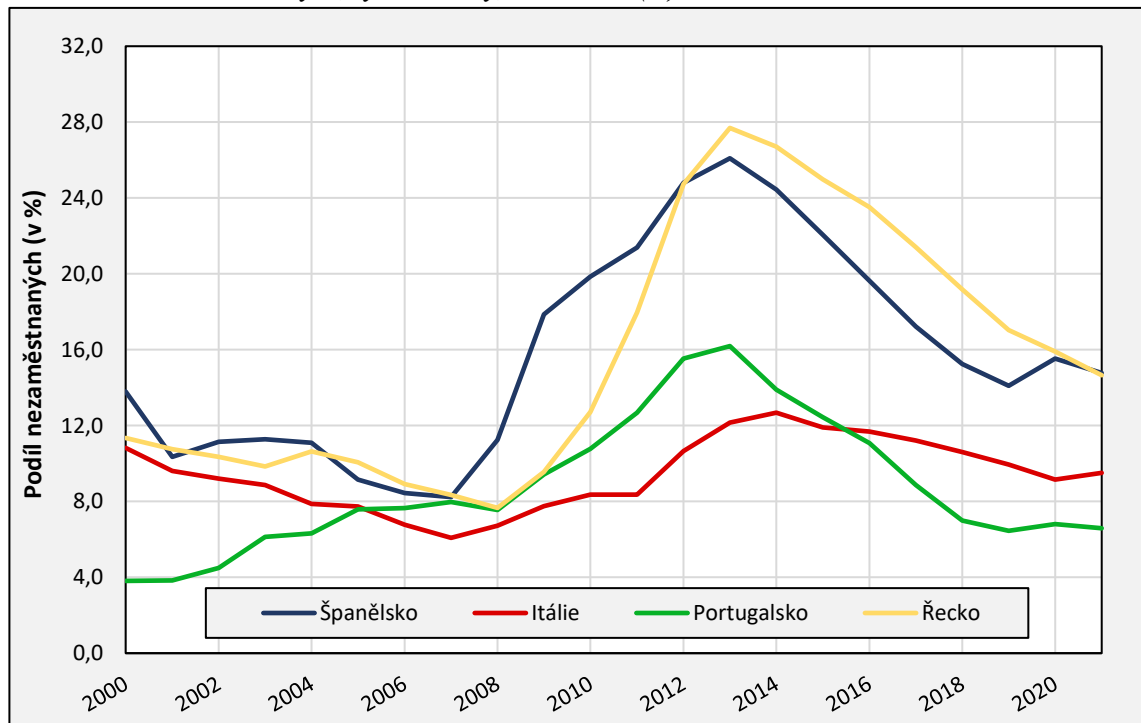
Španělsko historicky patří k zemím s nejvyšším podílem nezaměstnaných práceschopných osob v Evropské unii. Podle údajů Světové banky (2023) se pohybovala v nadprůměrných vysokých hodnotách již od počátku sledovaného intervalu. V roce 2000 bylo podle tabulky nezaměstnáno 13,8 % obyvatelstva. Situace se zlepšovala až do roku 2007 hlavně díky velkému ekonomickému růstu (Uxó a kol., 2015). V tomto roce nezaměstnanost klesla až na 8,2 %. Ovšem zásadní vliv na budoucí situaci měla velká finanční krize, která nastoupila v období let 2008–2014 a připojila se k dluhovým krizím ostatních států. Podíl nezaměstnaných raketově vzrostl, k roku 2013 se více jak ztrojnásobil. S růstem nezaměstnanosti se pojí taktéž riziko sociálního vyloučení a chudoby. Podle studie Aguaya a kol. (2016) se riziko těchto problémů

prohloubilo a v roce 2013 hrozilo více než čtvrtině populace. Postupně se však pomocí finančních opatření dařil dopad krize zmírňovat a do konce sledovaného období nezaměstnanost plynule klesala. Výjimkou je pouze rok 2020, kde se naposledy lehce zvýšila.

Portugalsko se řadilo k zemím s nižší úrovní nezaměstnanosti. Podle dostupných dat z portugalského statistického úřadu se míra nezaměstnanosti v průběhu let 2000 až 2021 výrazně měnila. V roce 2000 byla míra nezaměstnanosti v Portugalsku velmi nízká, dosahovala pouze 3,8 %. Nicméně nezaměstnanost se postupně zvyšovala až do začátku krize. Podle odborníků se tento nárůst spojuje se vstupem do eurozóny, tj. přijetí eura jako státní měny. Během ekonomické krize v letech 2008 až 2013 se nezaměstnanost výrazně zvýšila. V roce 2013 byla míra nezaměstnanosti 16,2 %, což byl nejvyšší bod během daného období. Po tomto období začala postupně klesat. V roce 2021 dosáhla 7,1 %. Mezi její trendy se řadí nedostatek nízkopříjmových pracovníků či snížení podílu osob s alespoň středoškolským vzděláním.

Řecká nezaměstnanost se vyvíjela velmi podobně jako u ostatních států. Poměrně vysoká čísla se spolu s hospodářským růstem začala zlepšovat, v roce 2008 klesl podíl nezaměstnaných k 7,7 %. Ovšem příchod krize rapidně zvýšil podíl osob bez práce. V roce 2013 se jednalo o 27,7 % všech práceschopných občanů. Podle agentury Reuters (2014) bylo 72 % z těchto lidí nezaměstnáno alespoň rok. Hospodářský pokles měl negativní dopad na životní úroveň mnoha obyvatel, což vedlo ke snižování příjmů, omezenému přístupu ke zdravotní péči a zhoršeným životním podmínkám (Stylianidis a Souliotis, 2017). Postupně se však ukazují některé známky zotavení. Po mnoha úsporných opatření zaznamenala řecká ekonomika mírný růst. Reformy v oblasti daňové politiky, privatizace a zlepšení podnikatelského prostředí přispěly k obnovení investorů a turistů. V roce 2021 se nezaměstnanost snížila na 14,7 %. I přes významný pokles je to jedna z nejvyšších hodnot v Evropě.

Obr. 1: Podíl nezaměstnaných, vybrané státy, 2000–2021 (%)

Zdroj: Světová banka, 2023

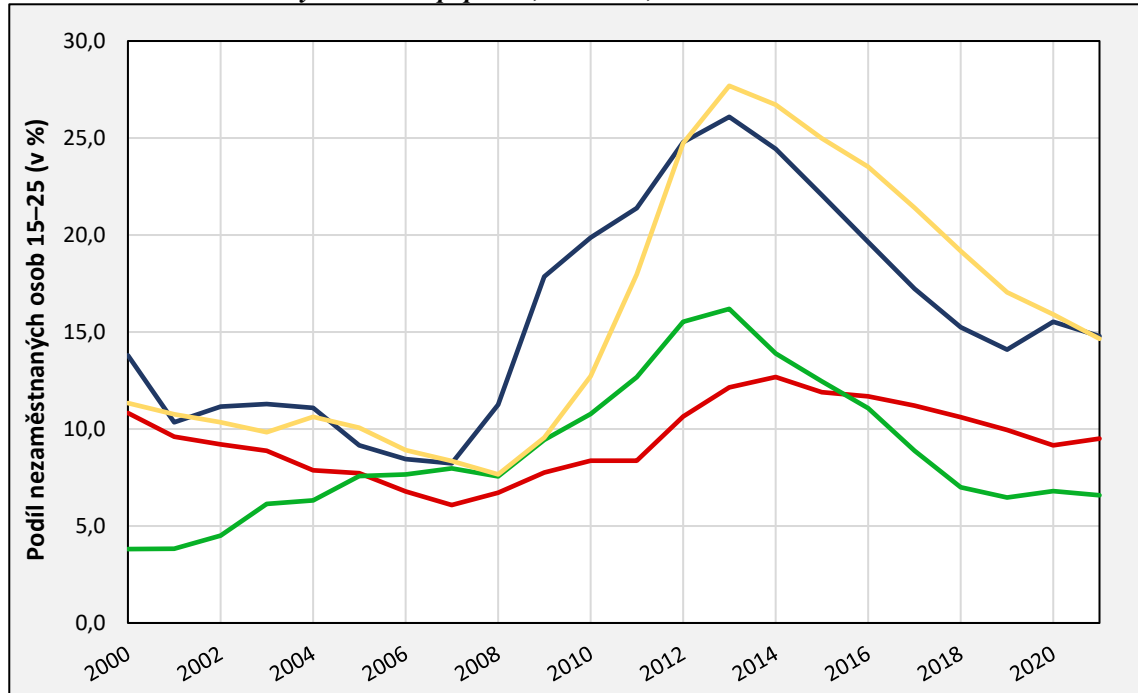
Svůj podíl na těchto vysokých číslech má vysoká nezaměstnanost dětí a mladých dospělých. Ta podle obr. 2 prakticky kopíruje vývoj zvyšování či snižování celkové nezaměstnanosti. V případě mladých Italů či Italek, podíl nezaměstnaných graduje v roce 2014, kdy téměř 43 % z nich nepracovalo (Světová banka, 2023). Při porovnání s ostatními státy Evropy je tato hodnota jedna z nejvyšších na celém kontinentě. Poslední data uvádí, že se podíl snižuje a v roce 2021 činil již jen 23,7 %. Ovšem i tak je situace nanejvýš vážná.

Ve Španělsku byla situace totožná. Maximální podíl nezaměstnaných registrujeme právě v letech největší recese 2012-2014. Podle Verda a kol. (2019) zde dosahovala nezaměstnanost lidí do 25 let až 50 %. Audit Evropského účetního dvora (2017) zjistil, že situace na pracovním trhu je pro mladé dospělé často bezvýhodná. Nejen vyučení ale také studenti vysokých škol nemohou najít uplatnění spojené s nízkými platovými nabídkami a malou šancí na kariérním růstu.

Nezaměstnanost mladé portugalské populace byla taktéž velkým tématem. Podle dat Macrotrends (2023) se největší nárůst nezaměstnanosti mladých projevil opět ve spojitosti s ekonomickou krizí. V roce 2008 se dosavadní podíl 16,8 % zvedl během pěti let na 37,9 %. Po vrcholu ekonomické krize opět začala nezaměstnanost mladých klesat na 18,3 % v roce 2019. ve spojitosti s nastupující pandemií a omezováním služeb či cestovních ruchů se nezaměstnanost opět zvýšila na 23,6 %.

V Řecku byla vysoká nezaměstnanost mladé populace zřetelná již od roku 2000. Podle Světové banky (2023) se na začátku sledovaného období pohybovala nezaměstnanost populace 15–24 let okolo 29,1 %. Tento podíl se dvakrát zvýšil v roce 2013, na vrcholu krize nemělo zaměstnání 58 % všech práce schopných mladých dospělých. Oproti ostatním zkoumaným státům je to největší nárůst. Situace se postupně začala uklidňovat, i přesto v roce 2021 je podíl nezaměstnaných na 35,3 %. Podle studie IEmedu (2014) je nezaměstnanost mladých strukturální problém celého regionu. Mezi hlavní důvody patří i sociální ochrana zaměstnanců, která bývá u smluv s mladými, nezkušenými lidmi, nižší. Podle této studie se nejedná o problémy pouze osob s nižším vzděláním ale i absolventů vysokých škol.

Obr. 2: Podíl nezaměstnaných v mladé populaci, 15–25 let, 2000–2021

Zdroj: Světová banka, 2023

Vývoj HDP

Důležitým indikátorem ekonomické aktivity obyvatel státu je hrubý domácí produkt (dále jen HDP). Pojem HDP vysvětluje ČSÚ (2022) jako „peněžní vyjádření celkové hodnoty statků a služeb nově vytvořených v daném období na určitém území; používá se pro stanovení výkonnosti ekonomiky.“ Pokud tedy HDP klesá, znamená to, že se ve službách či výrobním a zemědělském sektoru snižuje produktivita. Ta má za následek finanční nedostatky a řeší se většinou propouštěním zaměstnanců. Zpravidla se měří v amerických dolarech.

Mezi lety 2000 až 2021 prošla Itálie významnými změnami ve vývoji HDP. Na začátku tohoto období, v roce 2000, měla relativně stabilní ekonomiku s pozitivním růstem. V průběhu let však došlo ke zpomalení tohoto růstu, a to zejména v důsledku strukturálních problémů italské ekonomiky, jako je zmíněná vysoká míra nezaměstnanosti, neefektivní byrokracie a nízká produktivita. Finanční krize v roce 2008 měla taktéž negativní dopad na italskou ekonomiku. Země se potýkala s recesí a poklesem HDP. V následujících letech se Itálie snažila obnovit svou ekonomickou stabilitu a prováděla reformy zaměřené na fiskální disciplínu a snižování veřejného dluhu. V následujících letech, zejména od roku 2015, italská ekonomika začala postupně ožívat. Růst HDP se zvýšil a vývoj byl poměrně stabilní. Nicméně, pandemie covid-19 měla na dosavadní vývoj závažný dopad. Země se ocitla v hluboké recesi a HDP výrazně kleslo. Největší podíl na propadu HDP mělo omezení turismu a klíčových odvětví průmyslu (MZV, 2020). V roce 2021 se nicméně podařilo ekonomiku opět nastartovat a HDP zaznamenalo nejvyšší růst z celého období.

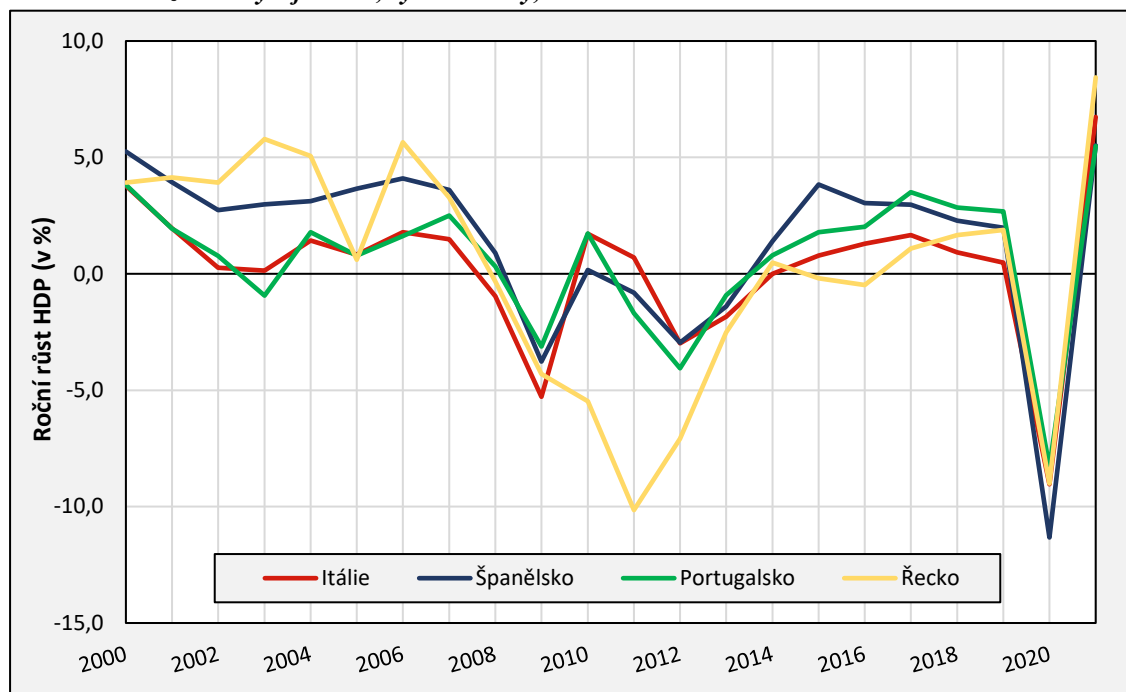
Hlavními zdroji HDP ve Španělsku jsou automobilový průmysl a cestovní ruch. Například na zmíněný turismus připadalo v roce 2019 až 12,5 % z celkového HDP (OECD, 2022). Po většinu z celkového sledovaného období se Španělská ekonomika držela v mírném růstu HDP. Nicméně, v roce 2008 se Španělsko ocitlo v důsledku mezinárodní finanční krize a kolapsu trhu

s nemovitostmi ve velké ekonomické recesi. Tento stav vedl ke snížení HDP a nárůstu nezaměstnanosti. Bankovní sektor byl vážně zasažen a vláda musela přijmout opatření k jeho restrukturalizaci a podpoře ekonomiky. Největší pokles přichází s prvním rokem krize a prakticky až do roku 2013 se drží v recesivních číslech. V tento moment se již podle odborníků hovoří o ekonomické krizi, protože reálný pokles ekonomiky trval minimálně čtyři čtvrtletí (E15, 2019). Po vytvoření záchranných opatření pro překonání krize opět došlo k ekonomickému růstu. Nicméně obrovský propad zaznamenala španělská ekonomika v roce 2020. Podle dat Světové banky (2023) se jedná až o -11,3 %. Hlavní příčinou rychlého a velice silného propadu je omezení služeb a cestovního ruchu v souvislosti s příchodem epidemiologické krize.

Vývoj HDP v Portugalsku dlouhodobě řídí několik významných odvětví ekonomiky. Mezi ty nejzásadnější patří služby a cestovní ruch, především v přímořských oblastech a velkých městech. Dále důležitý dřevařský průmysl, v portugalském případě výroba korku a papíru, nebo petrochemický. Významnou roli zastává také zemědělství. Portugalsko je významným pěstitelům vína, ovoce a zeleniny (Britannica, 2023). Během sledovaného období zažívá roční bilance HDP mnoho výkyvů. Prakticky po celou dobu po obdobích růstu nastupuje období hlubšího útlumu. Hlavní razantní poklesy se pojí s třemi obdobími. Mezi ty patří začátek ekonomické krize (-3,1 %), její vrchol (-4,1 %) a také pandemie covid-19. V roce 2020 je zaznamenán roční pokles HDP -8,3 %.

Vývoj HDP v Řecku byl během zkoumaného časového intervalu nestabilní. Pozorujeme dva zásadní výkyvy, které charakterizují obě dále sledované krize. První markantní propad sledujeme od roku 2006, absolutní minimum během ekonomické krize je viditelné v roce 2011 (-10,1%). Postupně se ekonomika Řecka začala nadychovat a na krátké období se pohybovala v růstu (2017–2019). Ovšem jako u ostatních států měla velký vliv epidemiologická krize. Při ní přišel propad až k -9 %. Ten byl způsoben omezením hlavních částí ekonomiky jako je již zmiňovaný cestovní ruch a služby, s ním spojené. Tento pokles byl, naštěstí pro Řecko, pouze jednorocní. V roce 2021 se při opětovném návratu turistů a dalších doprovodných aktivit dokázalo Řecko dostat do kladných ekonomických čísel, zde na 8,4 %

Obr. 3: Roční změna vývoje HDP, vybrané státy, 2000–2021

Zdroj: Světová banka, 2023

2.2 Stanovení výzkumných hypotéz

Na demografickou reprodukci států měla z vybraných složek přírůstku největší vliv imigrace.

Při zkoumání přírůstku obyvatelstva jsme si vytyčili několik ukazatelů, které chod reprodukce určují. Lze se domnívat, že při dosavadní nízké úrovni porodnosti a úmrtnosti se pohlavně věková struktura zužuje. Taktéž víme o tom, že zkoumané země byly častým cílem zahraničních migrantů jak z Evropy, tak i z dalších kontinentů. V této hypotéze tedy budeme chtít ověřit, zda-li měla imigrace největší vliv na potenciální přírůstek obyvatelstva.

Vybrané ukazatele se nejvíce proměnily během krizových období.

Při identifikaci zkoumaných států jsme narazili na dvě období, která výrazněji zasáhla do dosavadní úrovně demografického vývoje, ať už hovoříme o ekonomice a vývoji nezaměstnanosti, nebo zmiňujeme problémy v rámci zdravotnictví. Podstatou hypotézy je ověřit vztah mezi ekonomickou krizí a ukazateli plodnosti a také návaznost epidemiologické krize na téma úmrtnosti.

Kapitola 3

Základní trendy populačního vývoje od roku 2000

Státy jižní Evropy se vyznačují unikátním demografickým prostředím a jsou svědky výrazných změn v populaci, které ovlivňují její socioekonomickou strukturu a budoucí vývoj. Od roku 2000 jsme svědky nevyzpytatelného průběhu významných demografických jevů, které se týkají základních reprodukčních ukazatelů. Analyzovány budou demografické vzorce, socioekonomické proměnné a politická opatření. Cílem je porozumět složitým dynamikám populačního vývoje a identifikace jejich trendů v regionu. Postupně bude přiblížen dosavadní vývoj populačních struktur, konkrétní vývoj ukazatelů přirozené reprodukce a také další demografické ukazatele.

3.1 Vývoj plodnosti

Během 21. století se ve státech jižní Evropy významně prohloubil pokles v úrovni plodnosti, což představuje závažnou demografickou výzvu. Tento vývoj se stal předmětem mnoha výzkumů s cílem porozumět hlavním faktorům, které ovlivňují tyto trendy.

Itálie, tradičně známá pro svou dlouhodobě nízkou úhrnnou plodnost, se setkává s jejím dalším poklesem, což naznačuje významné demografické změny, například v rozhodnutí jedinců ohledně rodičovství. V roce 2000 byl průměrný počet dětí na jednu ženu 1,26 (Eurostat, 2023).

Jedním z hlavních faktorů ovlivňujících pokles plodnosti v Itálii je odklad mateřství (Lebano a Jamieson, 2020). Mladé ženy se stále častěji rozhodují zpožděvat založení rodiny kvůli vzdělání, kariéře a finanční situaci (Lebano a Jamieson, 2020). Úhrnná plodnost se v Itálii snižuje od roku 2010 do současnosti. Během jedenáctiletého období se snížila z 1,46 na 1,25 dítěte na 1 ženu, což zemi opět řadí ke státům s nejnižší úrovní plodnosti na světě. Nejnižší úhrnná plodnost je statisticky zaznamenána v roce 2020 a to 1,24 (Eurostat, 2023).

Odklad mateřství je patrný na každoročním zvyšování věku matek při narození prvního dítěte i obecně dítěte jakéhokoliv pořadí. Tento trend přispívá ke snížení plodnosti, protože toto odložení rodičovství často vyústí i v rozhodnutí děti nemít nebo to již pro danou ženu není fyzicky možné. Další příčinou snižování úhrnné plodnosti je velikost generací matek. V reprodukčním období se nyní nacházejí ty ženy, které se narodily po 80. letech v již snižující

se úrovni plodnosti (Mencarini a kol., 2020). Podle výzkumu Mencarini a kol. (2020) se taktéž v příštích dvou dekádách sníží počet žen v reprodukčním období až o dva miliony.

Úhrnná plodnost v Itálii je ovlivněna též migrací. Zvýšený příliv migrantů do země může změnit demografické trendy a úroveň plodnosti, protože migranti mají často vyšší počet dětí než místní obyvatelstvo. To může mírně vyrovnávat celkový pokles plodnosti. Ambrosetti (2015) uvádí velký růst plodnosti v rodinách, ve kterých je alespoň jeden z rodičů cizinec. Děti, narozené v těchto rodinách v roce 2012 tvořily 15 % veškerých porodů. Velká část cizinců se do země stěhuje v produktivním věku 25–44 let, ti nejstarší s dětmi do 15 let. Úhrnná plodnost např. Maročanů dosahovala zhruba 2,5 dítěte na jednu ženu v roce 2014, což je v porovnání s domácím obyvatelstvem významný rozdíl (Impicciatore a kol., 2020).

Španělsko se taktéž potýká s poklesem úrovně plodnosti. Ten vyplývá z různých faktorů, včetně změn v sociálním chování a životním stylu. V roce 2000 připadalo 1,23 dítěte na 1 ženu, což je mezi zkoumanými státy nejnižší hodnota na počátku sledovaného období. Odborníci přisuzují nízký počet narozených dětí proměně španělské společnosti, ve které roste počet nezadaných jedinců v reprodukčním věku. Druhým zásadním determinantem je podobně jako v Itálii odklad mateřství do vyšších věků, případně rozhodnutí nemít děti vůbec. Tato situace nastala především ve spojitosti s nestabilním trhem práce, ekonomickou nejistotou a také nízkou sociální ochranou rodin. V průběhu prvního desetiletí úhrnná plodnost lehce narůstá, situace se zlepšovala s příznivou ekonomickou situací země. Od roku 2008 do současnosti úhrnná plodnost klesá. Výjimkou jsou roky 2013–2017, kdy nejprve končí ekonomická recese a taktéž vrcholí migrační krize. V tomto krátkém období dochází k nárůstu počtu dětí na 1 ženu na hodnoty před začátkem ekonomického poklesu. V současnosti se ovšem její úroveň propadla na vůbec nejnižší v historii země. V roce 2021 se jedná o 1,19 dítěte na 1 ženu.

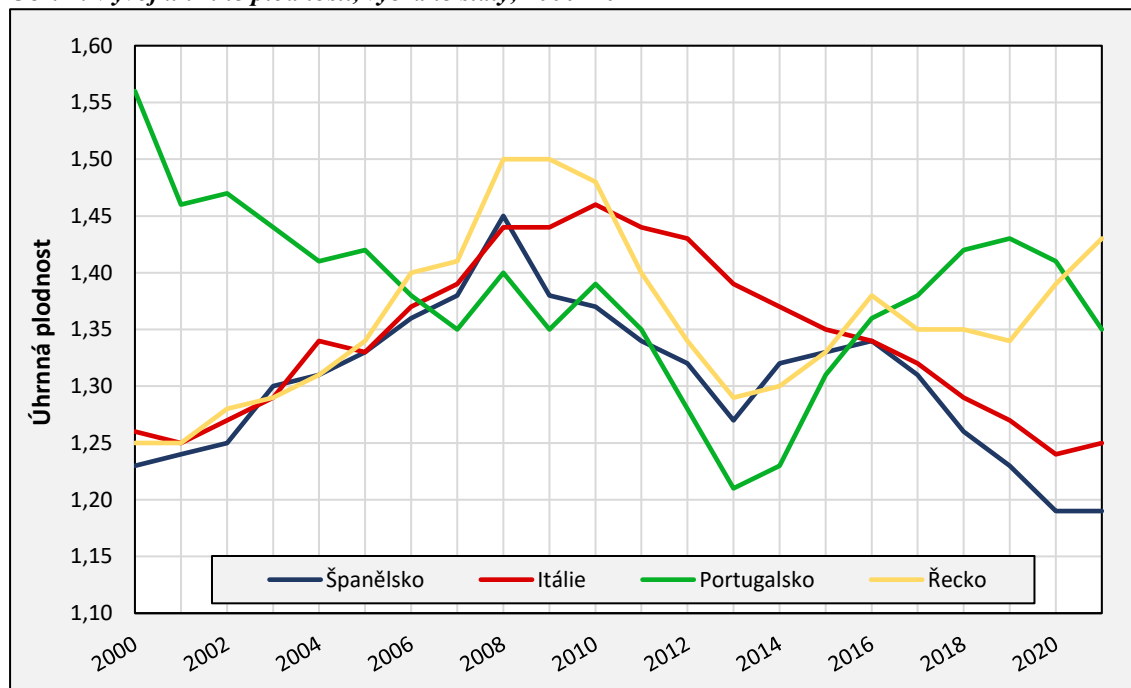
Ve Španělsku se zřetelně zvyšuje průměrný věk matek při porodu dítěte. Z původního věku 30,7 let v roce 2000 se kontinuálním vývojem dostal na 32,6 let k roku 2021. Je to především tedy dílem ekonomických nejistot, snahou nejprve zajistit finanční příjem, cestovat, vzdělávat se či najít partnera pro život. Podobný nárůst sledujeme i u prvních porodů španělských matek. V roce 2000 měly matky své první dítě průměrně v 29,1 letech. Na konci sledovaného intervalu hovoříme již o 31,6. Očividně se zde sblíží oba průměrné věky. Studie OECD o proměnách rodiny (2022) přisuzují zvyšování věku při prvních porodech prodloužení doby, strávené u rodičů. V nejčastějším případě není možné nalézt finančně dostupné bydlení pro založení rodiny a také možnost získat půjčku.

Yijie Liu (2022) propojuje data z Národní španělské databáze s populační strukturou a dynamikou přistěhovalectví. Dle jeho studie se mezi lety 2000 a 2020 zvedl podíl migrantů na celkovém obyvatelstvu o 8 %. Tyto skupiny tvoří nejčastěji Maročané mezi 15–39 lety čili jde především o mladé lidi, kteří vstupují do reprodukčního období. Liu taktéž zmiňuje vysokou plodnost těchto migrantů. Obecně trend marocké úhrnné plodnosti je vysoký (2,35 dítěte na 1 ženu, WB, 2023), tyto zvyky si pak ženy migrantky přenáší i sem. Podle studie Rosera-Bixbyho a kol. (2011) jsou marocké ženy a muži (společně s dalšími migranty ze severu Afriky) jedinou skupinou imigrantů, jejichž plodnost je spolehlivě nad hranicí prosté reprodukce.

Naopak Portugalsko zaznamenalo určitý vzestup úrovně plodnosti po období poklesu, který lze přisoudit zlepšeným socioekonomickým podmínkám, progresivním politikám podporujícím

rodičovství a investicím do reprodukčního zdraví. Na počátku sledovaného období měla země nejvyšší úhrnnou plodnost ze všech sledovaných států (1,56 dítěte na 1 ženu). Nicméně po celou dobu pozorování tento ukazatel klesá. V roce 2013 k nejnižším hodnotě v historii. Plodnost 1,21 dítěte na ženu způsobila vrcholící ekonomická krize, kvůli které se především z finančních důvodů a budoucí nejistoty matky rozhodly plánování rodičovství posunout či omezit (The Guardian, 2013). Po překonání ekonomické krize se úhrnná plodnost opět zvyšuje, do roku 2019 dosáhla hodnoty 1,43 dítěte na ženu. Svůj vliv přinesla taktéž epidemiologická krize, která zapříčinila pokles na hodnotu 1,35 v roce 2021.

Obr. 4: Vývoj úhrnné plodnosti, vybrané státy, 2000–2021

Zdroj: Eurostat, statistické úřady vybraných států; 2023

Odklad mateřství je patrný na každoročním zvyšování věku matek při narození prvního dítěte i obecně dítěte jakéhokoliv pořadí. Tento trend přispívá ke snížení plodnosti, protože toto odložení rodičovství často vyústí i v rozhodnutí děti nemít nebo to již pro danou ženu není fyzicky možné. Další příčinou snižování úhrnné plodnosti je velikost generací matek. V reprodukčním období se nyní nacházejí ty ženy, které se narodily po 80. letech v již snižující se úrovni plodnosti (Mencarini a kol., 2020). Podle výzkumu Mencarini a kol. (2020) se taktéž v příštích dvou dekádách sníží počet žen v reprodukčním období až o dva miliony. Italské matky měly průměrně první dítě v 28,6 letech v roce 2000. Tato hodnota je řadí mezi nejstarší prvorodičky. V průběhu zkoumaného období se věk kontinuálně zvedá, v roce 2021 Italky rodily své první dítě v 31,6 letech. Co se týče průměrného věku matek při narození dítěte, vycházíme z hodnoty 30,4 let. Opět věk roste takřka lineárně, na konci zkoumaného období se průměrně děti rodily matkám ve věku 32,4 let. Můžeme si však všimnout sblíživání obou koncových věků, což vizualizuje snižování plodnosti a přibližování se obávané hranici 1 dítěte na 1 ženu.

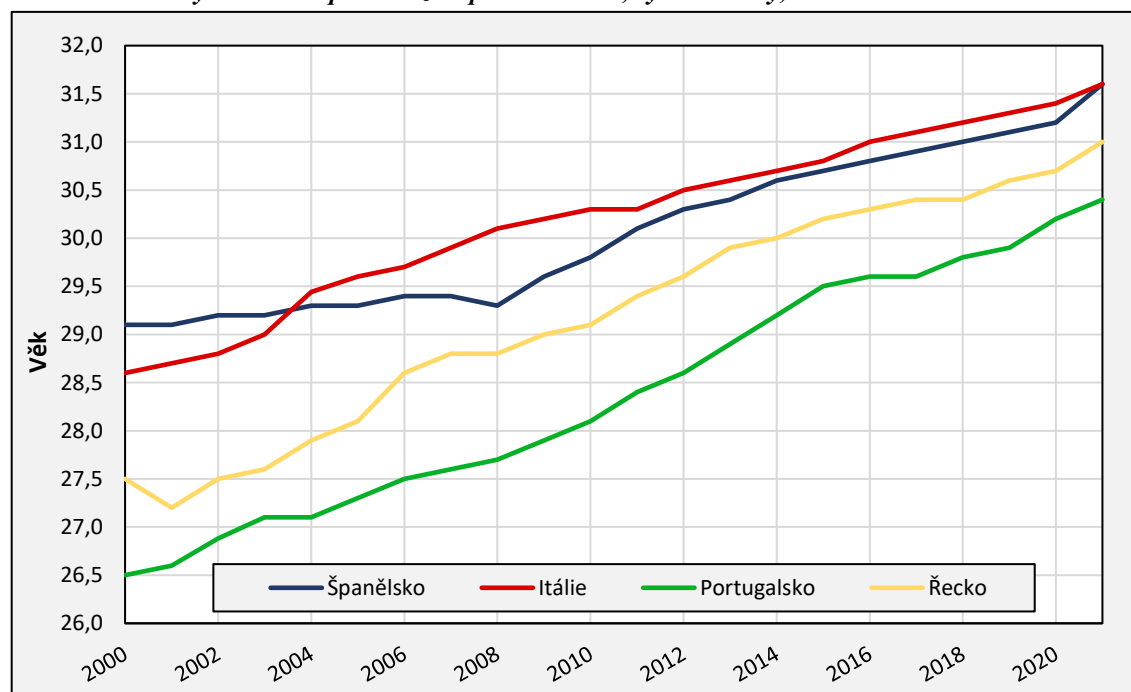
Ve Španělsku se zřetelně zvyšuje průměrný věk matek při porodu dítěte. Z původního věku 30,7 let v roce 2000 se kontinuálním vývojem dostal na 32,6 let k roku 2021. Je to především

tedy dílem ekonomických nejistot, snahou nejprve zajistit finanční příjem, cestovat, vzdělávat se či najít partnera pro život. Podobný nárůst sledujeme i u prvních porodů španělských matek. V roce 2000 měly matky své první dítě průměrně v 29,1 letech. Na konci sledovaného intervalu hovoříme již o 31,6. Očividně se zde sblíží oba průměrné věky. Studie OECD o proměnách rodiny (2022) přisuzují zvyšování věku při prvních porodech prodlužování doby, strávené u rodičů. V nejčastějším případě není možné nalézt finančně dostupné bydlení pro založení rodiny a také možnost získat půjčku.

Portugalské matky byly na počátku sledovaného intervalu průměrně nejmladší při narození svých dětí. V roce 2000 byla tato hodnota 28,6 let. Nicméně její růst byl mezi státy nejrychlejší. Během sledovaného období tato hodnota vzrostla na 31,8 let.

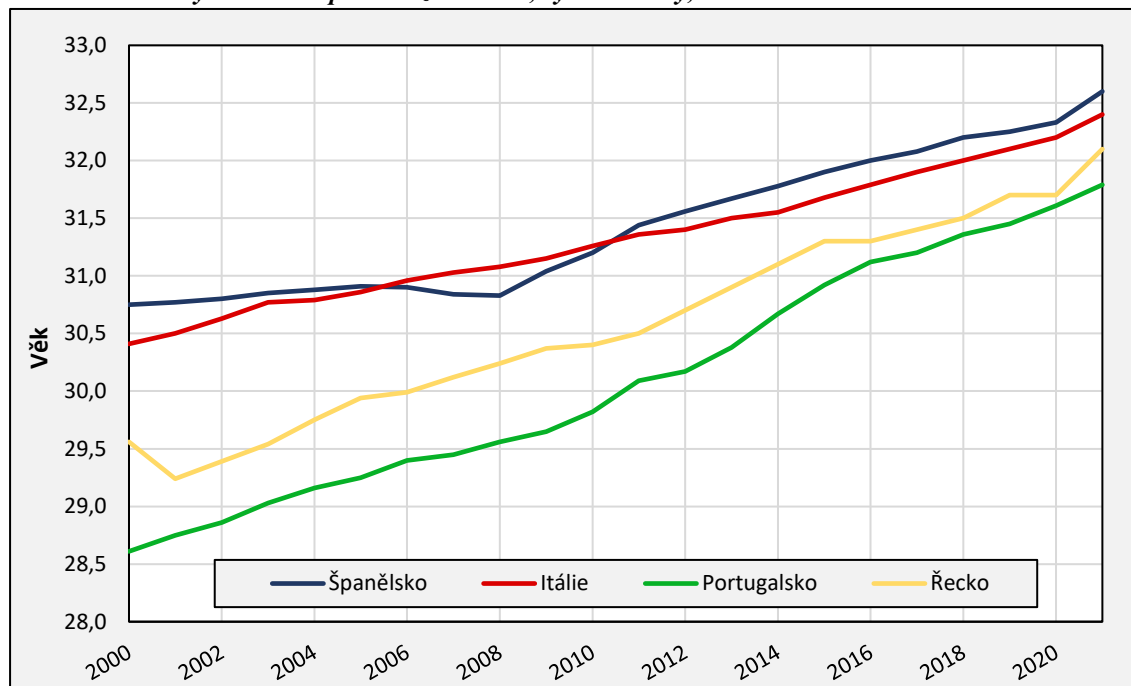
Stejně jako u ostatních států se v Řecku zvyšoval i věk matek při narození prvního dítěte či dítěte jakéhokoliv pořadí. Avšak ukazatele v rámci zkoumaného regionu rostly nejvíce ze všech států. Průměrný věk prvorodiček se od roku 2000 zvýšil o 3,5 roku z původních 27,5 let na 31,0 let. I průměrný věk matek při narození dítěte se zvyšoval, v období 2000 až 2021 se zvýšil o 2,6 roku.

Obr. 5: Průměrný věk matek při narození prvního dítěte, vybrané státy, 2010–2021

Zdroj: Eurostat, statistické úřady vybraných států; 2023

Obr. 6: Průměrný věk matek při narození dítěte, vybrané státy, 2000–2021

Zdroj: Eurostat, statistické úřady vybraných států; 2023

V poklesu plodnosti hrají důležitou roli již zmíněné sociální a ekonomické faktory. Vysoká nezaměstnanost, nestabilní pracovní místa a obtížná ekonomická situace ovlivňují rozhodnutí jedinců ohledně založení rodiny a počtu dětí. Finanční zátěž spojená s výchovou dětí a nedostatek podpory pro rodiče mohou také přispívat k rozhodnutí odložit nebo omezit rodičovství. Stejně se mění i postoje k rodině a mateřství. Tradiční modely rodiny ustupují a nahrazují je nové životní styly a hodnoty. Individualizace, emancipace žen a změny v sociálních rolích přispívají k proměně zásadních reprodukčních rozhodnutí. Vlády Itálie přijaly některá opatření a politiky zaměřené na podporu plodnosti. Patří sem například poskytování finančních pobídek pro rodiče či zlepšení přístupu ke školám. John F. May (2015) ve své studii *Population Policies in Europe* sepsal některé propopulační opatření, využívané státy Evropy pro pozvednutí úrovně plodnosti a životní úrovně rodin. Konkrétně zmiňuje například plošnou dávku 1000 euro pro italské matky při narození druhého dítěte.

Podle výzkumu Pérez-Coral (2022) je patrný nárůst počtu dětí, žijících v rodině s pouze jedním rodičem. Tento fenomén je zřetelný pouze několik let, protože jihoevropské země jsou známé svými úzkými příbuzenskými vazbami. Nicméně podíl single-parent rodin je zde stále nižší, než je průměr v EU. To je spojeno s orientací jihoevropského sociálního modelu, který podporuje samoživitele finančními výhodami (Pérez-Coral, 2022). Samozřejmě ale tato forma rodičovství přináší různé výzvy, se kterými se později musí rodiče potýkat. Autor také hovoří o nárůstu dětské chudoby, případně také o rodinách, ohrožených příjmovou chudobou. Podle dat ISTATu (2019) celkem 6,4 % domácností Itálie žije v absolutní chudobě, v konkrétních číslech se to týká 4,6 milionu Italů.

I ve Španělsku se tradiční rodinné role postupně mění. Ženy jsou více zapojeny do pracovního trhu, což vede k větší rovnosti pohlaví. Muži se také více angažují ve výchově dětí a domácích povinnostech, a to směřuje k rovnějšímu rozdělení prací v rámci rodiny. Podle

OECD (2022) se mění především individualizace v rodinách, vyskytuje se mnoho bezdětných rodin a role manželství je upozaděna oproti alternativním formám soužití.

Ohledně proměn rodinných vazeb je v Portugalsku zřetelný příklon k západoevropským modelům rodinných politik (OECD, 2023). Domácnosti postupně opouštějí klasický model muže-živitele rodiny a ženy starající se o domácnost. Portugalské vlády byly navíc velmi benevolentní v rámci prorodinných opatření, které měly za cíl zlepšit finanční situaci, přístup ke vzdělání, zdravotní péči nebo volnočasového vyžití (OECD, 2023). Nicméně typickou překážkou opět zůstávají finanční náklady, spjaté s vysokou mírou nezaměstnanosti, která je pozůstatkem dluhové krize z roku 2008 (Eurostat, 2023).

V rámci rodinné politiky se Řecko potýká s velkou vlnou nespokojenosti ze strany občanů. Podle nich je totiž nedostatečná a nenaplnuje představy rodičů o užití rodiny. Současná rodinná politika se týká především lepší pomoci v mateřství, konkrétně měsíční příspěvky za každé narozené dítě podle příjmu rodiny, dále speciální porodné, příspěvek na dítě, který se odvíjí od pracovní činnosti, sociálního pojištění nebo místě bydliště, ten se zvyšuje např. pro obyvatele, žijící v těžce dostupných horských vesnicích (Evropská komise, 2023).

3.2 Vývoj úmrtnosti

Zajímavým jevem je pokles úmrtnosti na některé nemoci díky pokroku v medicíně, prevenci a léčbě. Zjišťování socioekonomických, etnických a geografických disparit v úmrtnosti nám pomáhá pochopit nerovnosti ve zdravotním stavu populace a umožňuje přijmout opatření k jejich snížení. Pomocí kvalitní zdravotní péče, technologického vývoje, výroby účinných léků, ale také prevenci či dostupnosti zdravotnické pomoci se podařilo moderním evropským ekonomikám snížit úmrtnostní ukazatele na velmi nízkou úroveň. Základ pro uchopení úmrtnostních podmínek nejen v evropských státech vytvořila WHO pomocí Mezinárodní klasifikace nemocí (dále jen MKN). V současné době se využívá v odborných publikacích 11. revize MKN, která je kategorizovaným soupisem příčin úmrtí, a to jak vnějších, tak i vnitřních. Celkově WHO rozděluje tyto příčiny do 22 kategorií, jež jsou každé tři roky s novou revizí upřesňovány. Státy informace o klasifikaci poskytují prostřednictvím webů státních zdravotnických úřadů.

Obecně nejčastějšími příčinami úmrtí v Evropě byly kardiovaskulární choroby (Eurostat, 2021). Již během minulého století si problém s tímto druhem nemocí lékaři uvědomovali a rozhodli se věnovat prevenci a řešení nadúmrtnosti. Ke zlepšení situace dochází v 70. letech minulého století, v tomto období právě klesá počet zemřelých na srdeční choroby. Tento jev demografové označují jako kardiovaskulární revoluci (Bruthans a Bruthansová, 2009, str. 182). Podle statistik Eurostatu (2019) mají státy jižní Evropy jednu z nejnižších úmrtností na právě jmenované choroby. Nejlepší situace z regionu je ve Španělsku, podíl úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy tvoří pouze 27,8 % (evropský průměr je 36,7 %). I zbylé zkoumané státy patří pod průměr celé EU. Druhou nejčastější příčinou úmrtí v evropských státech je úmrtnost na zhoubné novotvary. WHO (2022) mezi nejčastější druhy rakovin uvádí rakovinu prsu, plic, střev, vaječníků a prostaty. Evropský průměr podílu úmrtnosti se pohybuje kolem 25 %,

zkoumané státy se pohybují těsně nad touto hranicí (WHO, 2022). Nutno podotknout, že úmrtnost mužů je v tomto případě o pár jednotek procentních bodů vyšší než úmrtnost žen.

Pozitivním faktorem zlepšování nemocnosti a úmrtnosti na kardiovaskulární choroby, novotvary a další onemocnění, může stát styl středomořského stravování. Pokrmům z potravin, které se využívají v této oblasti se přezdívá „*Mediterranean diet*“ a jejich základem je dostatek ovoce, zeleniny, luštěnin, ryb, ořechů a vína. Podstatou zdravějšího stravování je výměna nezdravých tuků za zdravé, omega-3 mastné kyseliny a velká diverzita v celkovém jídelníčku (Mayoclinic, 2021). Guasch-Ferré a Willett (2021, str. 554) prověřovali vliv konzumace některých potravin (jako právě olivový olej, datle, mořské plody apod.) na riziko onemocnění kardiovaskulárními nemocemi. Podle jejich výzkumu dochází ke snižování tohoto rizika o 49 % při podobném typu stravy.

Mezi mezinárodně srovnatelné ukazatele řadíme například ukazatel kojenecké úmrtnosti. Ten se jen během posledních 30 let v Evropě snížil o 54 % (ZZMV, 2023). Podle Magenheimerové (2016) je kojenecká úmrtnost „*důležitým ukazatelem ekonomické vyspělosti státu*.“ V rámci svojí diplomové práce shrnuje několik základních endogenních a exogenních faktorů, které ovlivňují úroveň tohoto ukazatele. Mezi endogenní zařadila například chlapeckou genetickou nevýhodu, která směřuje k nadúmrtnosti, dále věk rodičů, porody vyššího pořadí či mezipородní intervaly. V rámci exogenních faktorů jmenuje druh povolání matky, její fyzický či psychický stav, chudobu nebo způsob výživy.

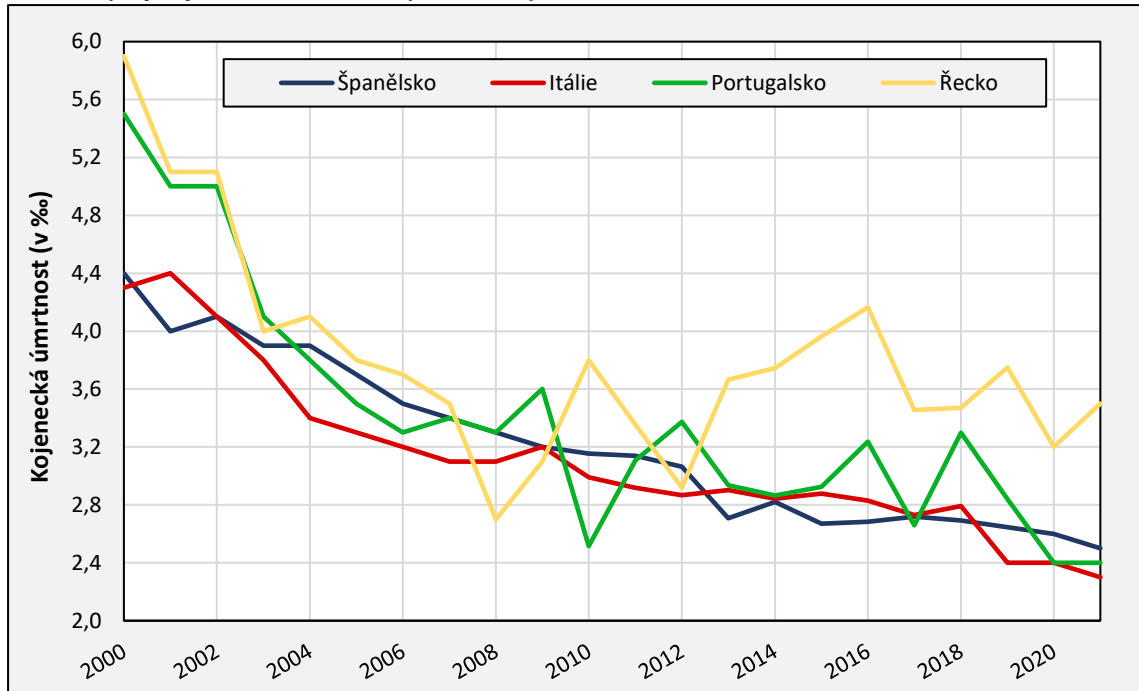
Co se týče vybraných států jižní Evropy, hodnoty kojenecké úmrtnosti se v jejich populacích řadí k těm nejnižším na kontinentě. U všech z nich se hodnota pohybuje kolem 2,5–3,0 zemřelých na 1000 živě narozených dětí. Technická vyspělost zdravotnického systému v regionu, při nízké kojenecké úmrtnosti, dokazuje i nejnižší podíl narozených dětí s nízkou porodní váhou v Řecku a Portugalsku (OECD, 2018).

Kojenecká úmrtnost v Itálii se během sledovaného intervalu snižovala z 3,0 zemřelých dětí na 1000 obyvatel v roce 2010 na 2,4 zemřelých v roce 2019. Tato hodnota italské zdravotnictví posouvá k těm nejlepším v Evropě. Střední délka života v přesném věku 65 let je v Itálii mnohem vyšší pro ženy, ty se mají v průměru dožít dalších 22,9 let. Mužská prognóza není již tak příznivá, do konce života jim v průměru zbývá prožít ještě 19,7 let. Obě hodnoty se řadí k nejvyšším na světě.

Velmi podobné jsou hodnoty kojenecké úmrtnosti ve Španělsku, ta se každý rok snižuje a v roce 2019 se jednalo o 2,6 úmrtí na 1000 živě narozených dětí (INED, 2023). Pokud bychom se podívali na střední délku života v přesném věku 65 let, zjistíme, z téhož výzkumu OECD, že naděje dožití žen činí 23,9 let, hodnota pro muže je 19,8 let. V Portugalsku byla úmrtnostní situace taktéž bez výrazných změn, v roce 2019 se jednalo o 2,8 zemřelých kojenců na 1000 živě narozených.

Kojenecká úmrtnost v Řecku byla vyšší než u ostatních zkoumaných států. Hodnota 3,7 zemřelých na 1000 živě narozených se oproti roku 2010 prakticky nezměnila. Siahaniidou a kol. (2019) propojili některé socioekonomické skutečnosti s vývojem kojenecké úmrtnosti. V roce 2016 se podle nich staly některé skutečnosti, jež mohly mít na kojeneckou úmrtnost vliv. V tomto roce byla nejvyšší míra ohrožení chudobou či sociálního vyloučení, mezi lety 2008 a 2016 se také postupně snižovaly výdaje na zdravotní péči (Siahaniidou a kol., 2019)

Obr. 7: Vývoj kojenecké úmrtnosti, vybrané státy, 2000–2021

Zdroj: Eurostat; HMD, 2023

Jeden ze zdrojů informací pro zjišťování a porovnávání zdravotního stavu obyvatelstva a úmrtnosti se provádí skrze ukazatel *naděje dožití v přesném věku*, který se získává pomocí výpočtů v úmrtnostních tabulkách. Tyto tabulky jsou podle Sociologické encyklopedie (2017) „spořádané řady vzájemně propojených veličin charakterizujících průběh jednoho nebo více demografických procesů (zde úmrtnosti).“ V rámci naděje dožití, nebo též střední délky života, sledujeme demografické stárnutí, ovlivňuje jej případná kojenecká nadúmrtnost a také úroveň úmrtnosti v daném státě v průběhu života jeho obyvatel. Pro mezinárodní srovnání se využívá taktéž ukazatel střední délky života v přesném věku 65 let. I zde patří např. Španělky mezi světové premiantky, dožívají se průměrně ještě dalších 21,7 let. Ovšem velkým tématem je krize úmrtnosti, která nastala v souvislosti s epidemií nemoci covid-19. Ta výrazně promluvila do dosavadní úrovně zvyšování naděje dožití u obou pohlaví. Podrobný rozbor jejího vlivu ve zkoumaných státech se věnuje část třetí kapitoly.

Jihoevropské státy jsou v ukazateli naděje dožití jedny z nejvyspělejších na světě. Jak jsme již několikrát zmínili, tento indikátor sleduje kvalitu zdravotní péče a řád vymírání populace s možnou nadúmrtností. Taktéž velmi citlivě reaguje na jakoukoliv změnu v průběhu života generací. Naděje dožití při narození je v Itálii vysoká, pro muže je průměrná střední délka života 80,5 let v roce 2021, pro ženy 84,9. Obě tyto hodnoty jsou nejen evropsky ale i celosvětově velmi vysoko.

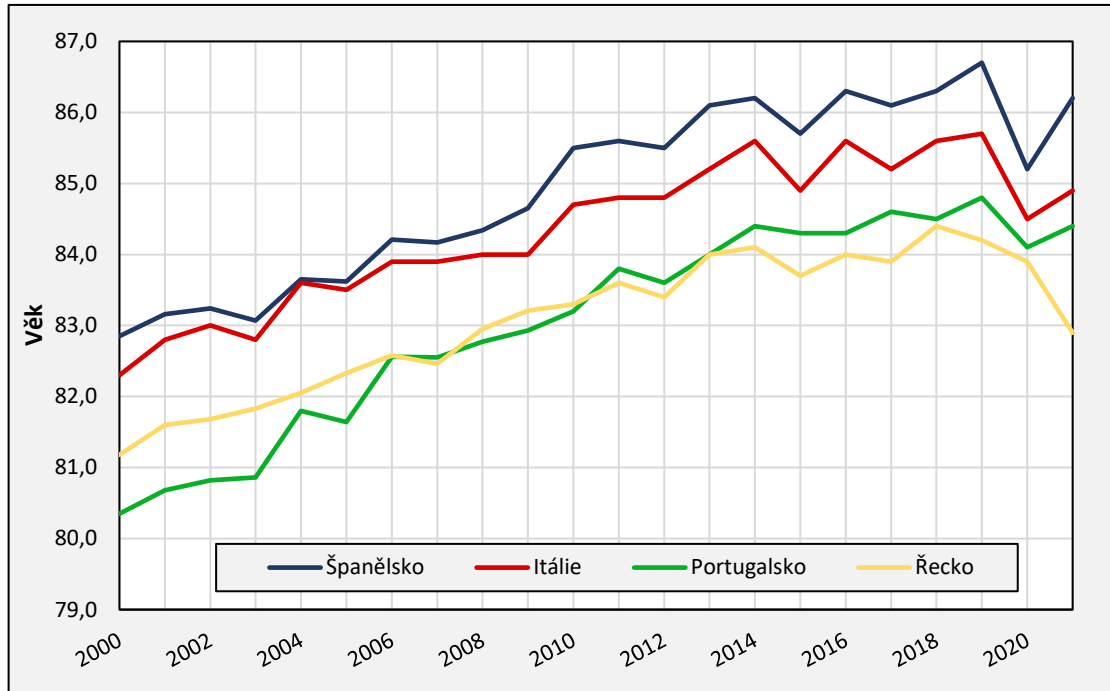
Střední délka života při narození ve Španělsku taktéž patří mezi nejvyšší v Evropě. Podle dat OECD (2023) Španělsko patří mezi evropské, dokonce i celosvětové premianty. V roce 2021 byla naděje dožití při narození pro muže 80,4 let, pro ženy až 86,2 let.

Odlišností od dosavadních poznatků o velkých jihoevropských státech se jeví naděje dožití při narození v Portugalsku. Ta je u mužů nižší, činí 78,7 let a v Evropě je tedy spíše průměrná. Nicméně ženy se opět pohybovaly mezi potenciálně nejstaršími, s průměrnou střední délkou života 84,4 let existuje jen málo evropských států s vyšší hodnotou.

Naděje dožití při narození se v Řecku na rozdíl od Itálie nebo Španělska příliš nezvyšovala, velmi se podobala portugalskému vývoji. Muži se v roce 2021 průměrně dožívali 77,4 let, ženy taktéž převyšovaly evropský průměr a dožívaly se průměrně 82,9 let.

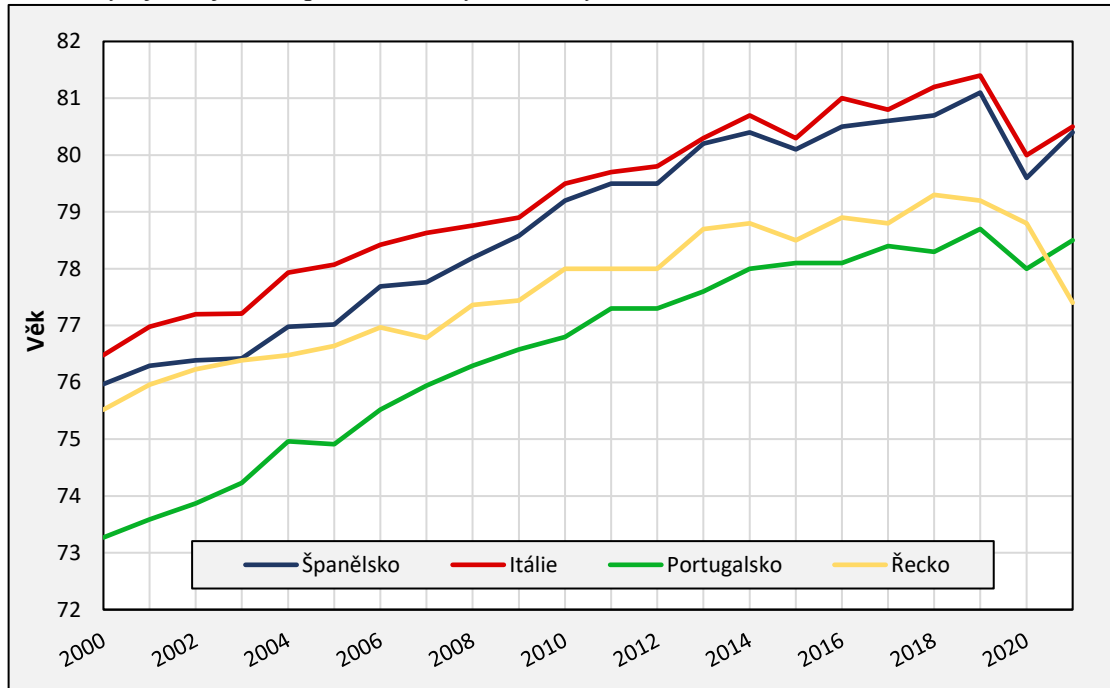
Je nutné podotknout, že na úrovni naděje dožití obou pohlaví se výrazně projevila pandemie covidu-19.

Obr. 8: Vývoj naděje dožití při narození, vybrané státy, ženy, 2000–2021

Zdroj: Eurostat; HMD, 2023

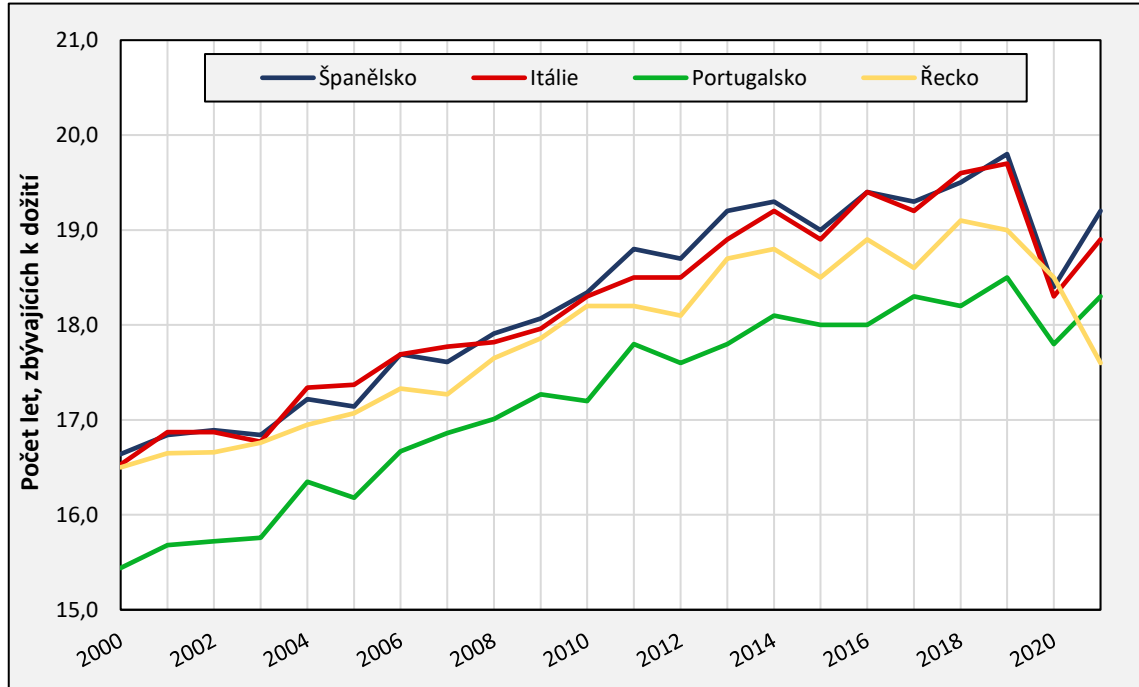
Obr. 9: Vývoj naděje dožití při narození, vybrané státy muži, 2000–2021

Zdroj: Eurostat; HMD, 2023

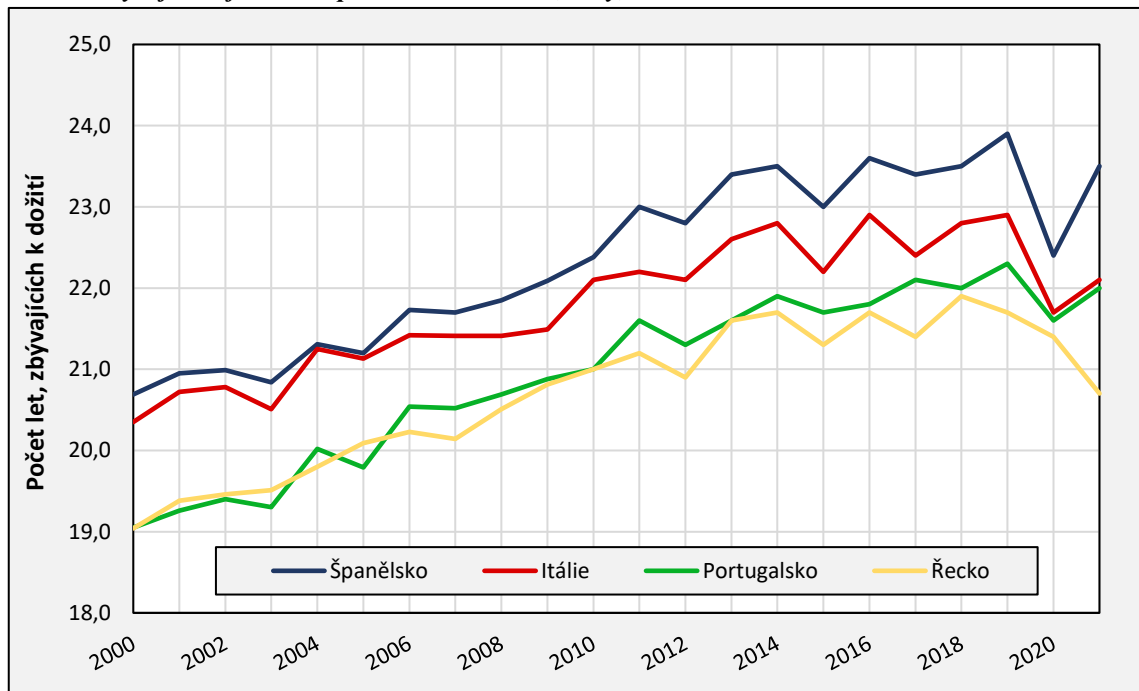
Vývoj naděje dožití v přesném věku 65 let u všech států kopíruje vývoj téhož ukazatele při narození. U obou pohlaví neregistrujeme signifikantní změny v úmrtnosti v průběhu života. Jediným výrazným poklesem zůstává tedy nadúmrtnost obou pohlaví v roce 2020, respektive 2021. Ta se u všech států taktéž propadla až o 1,4 roku a klesala především u mužské populace.

Obr. 10: Vývoj naděje dožití v přesném věku 65 let, muži, 2000–2021

Zdroj: Eurostat, HMD, 2023

Obr. 11: Vývoj naděje dožití v přesném věku 65 let, ženy, 2000–2021

Zdroj: Eurostat, HMD, 2023

3.3 Vývoj migrace

Třetí složkou populačních struktur je migrace. V průběhu zkoumaného období sledujeme u všech států rozdílné efekty stěhování cizinců i domácího obyvatelstva. Počet migrantů, mířících do Itálie se rok od roku zvyšuje, podle statistik ISTATu (2023), nejvíce přibývá registrovaných cizinců z Rumunska a Albánie. V jejich případě hraje roli vzdálenost, kultura nebo i historické okolnosti. První vlny rumunských migrantů do Itálie přišly v souvislosti s represivním režimem Nicolae Ceausescua (CGM, 2012). Později se migrace za rodinou vyvinula v migraci pracovní. Rumuni v Itálii viděli dostatečnou poptávku po práci či možnost kariérního růstu (CGM, 2012). Albánci naopak využívají historických konexí. V Itálii tvoří výraznou menšinu, polovina z nich cestuje za pracovními příležitostmi v EU, 42 % se stěhuje za rodinnými příslušníky (Gjinko, 2019). Mimoevropské migranté pocházejí především z Číny nebo Maroka (OECD, 2023), kdy Maročané tvořili v posledních letech největší objem přistěhovalců celkem.

Vývoj objemu migrace do Itálie se v průběhu let měnil. Největší migrační proudy země registruje v letech před počátkem krize, tj. roky 2003–2008, což reprezentuje již zmíněný hospodářský vrchol (Bettin a Cela, 2014) ale také různé úpravy zákonů, týkajících se udělení azylu (Zincone, 2006). Nicméně souvislost s krizí zapříčinila od roku 2010 trvalý pokles ročního počtu imigrantů. Krátké období růstu zaznamenáváme ještě v letech 2016–2019 po konci krize.

Emigrace z Itálie probíhala především za dob ekonomické krize, kdy sledujeme nejvyšší pokles migračního salda. Montanari a Staniscia (2017) zkoumali příčiny stěhování mladého obyvatelstva, které tvoří hlavní součást emigrantů, během ekonomické krize. Podle autorů odcházejí kvůli vzdělání v zahraničí, které hodnotí jako důležité pro kariéru, taktéž opouštějí zemi kvůli finanční situaci nebo společenské situaci, kdy mnoho mladých Italů kritizuje etické a kulturní hodnoty v zemi. Následující vývoj zaznamenává růst počtu emigrantů. V letech 2019–2021 registrujeme nejnižší migrační saldo. Podle Lefrancoisové (2020) emigrují především mladí Italové, jejichž motivací je v zahraničí získat dobře placené zaměstnání, které by v domovské zemi nezískali. Můžeme zhodnotit, že důvody emigrace jsou prakticky po celé období shodné.

Španělsko je cílovou zemí mnoha migračních proudů. Jeho vliv v různých koutech světa je patrný od koloniálních dob, kdy byly součástí její kultury oblasti v Africe, Asii či severní a jižní Americe. Hlavním trendem je tedy imigrace obyvatel států, jejichž území bylo dříve pod španělskou nadvládou. Podle OECD (2021) se do země na konci sledovaného období stěhuje nejvíce občanů z Maroka, Kolumbie, Venezuely či Hondurasu, v rámci jiných evropských zemích jde především o Italy a Brity. I přesto mezi tři nejvíce zastoupené národnosti patří Rumuni. V jejich případě se jedná o ekonomickou migraci, spjatou s poptávkou po nízkopříjmových zaměstnáních (Migration Policy, 2022) především v první dekádě. Hlavním důvodem pro stěhování je přesun za rodinou a také využití možnosti volného pohybu (OECD, 2021). Podle informací Migration Data Portal (2023) byl největší objem migrantů v roce 2007. Tato skutečnost pravděpodobně souvisí s názorem migrantů na ideální čas pro stěhování, kvůli vrcholící ekonomické prosperitě.

Cesta emigrantů ze Španělska vede především do západoevropských států. Podle dat OECD (2021) se v roce 2019 22 % všech emigrantů přestěhovalo do Velké Británie, 14 % do Německa a 13 % do Francie. Tito emigranti si od stěhování slibují lepší platové podmínky či větší diverzitu možností, než nabízí španělský trh práce. Emigrace ze Španělska je ovšem oproti imigraci velmi slabá.

Portugalsko bylo taktéž jednou z cílových zemí migrace. Vzhledem k téže koloniální minulosti, jako u předchozího Španělska, sledujeme příchod především mimoevropských obyvatel. Mezi hlavní složku cizinců v zemi patří Brazilci, Indové, Angolané a z evropských zemí Britové (OECD, 2021). Nejčastějšími důvody pro stěhování do Portugalska v roce 2019 uvedlo OECD (2021) migraci za pracovními příležitostmi (39 %) a stěhování za rodinou (34,5 %).

Řecko prakticky po celé sledované období vykazuje záporné migrační saldo, tudíž se jedná o zemi, která čelí spíše vystěhovalectví. Emigrace z Řecka se týkala především mladých lidí a rodin, kteří se snažili vyvarovat dopadů ekonomické krize a následné nezaměstnanosti, jež zemi plně zasáhla. Mezi hlavní důvody patřilo tedy hledání lepších pracovních podmínek, ekonomické a sociální stability či obavy z politické nestability, především v tureckém pohraničí nebo na ostrovech v Egejském moři (Pratsinakis, 2022, str. 30–33). Nejčastěji Řekové migrovali do Německa, v roce 2019 to bylo 39 % všech emigrantů, dále do Nizozemska či Turecka (OECD, 2023). Pratsinakis také uvádí, že do mimoevropských zemí, jako je např. USA nebo Austrálie odcházeli především méně vzdělaní Řekové.

Migrace byla tedy důležitým indikátorem změn v demografické i ekonomické sféře států. Objem složek migračního salda vždy velmi citlivě reagoval na soudobou situaci, stejně jako ostatní sledované ukazatele.

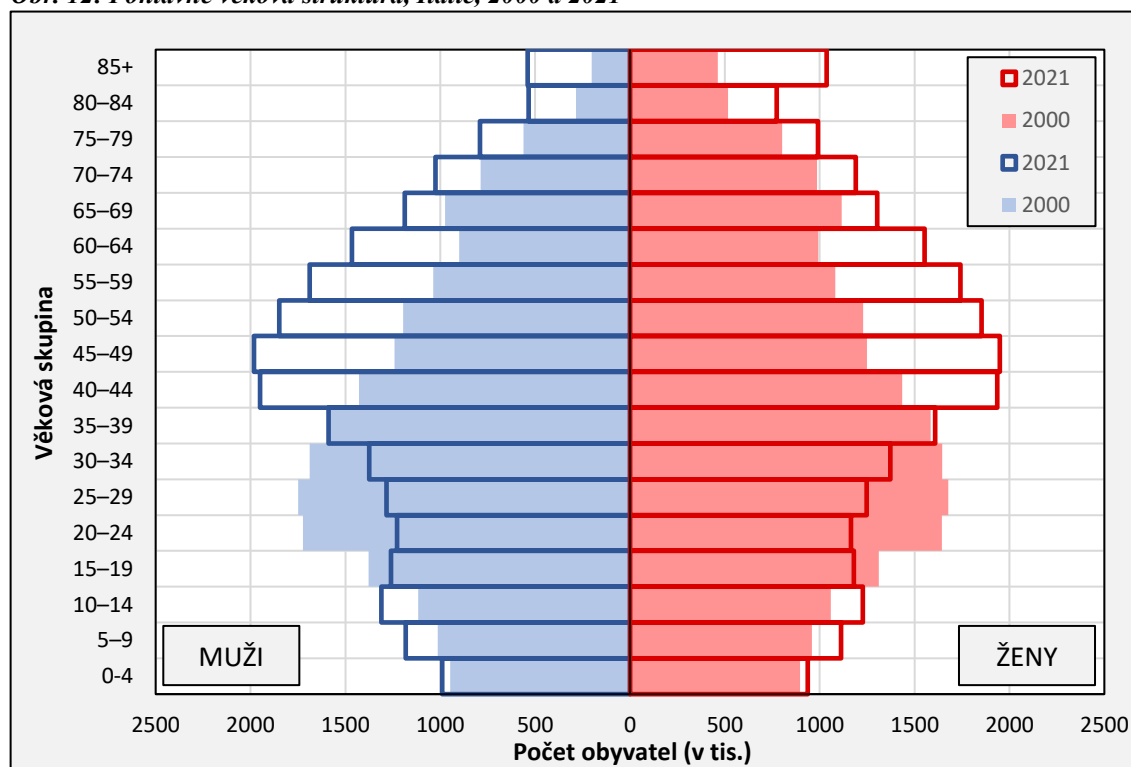
3.4 Vliv složek reprodukce na přírůstku obyvatelstva

V této analytické podkapitole se budeme zabývat klíčovými tématy struktury obyvatelstva a populačního vývoje. Tato problematika hraje významnou roli v oblasti demografie a sociologie a poskytuje hlubší porozumění vývoji a charakteristikám našich společností. Struktura obyvatelstva se zabývá analyzováním rozložení populace podle různých demografických faktorů, jako je věk, pohlaví, etnická příslušnost a geografické rozmístění. Tento přístup nám umožňuje identifikovat a studovat různé sociální skupiny a jejich charakteristiky. Například, zjištění, že populace stárne, má významné důsledky pro systémy sociálního zabezpečení a zdravotní péče, zatímco nerovnoměrné rozložení populace v různých regionech může mít dopad na politické a ekonomické rozhodování.

Obecně můžeme označit populační pyramidu Itálie za regresivní. Tento typ populační struktury se vyznačuje nedostatečnou populační obnovou pomocí živě narozených dětí či také stárnutím obyvatelstva a postupem času populace přirozeně ubývá (Demografie, 2014). Hluboká regrese se vyskytuje po celé sledované období. Podíl nejmladší, dětské složky se v posledním desetiletí procentuálně příliš neměnil, zmenšil se o více jak jeden procentní bod. Nejsilnější podíl obyvatelstva, věkový interval 25–49 let se v průběhu let zmenšil o necelých šest procentních bodů. Věkový interval 50–64 se nejrapidněji rozrůstá, ve sledovaném období

o tři procentní body, podíl starších obyvatel ve věku 65–79 se zvýšil o dva (Eurostat, 2023). Přírozený přírůstek se v Itálii kontinuálně snižoval prakticky po celé zkoumané období. Od roku 2000 sledujeme každoroční populační úbytek, na kterém se podepsal vývoj intenzity plodnosti. Velmi výrazný je rozdíl mezi lety 2000 a 2021 u nejstarších věkových intervalů. Podle obr. 9 se z nich nejvíce rozšířil otevřený interval 85+ u žen. Tato skutečnost předznamenává vyšší naději dožití, taktéž se jedná o posun silných generací 65–69 do vyššího věku. Podle údajů Eurostatu (2023) o naději dožití v přesném věku 65 let by se ženy v roce 2021 měly dožít 88,1 let, muži 84,3 let.

Obr. 12: Pohlavně věková struktura, Itálie, 2000 a 2021

Zdroj: Eurostat, 2023

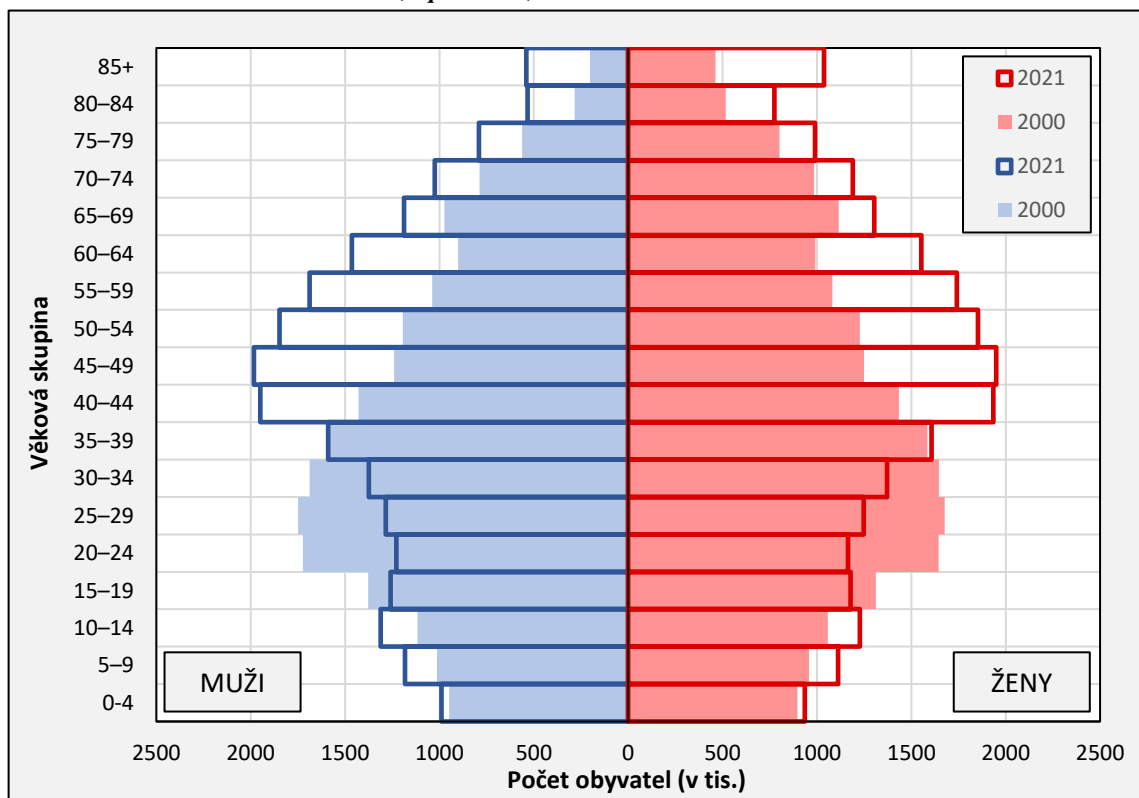
Španělská populační pyramida se velmi podobá té přechozí, italské. Můžeme zhodnotit, že obě struktury typologicky vykazují regresivitu, vzhledem k široké, silné střední generaci mužů a žen, která se v průběhu času rozšiřuje v nejvyšších věcích. Zároveň opět vykazuje trend nízké intenzity plodnosti, což je viditelné v méně početné nejmladší generaci, zde mezi věky 0–19 let. Největší rozdíly v populační struktuře Španělska však můžeme vidět v obrovském nárůstu osob ve třech věkových intervalech: 40–44, 45–49 a 50–54. Na tyto skupiny obyvatel měl velký vliv vývoj migračního salda, jelikož mezi lety 2002–2008 sledujeme obrovský objem imigrace. Nejvyšší migrační přírůstek sledujeme v roce 2002, kdy se do země přistěhovalo přes 700 tisíc cizinců. Zároveň v tyto roky zaznamenáváme velmi nízký počet emigrantů, v roce 2002 to bylo jen 36 tisíc vystěhovalých. U obou pohlaví je tato změna prakticky vyrovnaná, můžeme z toho odhadovat například stěhování párů.

Trend stárnutí populace potvrzuje zvyšování počtu osob v nejstarších věkových intervalech. Oproti počátku intervalu sledujeme velký nárůst osob v otevřeném intervalu 85+, menší změna je viditelná u věkových skupin 75–79 a 80–84 let. Naděje dožití při narození u žen byla v roce 2000 nejvyšší z celého regionu, mužská byla taktéž nadprůměrná. Tento vývoj naděje dožití

kontinuálně rostl, jediným výkyvem je rok 2020 a 2021, kdy ukazatel výrazně klesl v souvislosti s nadúmrtností u obou pohlaví. Nicméně podle jeho průběhu by se ženy měly dožívat téměř 89 let v průměru, u mužů je tato hodnota zhruba o 5 let nižší a tím je řadí spíše do věkového intervalu 80–84.

Anomálií se v rámci zkoumaných států jeví vývoj nejmladších věkových skupin. V nich je větší podíl obyvatel v roce 2021 než v roce 2000. Koncový rok sledování je nejhorším rokem v rámci intenzity úhrnné plodnosti, ta dosahovala již zmíněných 1,19 dítěte na 1 ženu. V roce 2000 je tato hodnota nepatrně vyšší, a to 1,23. Tato skutečnost může indikovat proměnu migrantů z pohledu věku. Podle Romiszewské (2015) byl v roce 2000 průměrný věk migrantů 37 let, naopak v roce 2021 byl průměrný věk migrantů kolem 40 let. Nicméně Maročané, kterých se do Španělska stěhuje nejvíce, snižují hodnotu věkového průměru (průměrně 33 let; La Moncloa, 2022). Můžeme odhadovat, zda-li jsou do této statistiky zahrnuty děti těchto migrantů, které byly porozeny ještě v Maroku a tím by nezvyšovaly hodnotu úhrnné plodnosti Španělska. Ovšem na věkovou strukturu by již dopad mít mohly, pokud se jejich rodiče do země přistěhovali v tomto období.

Obr. 13: Pohlavně věková struktura, Španělsko, 2000 a 2021

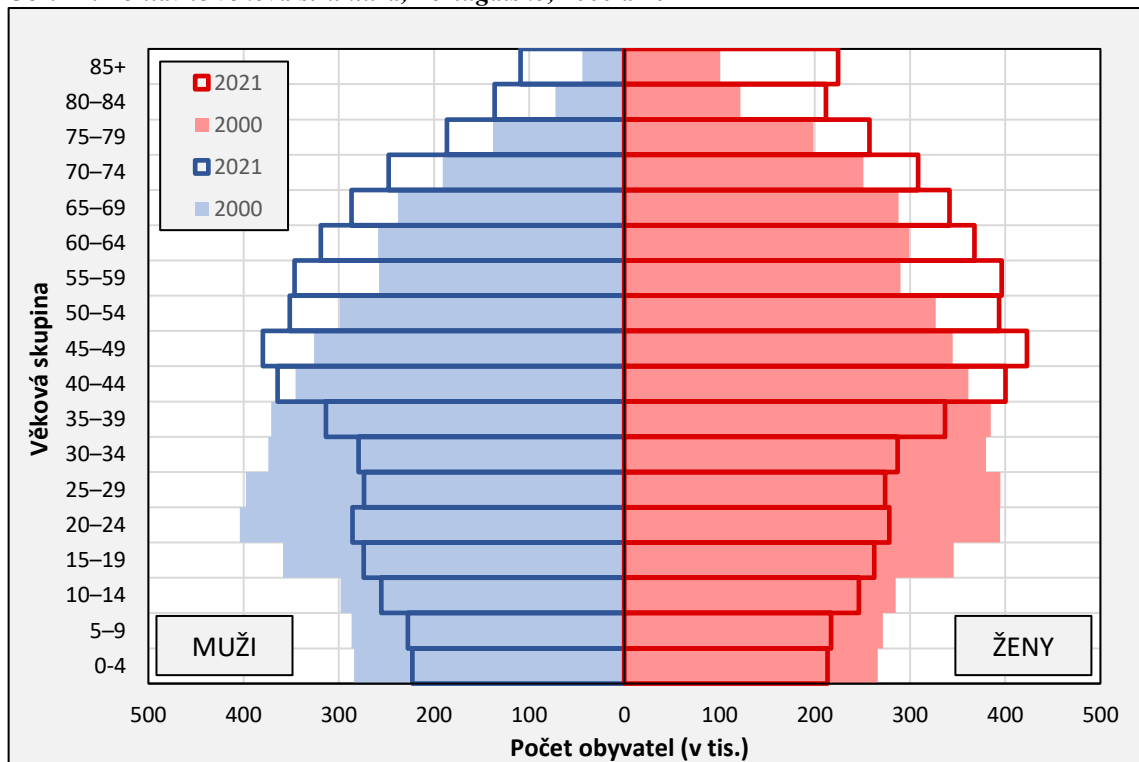
Zdroj: Eurostat, 2023

Portugalská populační struktura se během sledovaného období poměrně změnila. Rostl podíl osob ve věku 65+, z původních 18 % na necelých 22 % v roce 2019 (Eurostat, 2023). Taktéž vzrostl počet osob ve věkové skupině 50–64, o dva procentní body na 21 % celkem. Naopak se snižoval podíl osob ve věkových skupinách 0–14 a 25–49 let. Obě kategorie poklesly o čtyři až pět procentních bodů na celkovém počtu. Zřetelný posun silných věkových skupin v roce 2000 do starších v roce 2021 narušuje pouze snižování početnosti těchto skupin. Odpovídala by tomu situace v letech 2010–2015, kdy portugalská populace ubývala z hlediska emigrace. Nejvyšší

záporné migrační saldo bylo v roce 2012. To mohlo mít vliv na snížení nejpočetnější generace mužů i žen ve věkovém intervalu 20–24 z roku 2000. U mužů se tato ztráta pohybuje kolem 40 tisíc obyvatel. U žen přesto vidíme malý nárůst, ten může být způsoben imigrací, která měla rozhodně vliv na počet žen ve věkovém intervalu 45–49 v roce 2021. Vysoké kladné migrační saldo registrujeme mezi lety 2000–2002, tudíž je možné, že se tyto ženy přistěhovaly v tuto dobu. Největší počet osob v obou pohlaví registrujeme ve věkové skupině 45–59, ta se váže k růstu plodnosti v 60. a 70. letech minulého století. Situace byla podmíněna několika faktory. Ještě na konci 80. let byla hodnota úhrnné plodnosti na hranici 2,3 dítěte na 1 ženu (Sobotka, 2016).

Výrazný vliv na populační strukturu Portugalska měla taktéž zvyšující se naděje dožití, která se u obou pohlaví zvyšovala. V nejstarších věkových intervalech 75+ vidíme mnohem větší podíl žen, dožívajících se stáří. Jejich naděje dožití v přesném věku 65 let se v průběhu sledovaného období zvyšovala, v roce 2021 by se ženy průměrně dožívaly 88 let. Muži se podle tohoto ukazatele dožívají 84 let, což nedosahuje otevřeného intervalu 85+. Tento trend je zřejmý i v roce 2000, kdy drobně převyšují průměrnou střední délku života druhého nejstaršího intervalu, hodnota 80,44 let je řadí těsně za tuto hranici. Opět můžeme přisuzovat převahu žen k mužské nadúmrtosti během života či většímu počtu narozených dívek v dřívějších dobách. Viditelná je též zúžená základna pyramidy, která by předpokládala snižování počtu narozených dětí mezi oběma roky. Tuto skutečnost potvrzuje rozdíl v úhrnné plodnosti, která byla v roce 2000 o 0,21 dítěte vyšší. Paradoxem se může stát situace kojenecké úmrtnosti, jejíž hodnota byla v roce 2000 více než dvakrát vyšší. Nicméně úroveň 5,5 % zemřelých kojenců se velmi rychle snížila a v roce 2003 je již na hodnotě 4 %, proto považují její vliv na základnu pyramidy za nevýznamný.

Obr. 14: Pohlavně věková struktura, Portugalsko, 2000 a 2021

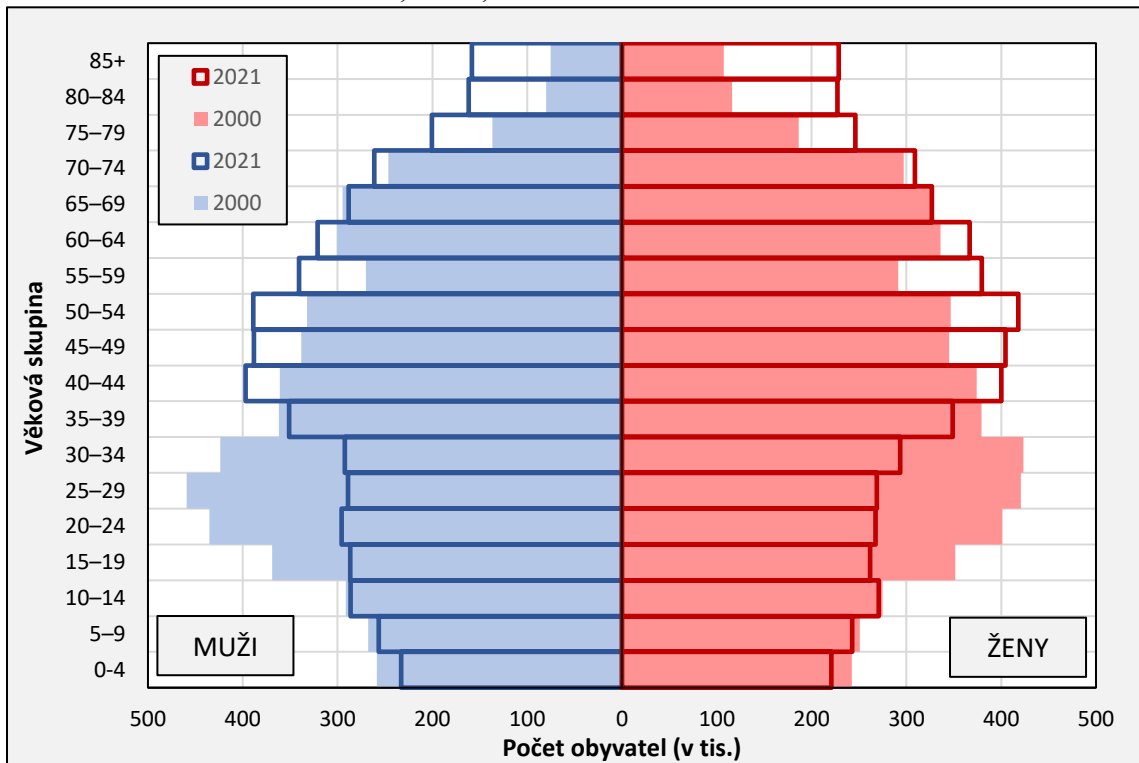

Zdroj: Eurostat, 2023

Populační struktura Řecka je také jako u ostatních států regresivního typu. Sledujeme postupné posouvání populačně nejsilnějších generací k vyšším věkům, zatímco nejmladší věkové intervaly se postupně zužují o desetiny procentních bodů. Věková skupina 0–14 let je velmi podobně v populaci zastoupena jako u Španělska, v roce 2021 šlo o 14,1 %. Statistiky Eurostatu (2023) uvádí jako nejširší věkovou skupinu 25–49 let, její podíl v populaci byl 33 %, nicméně oproti roku 2010 je to propad o tři procentní body. Starší věkové intervaly, především 50–64 let či 80+ se zvýšily vždy o dva procentní body během sledovaných let.

Nejvýraznější rozdíl můžeme spatřit ve snížení počtu obyvatel, které bychom v roce 2000 zařadili mezi mladé dospělé (zde zhruba věkový interval 15–34), v roce 2021. Pravděpodobně hlavním důvodem je vliv zmíněné masivní emigrace, protože nepředpokládám výrazné zvýšení nadúmrtnosti u obou pohlaví v tomto věkovém intervalu. Tato myšlenka koresponduje s daty o emigraci z Řecka mezi lety 2010–2015, kdy je nejvyšší záporné migrační saldo. U nejstarších žen z tohoto zvoleného intervalu (tj. 30–34 let) registrujeme pouze nejmenší změnu, u nich se prakticky počet nemění. Druhý výrazný rozdíl je u nejstarší věkových skupin 75–79, 80–84 a 85+. Tato změna je zapříčiněna pravděpodobně prodlužováním naděje dožití u obou pohlaví v přesném věku 65 let, vzhledem k jejímu zvýšení v průběhu let. U žen tato hodnota přesahuje věk 87 let, což je o 3 roky vyšší hodnota než z roku 2000.

Obr. 15: Pohlavně věková struktura, Řecko, 2000 a 2021

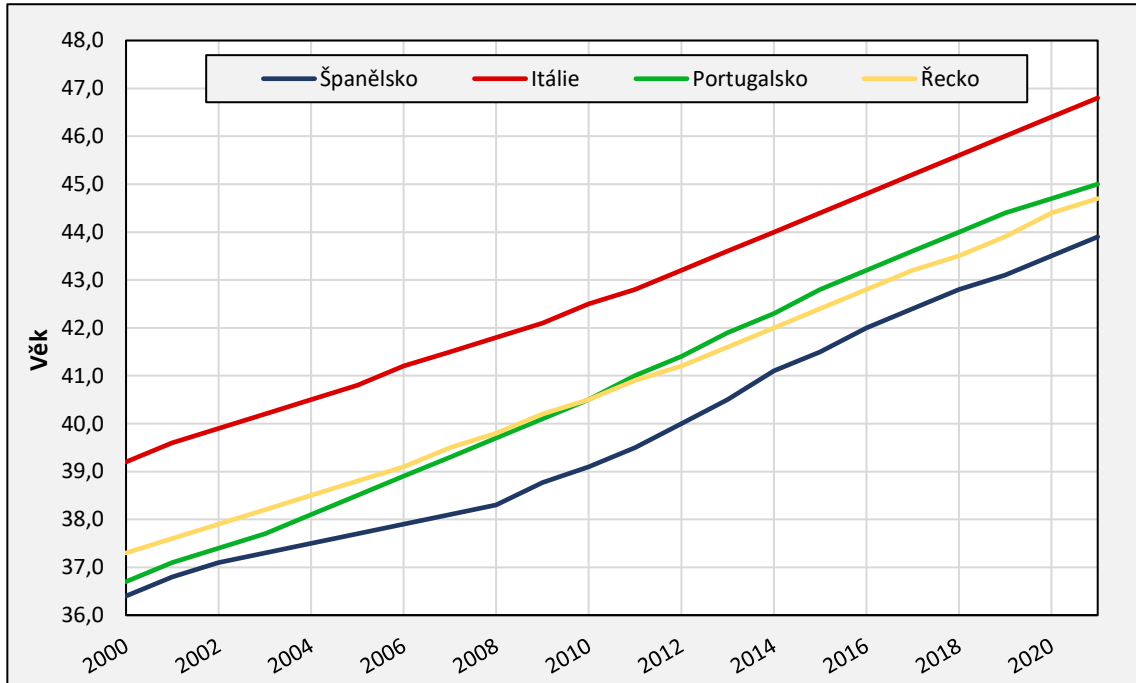

Zdroj: Eurostat, 2023

Od roku 2000 do současnosti se tedy významně prohloubilo demografické stárnutí. V návaznosti na předchozí obecné poznatky o skladbě obyvatelstva a jeho růstu či poklesu, můžeme diskutovat i tento fenomén. Ten je typický pro vyspělé státy světa. Jeho podstatou je prohlubování krize nízké plodnosti a snižující se či již stagnující velmi nízká úroveň úmrtnosti. To má za následek zmenšování předproduktivní složky obyvatelstva, a naopak rozšiřování složky poproduktivní. Viditelné je to například i na mediánovém věku populace. Ten se během

zkoumaného období zvýšil u obou pohlaví. Podle statistik v tomto roce bylo nejstarší obyvatelstvo v Itálii s průměrným věkem 39,2 let. Zde také proběhla největší změna v nárůstu zestárnutí obyvatel. K roku 2021 organizace evidují zestárnutí o 8,1 roku na 47,3 let. Populace ostatních porovnávaných států zestárla prakticky stejnou rychlostí.

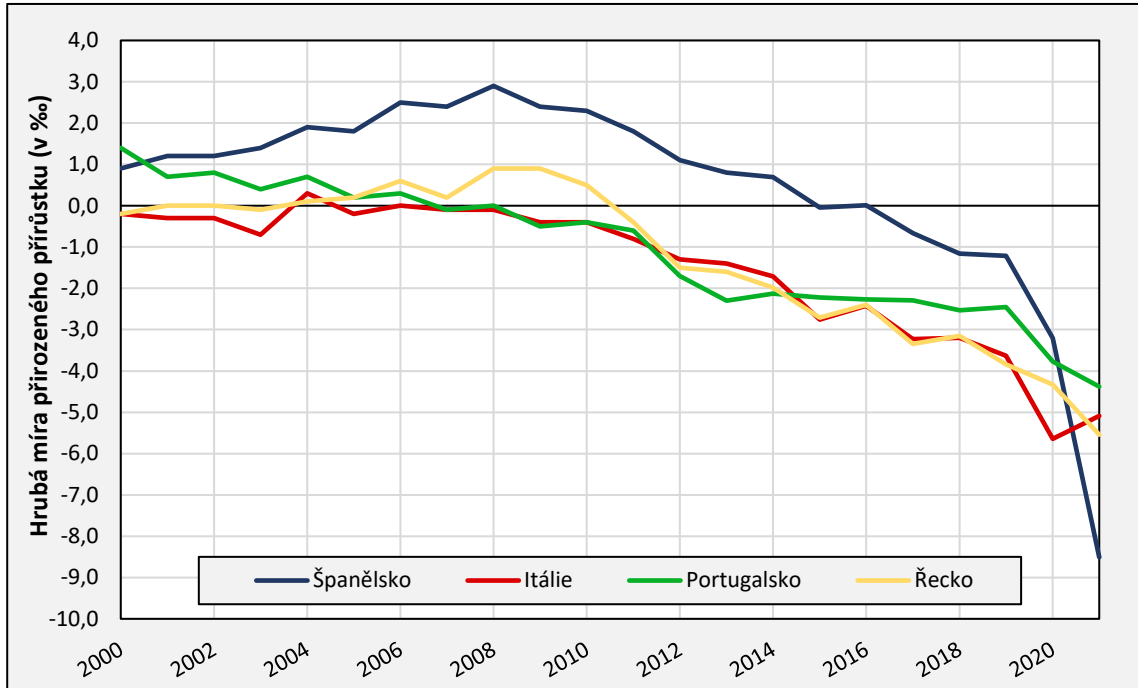
Obr. 16: Vývoj průměrného věku obyvatelstva, vybrané státy, 2000–2021

Zdroj: Eurostat, 2023

Na hrubé míře přirozeného přírůstku se podepsalo především snížení intenzit plodnosti a stárnutí populace. Pokud bychom porovnali vývoj úhrnné plodnosti v těchto státech s vývojem tohoto ukazatele, nalezneme shodu v několika bodech. Konkrétně u Španělska můžeme zpozorovat původně přirozený přírůstek, který graduje v roce 2008. Ve stejném roce je taktéž nejvyšší intenzita úhrnné plodnosti, vzhledem k ekonomické situaci (taktéž vrcholilo období růstu) i stagnující úroveň úmrtnosti. Ovšem s příchodem krize se snižuje úhrnná plodnost a stejným způsobem i populační přírůstek. V roce 2015 se již definitivně dostává země do populačního úbytku. Vývoj ostatních států se od Španělska liší, nalezneme na nich zajisté společné znaky. Od roku 2011 se země pohybují v populačním úbytku, který má sestupnou tendenci. Opět můžeme navázat na snižování intenzity plodnosti, která definuje některé výkyvy. Například období 2008–2010 zaznamenáváme v Řecku zvýšenou míru přirozeného přírůstku a zároveň nejvyšší hodnoty úhrnné plodnosti. Naopak propad úbytku v Portugalsku v období 2012–2013 se dá spojit s poklesem hodnot úhrnné plodnosti na nejnižší úroveň během sledovaného období. Avšak vývoj Itálie se od ostatních odlišuje. Křivka vývoje úhrnné plodnosti se velmi podobá té španělské, nicméně ve stejnou dobu vývoj přirozené měny stagnuje. Tuto skutečnost bych přisoudil zvýšené úrovni úmrtnosti ve spojitosti s podílem populace 65+. Ta byla v Itálii o 4,5 % vyšší.

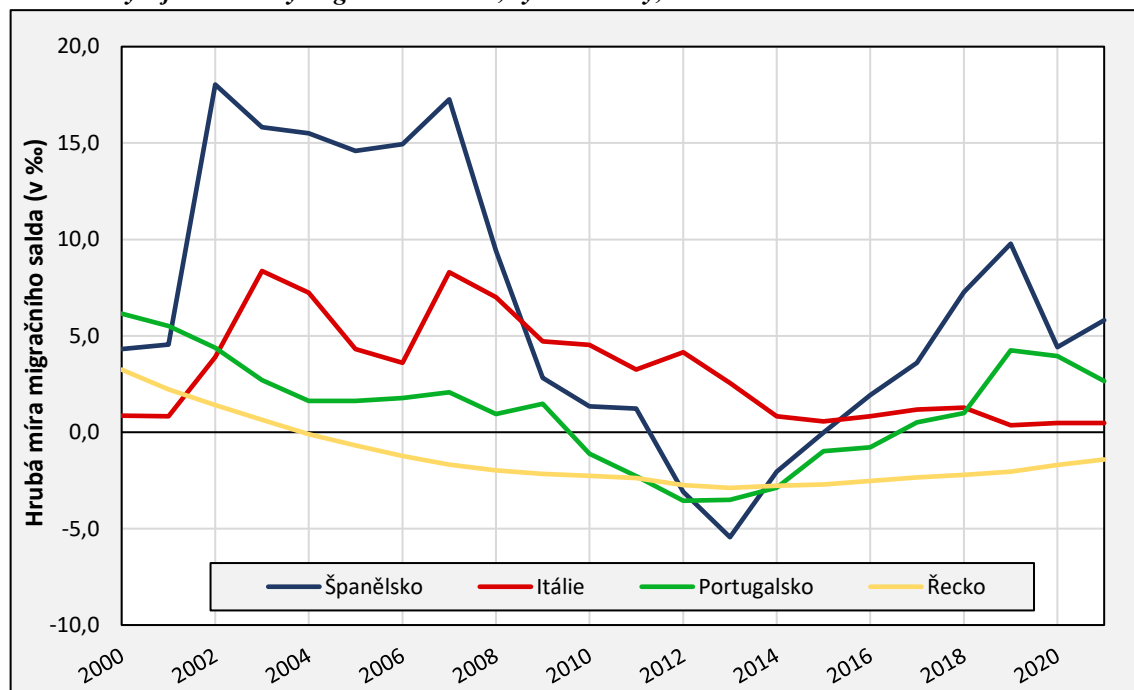
Obr. 17: Vývoj hrubé míry přirozeného přírůstku, vybrané státy, 2000–2021

Zdroj: OSN, 2023

Migrační saldo se během sledovaného období výrazně měnilo. Nejvýraznější změnu sledujeme v období 2002–2007 ve Španělsku, kdy do země proudilo velké množství imigrantů, a naopak míra emigrace byla velmi nízká. Ovšem po tomto období přichází strmý pokles (ze 17 % na 3 %) ve spojitosti s roky ekonomické krize, která zhoršila finanční situaci obyvatel a pro cizince přestala být lákavou destinací pro zvýšení ekonomického profitu. V roce 2013 naopak zaznamenáváme nejvyšší míru emigrace, která sahá až pod -5 %. Po vyřešení dluhové krize a stabilizace situace se opět imigrace zvýšila a rostla až do opatření v souvislosti s epidemiologickou krizí. Italský vývoj je velmi podobný španělskému. Avšak důležitou rozdílností se zdá být kladná míra migrace, která trvá po celou dobu sledovaného období. Protože se ekonomická krize Itálie dotkla méně než ostatních států, migranti tuto situaci nevyhodnotili jako rizikovou, byť v tomto období dochází k poklesu objemu imigrace. Určitou podobnost můžeme vidět u vývoje Portugalska a Řecka. Vývoj migračních proudů do Portugalska je opět ohraničen roky krize, jejíž vliv zapříčinil vyšší počet emigrantů. Od roku 2017 registrujeme opět přírůstky migrantů. Řecký vývoj je od roku 2004 v záporných hodnotách. U tohoto státu vnímáme příčiny hlavně ve vysoké emigraci mladé populace, která je silnější než vysoká migrace. Nejvyšší pokles záporného migračního salda taktéž vnímáme ve vztahu k ekonomické krizi.

Obr. 18: Vývoj hrubé míry migračního salda, vybrané státy, 2000–2021

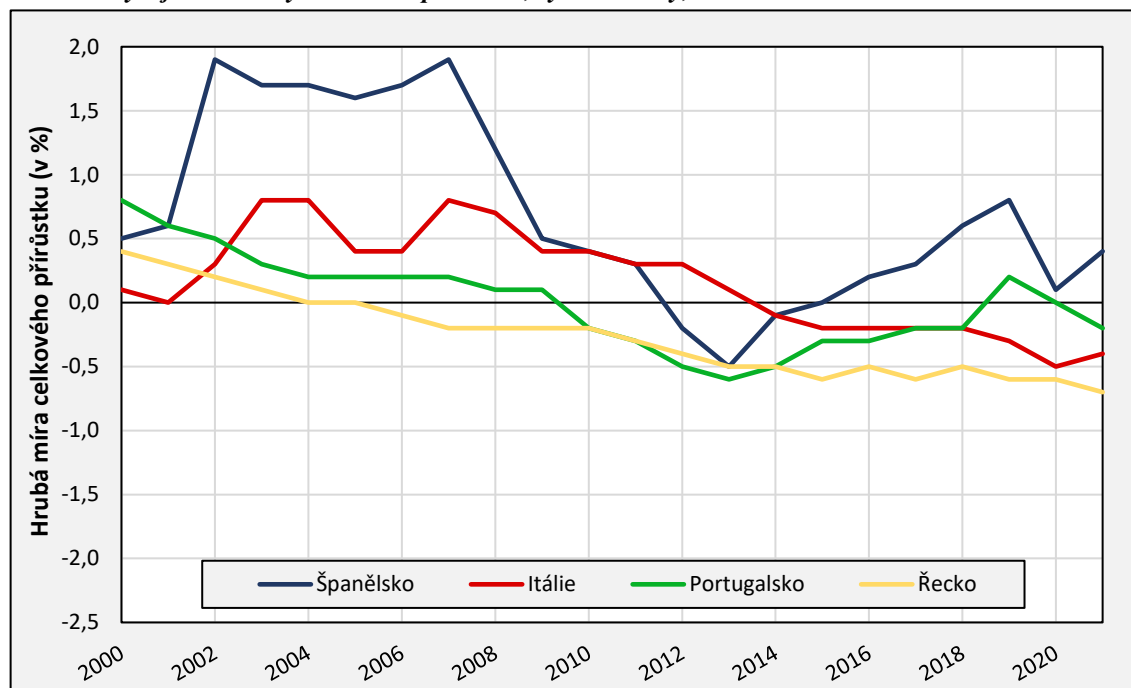

Zdroj: OSN, 2023

Vývoj celkového přírůstku obyvatelstva kopíruje úroveň migračního salda. Tato skutečnost nám prozrazuje, že ve sledovaném období je přírůstek či úbytek obyvatelstva charakterizován migračními proudy, směřujícími do těchto zemí a zároveň objemem emigrace, která často a velmi citlivě reaguje na ekonomické dění v konkrétních státech. Podle publikace Domínguez-Mújicy a Pérez-Garcíi (2017) v období 2001–2007 během ekonomického růstu přibývalo obyvatelstvo Řecka, Španělska a Portugalska spíše pomocí kladného migračního salda, u Itálie jde čistě pouze o imigraci. Naopak u období ekonomické krize 2008–2014 podle autorů přibývalo obyvatelstvo Španělska přirozenou cestou, Itálie setrvala v přírůstku pomocí imigrace, zatímco řecká a portugalská populace ubývala kvůli emigraci.

Jediným státem, který je v roce 2021 v celkovém přírůstku je Španělsko. Objem migrace byl natolik velký, že dokázal zvrátit největší přirozený úbytek, spojený s vysokou úmrtností na covid-19. Obyvatelstvo ostatních států tedy celkově ubývá. Nízký počet imigrantů nedokáže zvrátit proces vymírání italské, portugalské i řecké populace. Nejvíce ubývá řecká populace, která se pohybuje v záporném migračním saldu i přirozeném úbytku populace zároveň.

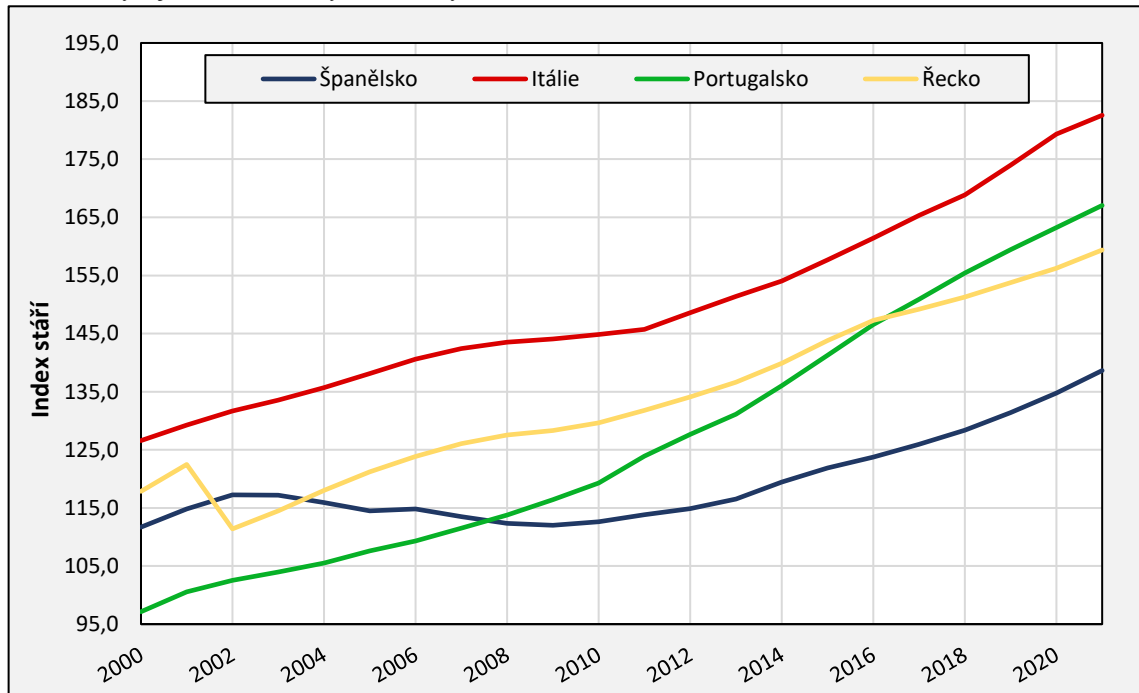
Obr. 19: Vývoj hrubé míry celkového přírůstku, vybrané státy, 2000–2021

Zdroj: OSN, 2023

Index stárí je podle ČSÚ (2009) ukazatel, který zobrazuje poměr mezi předproduktivní a poproduktivní složkou obyvatelstva. Jednoduše řečeno, kolik osob starších 65 let připadá na 100 dětí do 15 let věku. Autoři vysvětlují, že „je-li výsledná velikost indexu nižší než sto, je podíl sledované dětské složky obyvatel vyšší než podíl starších osob, a naopak převyšuje-li výsledná hodnota indexu sto, je počet osob ve věku nad 65 let vyšší než počet dětí v populaci“ Podle Eurostatu a vlastních výpočtů je nejvíce stárnoucím státem Portugalsko. Hodnota indexu se během 20 let zvýšila o necelých 70 seniorů na 100 dětí do 15 let, i přesto, že původně vychází z nejnižších hodnot. Naopak nejvyšší poměr seniorů na děti má Itálie, v roce 2021 je hodnota indexu na 182,6. Oproti roku 2000 je to změna o 56 jednotek. U řeckého vývoje je zajímavý propad mezi lety 2001 až 2005. Index poklesl ze 122,5 nejprve na 111 v roce 2002, aby poté postupně opět rostl. Nejmenší změnu zaznamenal index ve Španělsku. Během celého sledovaného období se zvýšil pouze o 27 jednotek.

Obr. 20: Vývoj indexu stáří, vybrané státy, 2010–2021

Zdroj: Eurostat, 2023

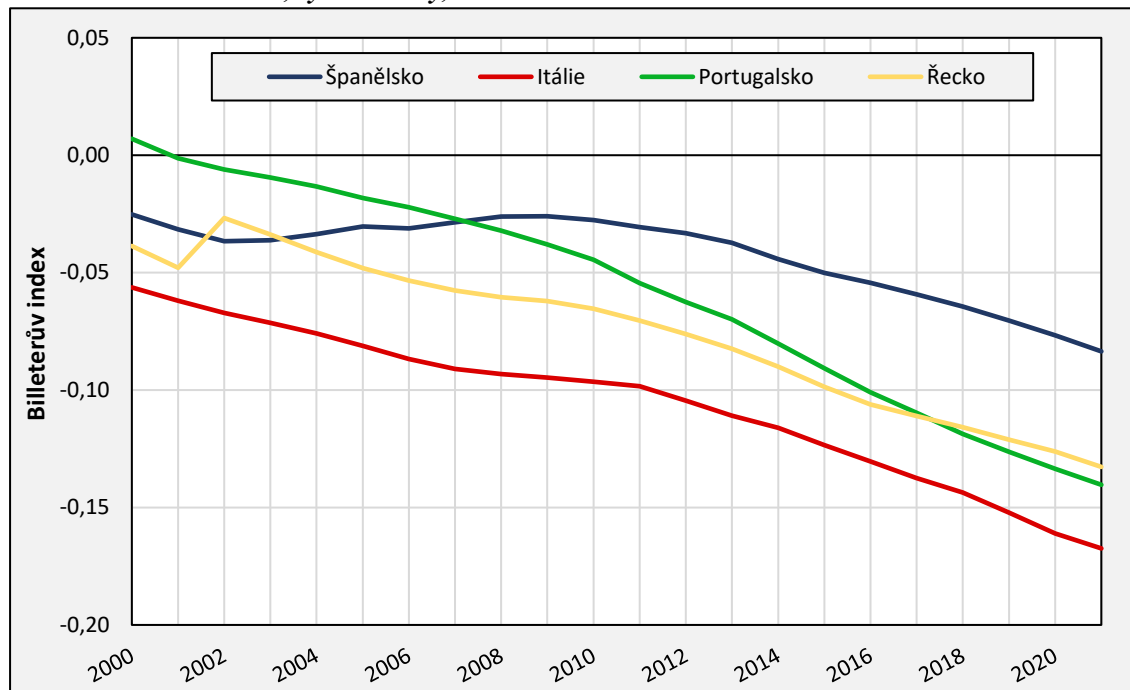
Míra stárnutí

Míra stárnutí, v našem případě reprezentovaná Billeterovým indexem, je důležitý ukazatel ve vztahu k dosavadním poznatkům ohledně základních ukazatelů demografické reprodukce. Podle portálu Demografie (2014) může stárnutí probíhat dvěma způsoby. První formou je stárnutí zdola, kdy se tedy hluboko snižuje úhrnná plodnost a tím se zužuje základna věkových pyramid. Při pozdějším zlepšení situace či populačním boomerem vytváří charakteristické „zářezy“. Druhou možností je zvyšování naděje dožití a tím zvyšování počtu obyvatel v nejvyšších věcích. Odráží to prodloužení života pomocí cílené, rychlé a komplexní léčby nemocí. Podle studie OSN o stárnutí (2019) je růst věku populace úspěchem lidského snažení, medicíny a zdravotního pokroku, stejně jako omezení nemocí, zranění či předčasných smrtí, jimž lidstvo celou historii čelilo. Její prognózy tvrdí, že v roce 2050 bude v Evropě a Severní Americe necelých 300 milionů osob ve věku 65+. K roku 2021 uvádí kolem 200 milionů. V této souvislosti zmiňují španělskou populaci jako nejvíce stárnoucí z celé Evropy, v roce 2050 se má její podíl zvýšit o 17,2 procentního bodu.

V obr. 19 je znázorněn vývoj Billeterova indexu v průběhu sledovaného období. Křivky všech států indikují postupný klesání ukazatele stárnutí. Nejméně paradoxně stárne španělská populace i přesto, že hodnoty ovlivňující stárnutí jsou ze všech států nejhorší. Pravděpodobnou příčinou tohoto paradoxu je výskyt silných generací produktivní populace, která je aktivní po celou dobu sledování států a také větší přísun mladých ale dospělých migrantů. Naopak nejvíce stárne populace Itálie, podle mého názoru je to kvůli stárnutí shora i zdola zároveň. Rozdíl oproti Španělsku je pravděpodobně v tom, že do Itálie se stěhují cizinci převážně evropské národnosti či Číňané. Demografická situace v Číně je velmi podobná, jako právě v Itálii. Průběh stárnutí v Portugalsku začíná v roce 2000, kdy se naposledy projevila převaha předproduktivní složky obyvatelstva nad tou proproduktivní. V tomto roce byla nejvyšší úhrnná plodnost z celého

regionu či nejnižší věk matek při narození dítěte. Ovšem situace se jako u všech ostatních států začala zhoršovat a populace kontinuálně stárla. Řecko je na tom velmi podobně jako ostatní státy. Zde můžeme uvažovat horší úmrtnostní podmínky, charakterizované nižší nadějí dožití žen.

Obr. 21: Billeterův index, vybrané státy, 2000–2021

Zdroj: Eurostat (2023), vlastní výpočty

Celkově lze konstatovat, že populační vývoj v jižní Evropě od roku 2000 je charakterizován snižováním úhrnné plodnosti, velkým objemem imigračního pohybu a stárnutím populace.

Kapitola 4

Analýza krizových období

V průběhu dějin 21. století se tedy ukazatele přirozené reprodukce poměrně změnily. Celková pohlavně věková struktura obyvatelstva zaznamenala trendy, které dokážeme blíže specifikovat. Samozřejmě můžeme soudit, že tato narušení kontinuálního vývoje souvisí nejen s demografickými jevy ale i s jevy socioekonomickými či zdravotními. Do této kapitoly byly chronologicky zařazeny ty nejzásadnější období krize, se kterými se zkoumané státy potýkaly. Nejprve se věnuje dluhové krizi, která umocnila delší recesivní období ekonomiky. Jako druhou zmiňuje nedávnou epidemiologickou krizi a její vliv na úroveň především úmrtnostních ukazatelů.

4.1 Ekonomická krize

V roce 2008 postihla celou eurozónu velká fiskální krize během hospodářské recese. Nejvíce ze všech zemí byly postihnuty tzv. státy PIIGS – z anglické zkratky pro Portugalsko, Irsko, Itálii, Řecko a Španělsko (Wikipedia, 2023).

Krize se v každém státě vyvíjela jiným způsobem. V Itálii mezi lety 2008–2009 vyvrcholila ekonomická recese, která způsobila pokles HDP a nezaměstnanosti. V roce 2011 na ní navázala dluhová krize, jež předchozí pokles ještě umocnila. Podle zprávy ČNB (2011) byla v tu dobu Itálie druhou nejzadluženější zemí v Evropě a její dluh činil 120 % ročního HDP. Anelli a Balbo (2021) analyzovali vztah dopadu krize a intenzity plodnosti. Podle nich měla krize největší dopad na její snižování především na začátku roku 2011. Tento fakt potvrzuje i můj výzkum. Úhrnná plodnost se začala snižovat až v tomto roce. Tudíž můžeme předpokládat, že ekonomická recese z roku 2008 neměla na plodnost větší vliv. Nicméně pokles od roku 2011 spočívá také v postupném zvyšování emigrace. Podle Anelli a Balba (2021) se od roku 2010 razantně zvýšila míra emigrace u osob 18–45 let. Podle dat OSN (2023) se migrační saldo v roce 2011 snížilo o bezmála 300 tisíc osob oproti roku 2008. Dalším důkazem tohoto vývoje je i skutečnost, že podle Anelliho a Balba (2021) je méně pravděpodobné, aby pracující ženy měly své první dítě. Pravděpodobnější je plodnost nezaměstnaných žen s nízkou úrovní vzdělání. Charakteristickým prvkem sociálního státu v Itálii byla právě nízká podpora v rodičovství. Tento postoj vůči zaměstnaným ženám autoři hodnotí jako větší problém než například nezaměstnanost mladých. Jejich výzkum trvá pouze do roku 2014, který je podle nich

zlomový. V tomto roce se krize natolik zpomalila, že začala klesat nezaměstnanost i počty emigrujících spolu s růstem HDP.

Španělská ekonomická krize se vyvíjela také mezi lety 2008–2014 (BusinessInfo, 2023). Podle Roya (2020) byla země až do jara 2008 v čtrnáctiletém ekonomickém růstu. Tato krize ale spíše navázala na krizi bankovního sektoru (BusinessInfo, 2023). Z dat ohledně intenzity plodnosti (Eurostat, 2023) získáváme informaci o jejím snižování již od roku 2008. V tomto roce úhrnná plodnost klesá z hodnot 1,45 dítěte na ženu k hodnotě 1,27 dítěte v roce 2014. Puig-Barrachina a kol. (2020) zjistili nejvýraznější pokles u žen ve věkovém intervalu 30–34 let. Jejich výzkum taktéž ukazuje skutečnost, že v regionech Španělska s vyšší nezaměstnaností klesá celkový počet narozených, a tudíž i úhrnná plodnost. Podle autorů tato situace přerušila dosavadní trend plánování rodiny spolu s odkládáním plodnosti pro nalezení stabilního zaměstnání či dosažení vyššího vzdělání. Tato okolnost koresponduje s poznatky ohledně zvyšování věku matek při narození prvního dítěte i dětí jakéhokoliv pořadí. Po předchozích letech stagnace a mírného poklesu se v roce 2008, podle získaných dat (Eurostat, 2023), začíná opět věk matek zvyšovat. Stejně tak v roce 2008 začíná pokles přirozeného přírůstku. Signifikantní změnu v HDP rozlišujeme v roce 2009, kdy se ekonomika propadla o 3,76 %. Tento stav nám napovídá, že se změny v reprodukci obyvatelstva na HDP projeví s ročním posunem.

V rámci vývoje Portugalska hovoříme o pozdějším nástupu krize. Hlavní proud poklesu ekonomiky datujeme mezi lety 2010–2014. Podle Reise (2013) krize v Portugalsku vznikla s neschopností efektivní alokace zahraničního kapitálu v souvislosti se vstupem do eurozóny. Nejvyšší rozdíl v roční bilanci HDP byl v roce 2012, kdy můžeme sledovat pokles ekonomiky o -4,06 %. V prvním roce krize se taktéž zastavil růst intenzity úhrnné plodnosti. Jako reakce na ekonomickou situaci vrcholí tento pokles v roce 2013, kdy úhrnná plodnost dosahovala pouze 1,21 dětí na jednu ženu. V rámci sledovaného období se jedná o nejnižší hodnotu tohoto ukazatele. V roce 2013 taktéž sledujeme vrchol podílu nezaměstnaných celkem ve věkové skupině 15–25 let i nezaměstnanost cizinců. Projevy krize můžeme sledovat i na migračním saldu, protože během krize sledujeme období záporného migračního salda. Nejnižší hodnoty registrujeme v letech 2012–2013, kdy hovoříme o poklesu na hodnotu -3,5 %.

Řecká krize se v kontextu vývoje ostatních států poměrně odlišuje. Trvá déle, než jsme byli svědky u ostatních zemí, zpravidla se vymezuje mezi lety 2009–2018. Spolu se začátkem krize sledujeme výrazný propad v HDP. Největší propad přišel ovšem v roce 2011, kdy meziroční bilance HDP výrazně poklesla k -10,7 %. Tragaki a Bagavos (2019, str. 6) si všimli vazby poklesu celkového hrubého domácího produktu v Řecku jako dopadu ekonomické krize a poklesu plodnosti. Podle nich se projevy snížení úrovně HDP projeví na plodnosti se zhruba dvouročním posunem. Vliv na tuto skutečnost mělo též prudké zvýšení nezaměstnanosti. Takže výrazný pokles intenzity plodnosti sledujeme v roce 2013, kdy se úhrnná plodnost propadá až pod 1,3 dítěte na 1 ženu. Výrok Tragakiho a Bagavose (2019) o dvouročním posunu můžeme sledovat i u dalších ukazatelů. V roce 2009 byl přirozený přírůstek Řecka naposledy v kladných hodnotách, od roku 2011 již pravidelně klesá. Tento dvouroční posun můžeme aplikovat i na míru emigrace v návaznosti na již zmíněný velký pokles HDP, protože nejvyšší záporné migrační saldo se týká roku 2013.

Vysoká úroveň nezaměstnanosti, která je v zemích přítomna i v letech před krizí znovu vzrostla o několik procentních bodů. Billot (2019) tuto skutečnost okomentoval prostřednictvím webu EuropeanCeo¹. Ve vztahu k nedostatku pracovních pozic popisuje taktéž masivní migraci mladých lidí do jiných evropských zemí, pro nalezení stabilních pracovních úvazků a jistot pro založení rodiny. Billot píše o odchodu do zahraničí až 220 tisíc Řeků s vyšším vzděláním mezi lety 2010 a 2015. Důležitým údajem struktury emigrantů je podíl osob s vystudovanou vysokou školou. Podle Billota (2019) se jedná o 75 % ze všech emigrantů. Podobně na tom je Itálie, mezi lety 2008 a 2018 ze země odešlo až 2 miliony vysokoškolsky vzdělaných obyvatel. Odchod těchto osob způsobil zvyšování podílu HDP na náklady sociální péče o seniory. Podle informací Billota (2019) byla Itálie v tomto ohledu na druhém místě v Evropě. Pro domácí politiky v Evropském parlamentu se zamezení odchodu mladých, vzdělaných lidí do zahraničí stala prioritou.

Vliv ekonomické krize měl dopad na strukturu obyvatelstva všech zkoumaných států. Španělská populace v rámci populačního přírůstku začala od roku 2008 pravidelně klesat, navíc od roku 2016 přirozeně ubývá. Portugalská populace, počínaje rokem 2008 také přirozeně ubývá, v posledních letech analýzy se přirozený úbytek stupňuje. Italská populace přirozeně ubývala prakticky po celé sledované období, nicméně tento pokles se po ekonomické krizi začal prohlubovat. U Řecka sledujeme již zmíněný dvouletý posun. U tohoto státu je viditelný úbytek až od roku 2010. Od té doby se prohlubuje až do konce sledovaného období.

Vývoj plodnosti od krize po současnost bychom mohli nazvat jako lowest-low fertility. Ta se podle Eurostatu (2023) vyskytuje ve státech s úhrnnou plodností pod 1,3 dítěte na 1 ženu. Ekonomická krize tento trend nastartovala, během ní se do této situace, byť na krátkou dobu, dostaly Řecko, Španělsko i Portugalsko. V roce 2021 se tato situace spojuje již jen u Španělska a nově i Itálie.

Na vybrané ukazatele úmrtnosti měla ekonomická krize z pohledu statistiky nízký vliv. Podle dat Eurostatu (2023) vývoj naděje dožití při narození ve všech státech nepoklesl. Například v Řecku během let 2010–2012 ukazatel stagnoval na 78,0 letech u mužů. U žen sledujeme velmi drobný výkyv hodnot, které se ve všech státech snížily o jednu a dvě desetiny věku, v Řecku tento výkyv přichází až v roce 2012. Stejný pokles statistiky zobrazují i u naděje dožití žen v přesném věku 65 let, zde se u všech států vytváří rozdíl jedna až tři desetiny věku.

4.2 Epidemiologická krize

Na počátku roku 2020 zasáhla celý svět pandemie nemoci covid-19, způsobená koronavirem SARS-CoV-2. Jedná se o vysoce nakažlivou nemoc, která zasahuje především dýchací soustavu člověka. Podle oficiálního českého úřadu ministerstva zdravotnictví, Covid Portál (2023), *„koronaviry patří do velké rodiny obalených RNA virů. Byly objeveny v 60. letech minulého století. Koronaviry vyvolávají primárně onemocnění respiračního a trávicího traktu lidí, ptáků a savců. Lidé se mohou nakazit onemocněním covid-19 vdechováním infekčních kapének*

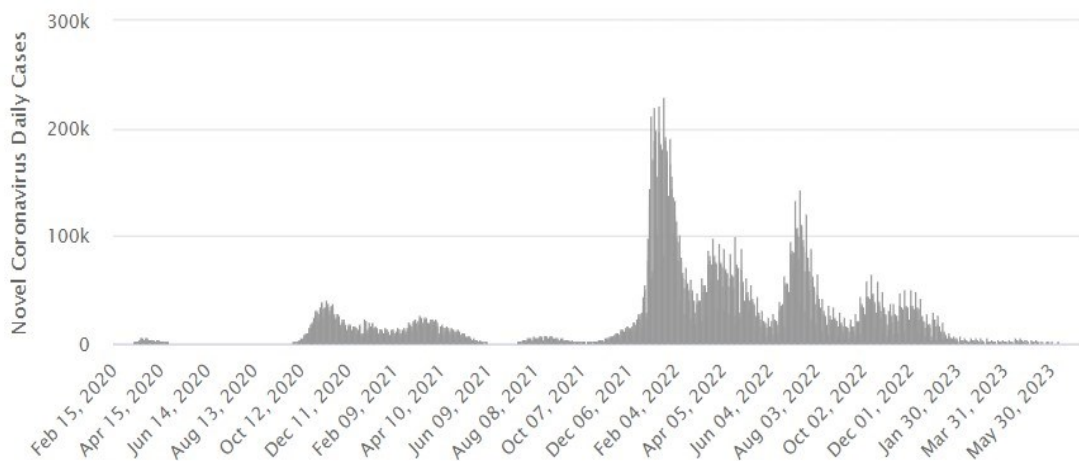
¹ EuropeanCeo, 2019. Southern Europe continues to struggle in the wake of the sovereign debt crisis [online]. [cit. 2023-06-25]. Dostupné z: <https://www.europeanceo.com/finance/southern-europe-continues-to-struggle-in-the-wake-of-the-sovereign-debt-crisis/>

obsahujících virus od infikovaných lidí. Kapénky nejčastěji vznikají během kašláni, kýchání, mluvení, zpívání nebo dýchání. Přenos je možný také kontaktem s kontaminovanými povrchy a následným dotekem nosu, úst nebo očí.“ Právě kvůli snadnému přenosu vzduchem a také vysoké mobilitě obyvatel se během velmi krátké doby nemoc rozšířila po celé Evropě.

V první fázi vývoje počtu nakažených byla nejvíce zasažena severní Itálie. Pacient nula se v Itálii nakazil od čínských turistů, kteří přiletěli z ohniska celé pandemie, z města Wuhan (Cereda a kol., 2021). Poté se nemoc začala lavinovitě šířit. Podle výzkumu Gatta a kol. (2020) se během dvou měsíců od prvního případu v Itálii nakazilo necelých 75 tisíc obyvatel, z nichž 7,5 tisíce zemřelo (k datu 25.3. 2020). K témuž datu bylo na celém světě nakaženo asi 450 tisíc osob, tudíž zhruba pětina pocházela právě z Itálie. Tato situace okamžitě zasáhla zdravotnictví, prakticky ihned byly naplněny kapacity nemocnic. Frova a kol. (2021) ve svém výzkumu uvádějí informaci o úmrtnosti v Itálii během první covidové vlny. Podle nich se v březnu roku 2020 zvýšila nadúmrtnost o 50 %, v dubnu se snížila na 37 %. Úmrtnost se zvýšila u méně vzdělané populace, podle analýzy se v tomto zvýšení projevil horší životní styl socioekonomicky slabších obyvatel. Ti se dle autorů více uchylují ke kouření, špatné stravě či nižší fyzické aktivitě.

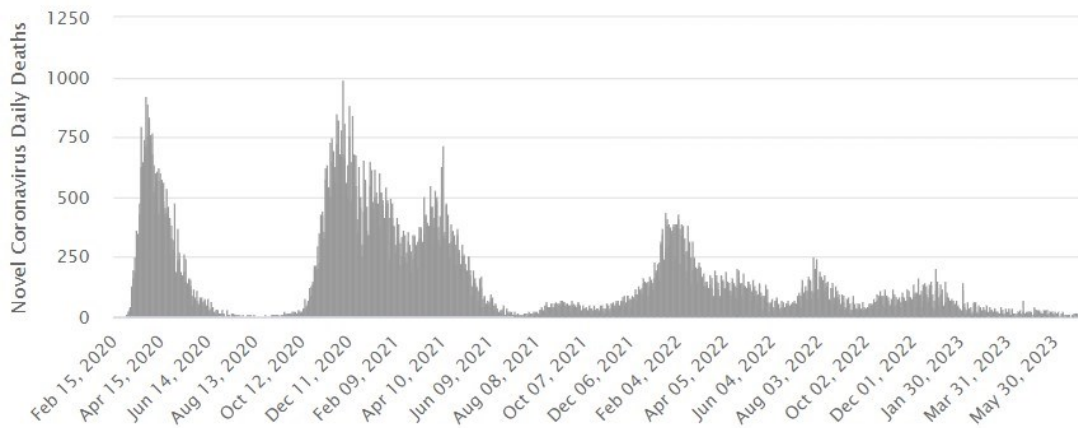
Situace se po zlepšení v létě 2020 opět dramaticky zhoršila na přelomu roku 2021, kdy se týdenní počty zemřelých pohybovaly kolem čtyř až pěti tisíc (WHO, 2023). Třetí přelomové období datujeme k přelomu let 2021 a 2022. Toto období je specifické obrovským nárůstem počtu nakažených, podle údajů WHO 18. ledna roku 2022 přibylo 229 tisíc nakažených. Částečnou útěchou může být počet zemřelých, který se i přes velmi vysoký počet nových případů snížil. Statistiky registrují průměrně 380 zemřelých denně. V Itálii proběhla i čtvrtá vlna přírůstu nakažených, ta přichází na konci jara a začátku léta 2022. Čísla nově nakažených se pohybují kolem 140 tisíc případů denně, statistiky zemřelých uvádějí čísla kolem 200 obětí. Itálie tedy drží smutné prvenství v celkovém počtu obětí v rámci Evropy. Do 31.12. 2022 zde zemřelo 184 tisíc osob.

Obr. 22: Vývoj denního počtu nakažených na nemoc covid-19, Itálie

Zdroj: Worldometer, 2023

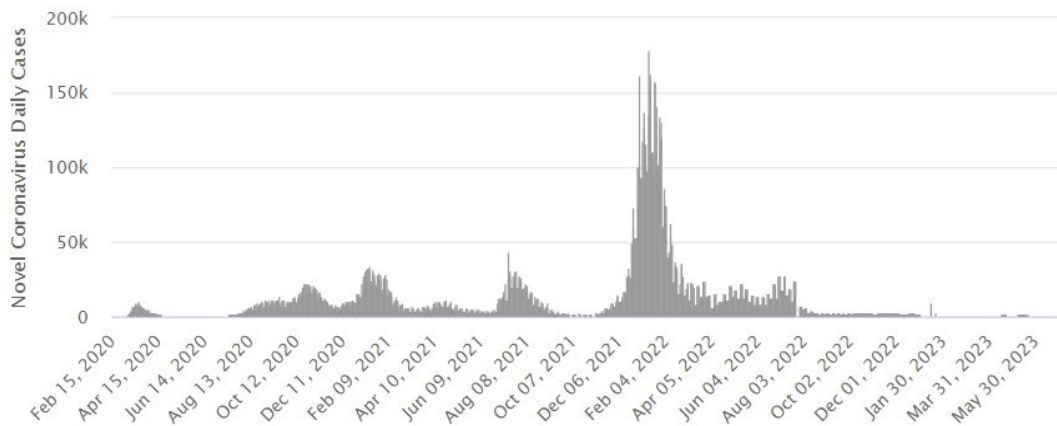
Obr. 23: Vývoj denního počtu zemřelých na nemoc covid-19, Itálie

Zdroj: Worldometer, 2023

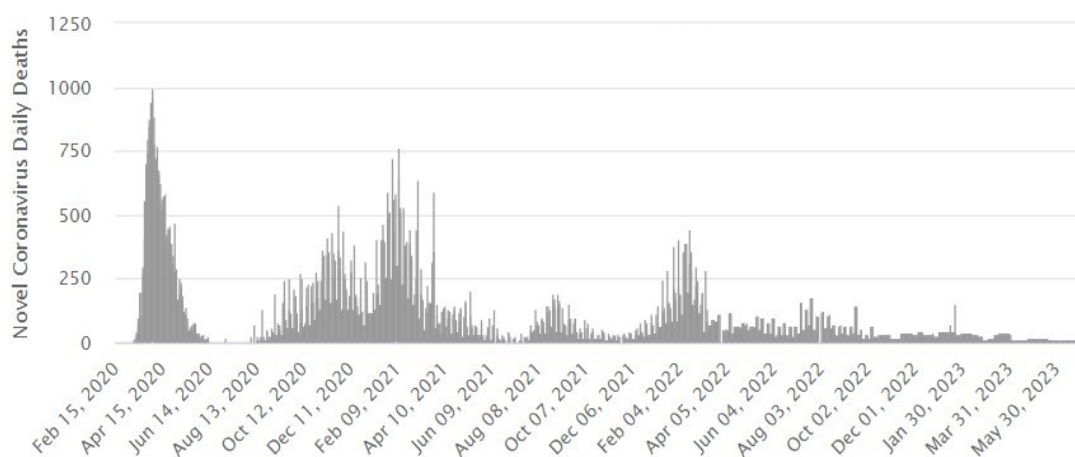
Velmi podobná situace nastala také ve Španělsku. Vývoj počtu nakažených i zemřelých v první vlně nemoci odpovídal italskému scénáři. Vysoká míra fatality, prudký nárůst případů, zdravotnictví na hraně kolapsu. Za první dva měsíce se nakazilo 131 tisíc osob, což byl nejvyšší počet na kontinentě. Smrtnost byla ovšem nižší, k 27. březnu 2020 zemřelo přes 5 tisíc lidí (Worldometer, 2023). Redondo-Bravo (2020) na základě těchto poznatků označila Španělsko za jedno z epicenter evropské pandemie. Tento výzkum také přináší vhled na demografický profil nemocných. Zjistíme, že mediánový věk nakažených byl 61 let, 84 % nakažených byli starší 40 let a 56 % ze všech případů tvořily ženy. Druhá vlna nemoci o rok později měla podobný průběh jako v Itálii, nicméně začala již na podzim roku 2020. Počty nově nakažených osob začaly kontinuálně růst již v říjnu. Vrcholem druhé vlny byl taktéž leden roku 2021, nejvyšší denní počet nakažených přesáhl 34 tisíc případů. Množství očkovacích dávek a zkvalitnění akutní péče přineslo pozvolný pokles nemocných na počet, který jsou zdravotní zařízení schopny zvládat bez větších obtíží. I přesto Španělsko vykazuje celkem 89 tisíc zemřelých do konce roku 2021.

Obr. 24: Vývoj denního počtu nakažených na nemoc covid-19, Španělsko

Zdroj: Worldometer, 2023

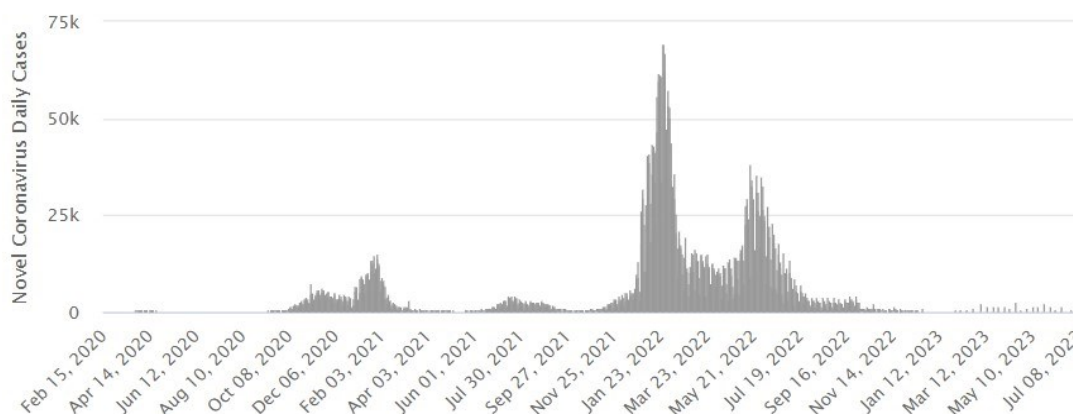
Obr. 25: Vývoj denního počtu zemřelých na nemoc covid-19, Španělsko

Zdroj: Worldometer, 2023

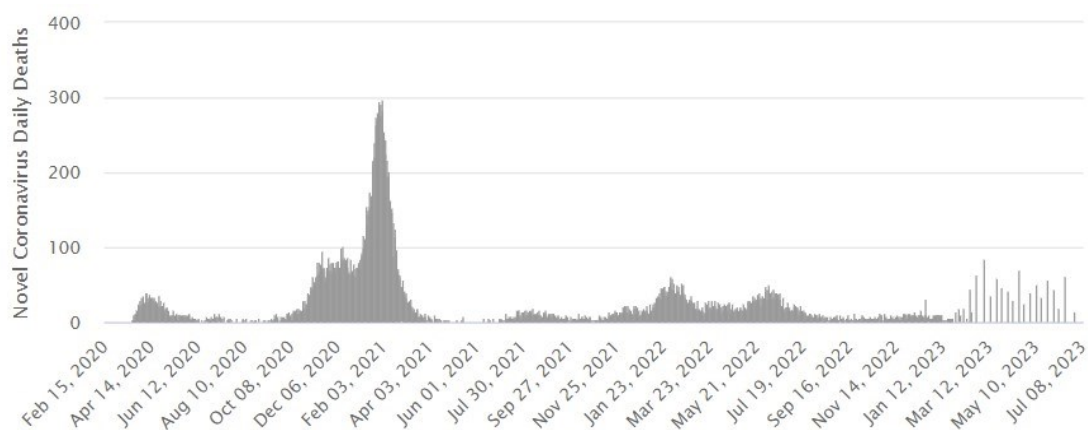
Portugalsko první vlna nemocnosti zasáhla jen velmi krátce, navíc jsou zaznamenány velmi nízké počty nakažených. Taktéž první oběti nákazy se objevují s takřka dvouměsíčním zpožděním oproti výše jmenovaným státům, vlna vrcholí až v polovině dubna (Worldometer, 2023). Do té doby se v Portugalsku nakazilo 17 tisíc osob, z nichž necelých tisíc zemřelo (údaj k 17.4. 2020). Výraznější zásah do epidemiologické situace měla již druhá vlna nakažených. Ta, podobně jako ve Španělsku, začíná již v říjnu 2020, počet nových případů nemoci ovšem graduje na konci ledna 2021. Novým rekordem je denní přírůstek přes 15 tisíc prokázaných případů. Přes jarní a letní uklidnění situace přichází nejrozsáhlejší, třetí vlna. Přelom ledna a února 2022 přináší denní přírůstky nakažených, přesahující 60 tisíc osob, zemřelých denně přibývalo kolem 50. Stejně jako Itálii i Portugalsko výrazněji zasáhla čtvrtá vlna nemoci. Během pandemie zemřelo necelých 26 tisíc obyvatel.

Obr. 26: Vývoj denního počtu nakažených na nemoc covid-19, Portugalsko

Zdroj: Worldometer, 2023

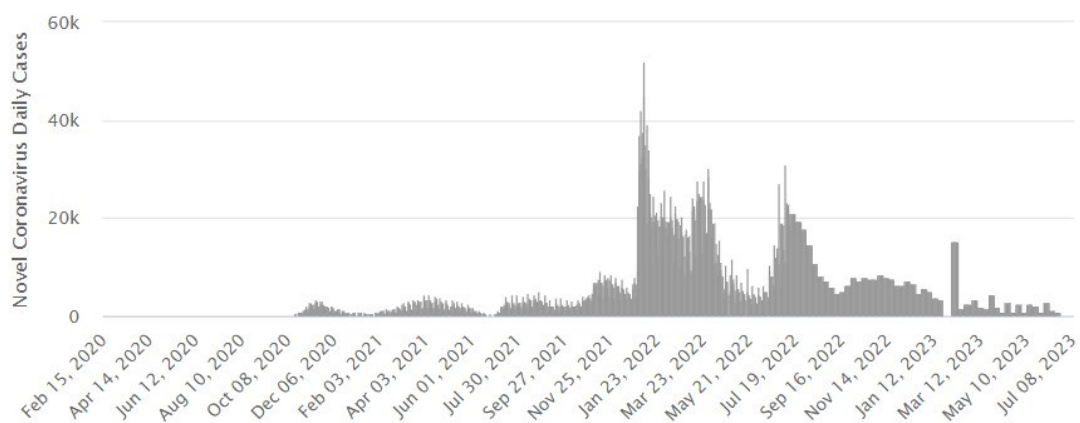
Obr. 27: Vývoj denního počtu zemřelých na nemoc covid-19, Portugalsko

Zdroj: Worldometer, 2023

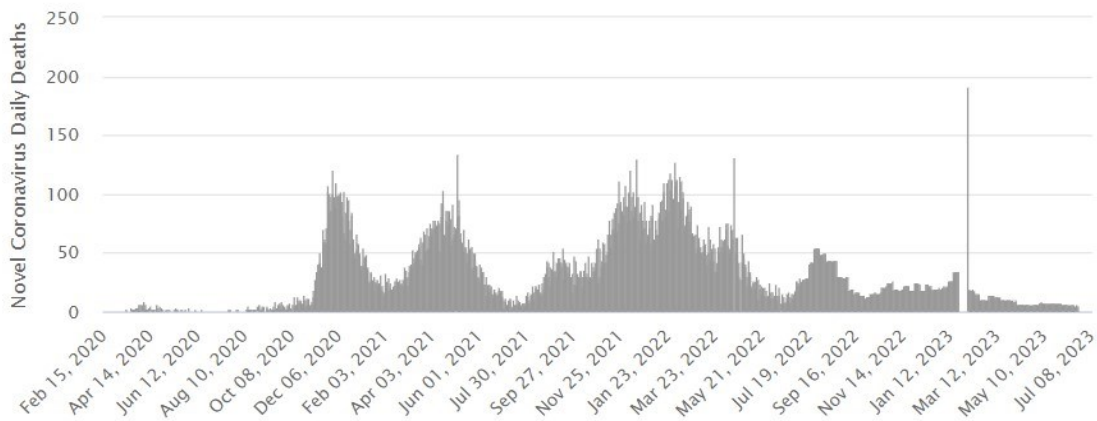
Řecko se v epidemiologické situaci první vlny nákazy liší od ostatních států. Hlavně protože je to oblíbená turistická destinace jak Evropanů, tak i dalších cizinců, očekával se velmi silný nápor nemocných. Velkým problémem případného množství nakažených byl nedostatečný počet lůžek intenzivní péče (560 na 11 milionů obyvatel) a také rozhodnutí ortodoxní církve, že se koronavirus nepřenáší během přijímání „*pod obojí způsobou*“, čímž umožnili pokračování bohoslužeb (Time, 2020). Přesto první vlna pandemie stát prakticky nezasáhla, během ní se nakazilo pouze 1260 osob, z nichž 49 zemřelo (Worldometer, 2023). Odborníci hovoří o rychlé reakci státu na okolní vývoj pomocí zákazu cestování, omezení restauračních služeb a také denním varování veřejnosti médii (Time, 2020). I další průběh nákazy probíhal atypicky vůči ostatním vybraným zemím. Druhá vlna nemoci má prakticky dvě části, první graduje v listopadu a prosinci 2020, zatímco v lednu a únoru 2021 začíná stagnovat a denní počet nakažených ubývá. V druhé části opět vlna narůstá v dubnu a květnu 2021, 3.5. 2021 je zaznamenán zatím nejvyšší počet obětí za jeden den, a to 134. Třetí vlna se pohybovala od konce prosince 2021 a nejvyšší přírůstek nemocných statistiky uvádějí na začátku ledna.

Obr. 28: Vývoj denního počtu nakažených na nemoc covid-19, Řecko

Zdroj: Worldometer, 2023

Obr. 29: Vývoj denního počtu zemřelých na nemoc covid-19, Řecko

Zdroj: Worldometer, 2023

Covidová pandemie ale dokázala během svého krátkého trvání pozměnit úroveň úmrtnosti. Vzhledem k informaci, kolik osob během epidemie zemřelo, tato nadúmrtnost přerušila dosavadní řád vymírání a některé ukazatele se proto zhoršily. Významnější změnu pozorujeme právě v ukazateli naděje dožití při narození. U obou pohlaví můžeme zpozorovat nejvýraznější pokles tohoto ukazatele mezi prvními dvěma roky pandemie a to 2020 a 2021. Podle údajů Eurostatu celková naděje dožití při narození EU poklesla z 78,5 roku pro muže v roce 2019 na 77,2 let v roce 2021. U žen je tento efekt podobný, z 84,0 let v roce 2019 na 82,9 let v roce 2021. U Itálie a Španělska je zřetelný tento pokles hlavně mezi lety 2019 a 2020, naděje dožití mužů i žen se snížila takřka o 1,5 roku. Podle výzkumu Islama (2021) patří Španělsko ke státům s nejvyšším propadem tohoto ukazatele. Vysvětlením pro tento vývoj může být silný dopad první vlny, který zapříčinil vysokou nadúmrtnost. Portugalským mužům i ženám vzhledem k průběhu nákazy klesla naděje dožití o 0,7 roku v roce 2020, nicméně v roce 2021 již byla takřka na předcovidových hodnotách. Tabulky života řeckého obyvatelstva naopak v roce 2020 nezaznamenaly výraznější propad ve střední délce života. U obou pohlaví klesla o zhruba 0,3 roku. Nicméně v roce 2021 klesla již výrazně, rozdíl mezi lety 2020 a 2021 je u obou pohlaví téměř 1,4 roku. Zmíněný roční odklad je reakcí na nízkou intenzitu první vlny nemoci.

Jako problém všech států se jeví přeplněnost nemocnic, které minimálně na první vlnu nemoci nebyly připraveny. Zde také došlo k omezení řešení jiných akutních případů, nesouvisejících s nakažením. Vědecký web SCOR (2022) uvedl 5 důležitých dopadů na úmrtnost během pandemie. Vliv lockdownů na pozdější diagnózu nastupujících nemocí, které často nemusely být odhaleny, zdravotní rizika, spjatá s postcovidovým syndromem či jinými následky covidu, rozvoj psychických nemocí během karantén, omezení pohybové aktivity během uzavření a taktéž ekonomický vliv na přístup ke zdravějším potravinám či lepší péči (OECD, 2021). Studie OECD (2021) představila několik údajů, které se týkají změny některých zdravotních dat. Například v Itálii se zvýšila prevalence psychických poruch během pandemie z 5 % na 17 % mezi lety 2019–2020. Ukázkou dopadu covidu-19 na zdravotnictví ilustruje taktéž navýšení průměrné prodloužení doby od lékařského zákroku. OECD (2021) jej představilo na navýšení počtu dní k výměně kolenního kloubu. Portugalci si průměrně počkali 300 dní, Španělé přes 100 dní. Řekové taktéž podle (OECD (2021) vyjadřují vysokou nespokojenost s úrovní zdravotnictví. Ze statistik vyčteme, že pouze 38 % z nich je se

současným stavem spokojeno. Další údaj informuje, že 8,1 % obyvatel shledává řeckou zdravotní péči jako neschopnou pokrýt jejich potřeby. V tomto ohledu patří mezi nejhorší státy Evropy.

Kapitola 5

Závěr

Cílem práce bylo porovnat státy jižní Evropy na základě vývoje demografických ukazatelů přirozené reprodukce a jejich determinantů. V jednotlivých kapitolách byly popsány vybrané ukazatele, konkrétní státy a jejich pohlavně věková struktura, socioekonomický vývoj a také demografické trendy, které jsou v současnosti stěžejní. Poté byla blíže představena dvě krizová stádia během sledovaného období, která výrazně promluvila do dosavadního vývoje zmíněných ukazatelů.

Během výzkumu jsme zjistili dosavadní vývoj přirozeného přírůstku či vlivu migračních toků. Zabývali jsme se taktéž vývojem plodnosti pomocí mezinárodně srovnatelných ukazatelů jako je úhrnná plodnost či průměrný věk matek při narození dítěte. Analogicky jsme taktéž věnovali vývoji úmrtnosti, struktuře příčin úmrtí, kojenecké úmrtnosti či naději dožití.

Z výsledků práce můžeme usoudit, že vybrané státy jsou si v rámci současného vývoje demografických procesů velmi blízké. U všech států vnímáme sníženou intenzitu plodnosti, zvyšování věku matek při narození prvních dětí i dětí jakéhokoliv pořadí, stejně jako nízkou úroveň úmrtnosti či zvyšování naděje dožití. Nicméně, co se týče vývoje přirozené měny, každoroční přírůstek obyvatelstva států je rozdílný. Největší vliv na tuto skutečnost má migrace. Itálie čelí přirozenému úbytku od roku 2004, nicméně celková populační přírůstek rostl až do roku 2014. Španělské obyvatelstvo přirozeně přibývá kromě let 2012–2014, což byla reakce imigrantů na vrcholící ekonomickou krizi. Úbytek portugalského obyvatelstva registrujeme od roku 2010, naopak Řekové přirozeně ubývají téměř po celé sledované období. Touto imigrací obyvatelstva země nahrazují chybějící pracovní sílu spjatou s nízkou úrovní plodnosti a také vysokou emigrací mladého obyvatelstva do ekonomicky stabilnějších zemí s výhledem finančního zajištění.

Charakterizována byla tedy i dvě období, která měla výrazný vliv na vývoj těchto ukazatelů. Prvním je krize ekonomická, která logicky zasáhla zejména příjmovou a sociální stránku rodin. Nedostatek finančních prostředků vedl rodiny k rozhodnutím ohledně plánování rodiny, a tedy i odsunutí plodnosti do vyšších věků, případně rozhodnutí děti nemít. Během ekonomické krize se tedy dočasně rostoucí úhrnná plodnost zastavila a začala opět klesat k nejnižším hodnotám během sledovaného období. Ve zmíněných státech k tomu opět došlo s různými rozdíly. Španělsko tato krize zasáhla nejdříve, a proto je pokles viditelný již od roku 2008. U ostatních

států tento jev pozorujeme na přelomu let 2010–2011, nejvíce bylo zasaženo Řecko, zde se úhrnná plodnost snížila o téměř jednu desetinu (z 1,48 na 1,4).

Epidemiologická krize naopak zasáhla ukazatele úmrtnosti, především naděje dožití. Ta ve všech státech výrazně klesla s příchodem první vlny nakažených, protože neexistovala účinná strategie pro boj s nemocí a akutní péče o na životě ohrožených obyvatel. Španělé a Italové byli první vlnou zasaženi nejvíce a změna se v ukazateli naděje dožití projevila okamžitě, ve spojitosti s výraznou nadúmrtností. U obou států pozorujeme propad o 1,2–1,4 roku. U Portugalska je zřejmá méně výrazná změna, Řecko zasáhla až druhá vlna nemoci, která stejný pokles registruje až v roce 2021. Během celého zkoumaného období se jedná o nejrazantnější zásah do procesu úmrtnosti.

Problematikou mého výzkumu je skutečnost, že porovnávání států na základě ukazatelů jejich přirozené reprodukce je velmi širokou analýzou, která zahrnuje i mnoho mimodemografických oborů. Je velmi náročné veškeré determinanty plodnosti, úmrtnosti a migrace shrnout do jedné studie. Budoucí výzkum by se mohl týkat dopadům na různé regiony v konkrétních státech, protože je jisté, že i ty se od sebe liší v mnoha demografických specifikách.

Seznam použité literatury

- AGUAYO, Herranz a kol., 2016. *Child at Risk of Poverty or Social Exclusion: Comparative View Between Spain and Portugal in the European Context* [online]. 2019 [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: doi:10.1007/s11205-015-1119-y
- AMBROSETTI, Elena a Eralba CELA, 2015. *Demography of Race and Ethnicity in Italy* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-90-481-8891-8_22
- ANELLI, Massimo a Nicoletta BALBO, 2021. *Fertility Drain or Fertility Gain? Emigration and Fertility During the Great Recession in Italy* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1215/00703370-9001598>
- BILLETER, E. P., 1954: *Eine Masszahl zur Beurteilung der Altersverteilung einer Bevölkerung. Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*, 90, 496-505. [cit. 2023-07-10]
- BONACCIO, Marialaura a Augusto DI CASTELNUOVO, 2018. *Mediterranean diet and mortality in the elderly: a prospective cohort study and a meta-analysis* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: 10.1017/S0007114518002179
- BRUTHANS, Jan a Daniela BRUTHANSOVÁ, 2009. *Kardiovaskulární revoluce*. In: Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje [online]. [cit. 2023-06-15]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20565941/180309q3.pdf/21d545f3-6377-4017-a0c2-44cc474d1070?version=1.0>
- Businessinfo, 2023. *Řecko* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/navody/recko-souhrnna-teritorialni-informace/2#2-ekonomika>
- CALDWELL, John a Thomas SCHINDLMAYR, 2003. *Explanations of the fertility crisis in modern societies: a search for commonalities* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: doi:10.1080/0032472032000137790
- CEREDA, Danilo a kol, 2021. *The early phase of the COVID-19 epidemic in Lombardy, Italy* [online]. 2021 [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.epidem.2021.100528>
- CGM, 2012. *Romanian immigrants in Italy* [online]. [cit. 2023-06-25]. Dostupné z: <https://www.participation-citoyenne.eu/sites/default/files/report-italy.pdf>

- COLEMAN, David, 2006. *Immigration and Ethnic Change in Low-Fertility Countries: A Third Demographic Transition* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20058898>
- Covid Portál, 2023. *Informace o nemoci covid-19* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://covid.gov.cz/situace/onemocneni-covid-19/informace-o-nemoci-covid-19>
- ČNB, 2011. *Dluhová situace Itálie* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.cnb.cz/cs/menova-politika/zpravy-o-inflaci/tematicke-prilohy-a-boxy/Dluhova-situace-Italie>
- ČSÚ, 2014. *Hůř na jihu Evropy* [online]. Praha [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/0b00504dfe>
- ČSÚ, 2014. *Metodické poznámky – zemřelí* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/13-7222-03--metodicke_vysvetlivky
- ČSÚ, 2018. *Úmrtnostní tabulky v časové řadě* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/97385476/13016518m.pdf/f05ade4b-562a-4438-9e97-7dac0850bd28?version=1.1>
- ČSÚ, 2022. *Hrubý domácí produkt (HDP) – Metodika* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/hruby_domaci_produk_t_-hdp-
- ČSÚ, 2023. *Gender – demografie* [online]. [cit. 2023-07-08]. 2023 Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/gender/gender_obyvatelstvo-metodika
- ČSÚ, 2023. *Obyvatelstvo podle věku, rodinného stavu a vzdělání* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/13-2105-05-v_letech_2000_az_2004-3_2_obyvatelstvo_podle_veku-_rodinneho_stavu_a_vzdelani
- ČSÚ, 2023. *Základní metodické poznámky: Ukazatele úmrtnostních tabulek* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/142756988/13006321m.pdf/9eb8cbcb-6153-49a1-be4d-e518c517f881?version=1.1>
- DOMÍNGUEZ-MÚJICA, Josefina a Tanausú PÉREZ-GARCÍA, 2017. *The economic crisis and the Southern European migration model*. In: *European Mobility in Times of Crisis: The New Context of European South-North Migration* [online]. [cit. 2023-07-10]. ISBN 978-3-8376-3478-5. Dostupné z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=-QUxDgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA75&dq=emigration+of+greeks&ots=Vt6vM_qheF&sig=JoXRghNhBIYyWpBRsJCmq0tozgI&redir_esc=y#v=onepage&q=emigration%20of%20grees&f=false
- DOMÍNGUEZ-MÚJICA, Josefina, 2017. *European Mobility in Times of Crisis: The New Context of European South-North Migration* [online]. [cit. 2023-07-10]. ISBN 978-3-8376-3478-5. Dostupné z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=-QUxDgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA75&dq=emigration+of+greeks&ots=Vt6vM_qheF&sig=JoXRghNhBIYyWpBRsJCmq0tozgI&redir_esc=y#v=onepage&q=emigration%20of%20gre

- eks&f=false
- E15, 2019. *Hospodářským krizím se lze vyhnout jen těžce. Zpomalování ekonomiky je přirozené* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.e15.cz/co-je-krize>
- Euronews, 2018. *The long goodbye: how southern Europeans are leaving home even later than before* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.euronews.com/2018/05/16/the-long-goodbye-how-southern-europeans-are-leaving-home-even-later-than-before>
- Eurostat, 2019. *Mean age of women at first birth* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Mean_age_of_women_at_first_birth
- Eurostat, 2021. *Statistika příčin smrti* [online]. 2021 [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Statistika_p%C5%99%C3%AD%C4%8Din_smrti
- Eurostat, 2023. *Struktura a stárnutí obyvatelstva* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Struktura_a_st%C3%A1rnut%C3%AD_obyvatelstva&ol did=510077#V.C4.9Bkov.C3.BD_medi.C3.A1n_je_nejvy.C5.A1.C5.A1.C3.AD_v_It.C3.A1lii
- Evropská komise, 2016. *Demografie imigrace v Portugalsku* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/demographics-immigration-portugal_en
- Evropská komise, 2021. *Portugalsko: Migranti stabilizují míru porodnosti* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/portugal-migrants-contribute-stabilising-countrys-birth-rate_en
- Evropská komise, 2021. *Statistické údaje o migraci do Evropy* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_cs#d%C5%AFvody-setrv%C3%A1n%C3%AD-v-evrop%C4%9B
- Evropská komise, 2023. *Ekonomický migrant* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/economic-migrant_en
- Evropská komise, 2023. *Legislativa integrace migrantů v Itálii* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/migrant-integration/country-governance/governance-migrant-integration-italy_en
- Evropská komise, 2023. *Migrační toky na trase přes východní Středomoří* [online]. [cit. 2023-06-29]. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/eu-migration-policy/eastern-mediterranean-route/>
- Evropská komise, 2023. *Portugalský plán obnovy a odolnosti* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic->

- recovery/recovery-and-resilience-facility/portugals-recovery-and-resilience-plan_en
- Evropský účetní dvůr, 2017. *Nezaměstnanost mladých lidí – vedla opatření EU ke změnám? Posouzení záruky pro mladé lidi a Iniciativy na podporu zaměstnanosti mladých lidí* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR17_5/SR_YOUTH_GUARANTEE_CS.pdf
- GATTO, Marino a Enrico BERTUZZO, 2020. *Spread and dynamics of the COVID-19 epidemic in Italy: Effects of emergency containment measures* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1073/pnas.2004978117>
- GJINKO, Juliana, 2019. *Albanian immigrants to Italy: achievements and challenges of integration* [online]. [cit. 2023-07-10]. ISSN 2247-4455.
- GUASCH-FERRÉ, Marta a Walter C. WILLET, 2021. *The Mediterranean diet and health: a comprehensive overview* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: [doi:10.1111/joim.1333](https://doi.org/10.1111/joim.1333)
- Health at glance, 2021. *Health system capacity and resources* [online]. [cit. 2023-07-09]. Dostupné z: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/ae3016b9-en.pdf?expires=1688917424&id=id&accname=guest&checksum=9FEA22B596DD566F59900C76A578E432>
- HŮLE, Daniel, 2014. *Demografie* [online]. 2014 [cit. 2023-07-09]. Dostupné z: <http://www.demografie.info/>
- HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ, K., D. KAŠPAR a P. ZIMMERMAN, 2015. *Konvergenční a divergenční tendence v Evropě z hlediska úmrtnosti: Jaké je postavení Česka?* [online]. [cit. 2023-07-08]. ISSN 1212-0014. Dostupné z: https://geografie.cz/media/pdf/geo_2015120010026.pdf
- China-Cee, 2021. *Greece social briefing: Impact of Immigration and Population Change on Economic and Social Development in Greece* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://china-cee.eu/2021/09/29/greece-social-briefing-impact-of-immigration-and-population-change-on-economic-and-social-development-in-greece/>
- IEMed Mediterranean Yearbook, 2014. *Youth Unemployment in Mediterranean Countries*. In: IEMed [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.iemed.org/publication/youth-unemployment-in-mediterranean-countries/>
- IHD, 2023. *Country profiles – Italy* [online]. 2023 [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://migrants-refugees.va/country-profile/italy/>
- IMPICCIATORE, Roberto, Giuseppe GABRIELLI a Anna PATERNO, 2020. *Migrants' Fertility in Italy: A Comparison Between Origin and Destination* [online]. [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: [doi:10.1007/s10680-019-09553-w](https://doi.org/10.1007/s10680-019-09553-w)
- ISLAM, Nazrul a kol, 2021. *Effects of covid-19 pandemic on life expectancy and premature mortality in 2020: time series analysis in 37 countries* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: [doi:10.1136/bmj-2021-066768](https://doi.org/10.1136/bmj-2021-066768)
- JANDOUREK, Jan, 2007. *Sociologický slovník*. ISBN 978-80-7367-269-0.

- KALIBOVÁ, Květa, 2001. *Úvod do demografie*. 2. vyd. Praha: Karolinum, Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0222-9.
- La Moncloa, 2021. *Foreign residents in Spain exceed 5.8 million for first time* [online]. [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: <https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/gobierno/news/Paginas/2021/20210413foreign-residents.aspx>
- LEBANO, Adele a Lynn JAMIESON, 2020. *Childbearing in Italy and Spain: Postponement Narratives* [online]. [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/45286048>.
- LEFRANCOIS, Veronika, 2020. *Italská emigrace. Mladí, podnikaví Italové opouštějí svoji zemi*. In: iRozhlas [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/veronika-lefrancois-italska-emigrace-mladi-podnikavi-italove-opoustejji-svoji-8361656>
- MÁROVCOVÁ, Veronika, 2015. *Stárnutí obyvatelstva České republiky* [online]. České Budějovice [cit. 2023-07-10]. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita.
- MÁROVCOVÁ, Veronika, 2017. *Stárnutí obyvatelstva, typologie a typy států Evropy* [online]. České Budějovice [cit. 2023-07-10]. Diplomová práce. Jihočeská univerzita.
- MAY, John F., 2015. *Population Policies in Europe*. In: L'Europe en Formation [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://doi.org/10.3917/eufor.377.0136>
- Mayoclinic, 2021. *Mediterranean diet for heart health* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.mayoclinic.org/healthy-lifestyle/nutrition-and-healthy-eating/in-depth/mediterranean-diet/art-20047801>
- MENCARINI, Letizia a kol., 2020. *Trust and fertility in uncertain times* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: [doi:10.1080/00324728.2020.1742927](https://doi.org/10.1080/00324728.2020.1742927)
- MERKAJ, Elvina a Raffaella SANTOLINI, 2022. *Italian national policies in response to the COVID-19 pandemic: The case of the Friuli-Venezia-Giulia and Umbria Regions* [online]. [cit. 2023-07-09]. Dostupné z: [doi:10.1016/j.healthpol.2022.02.004](https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2022.02.004)
- Migracy policy institute, 2022. *Romanian Migration to Spain: Explaining an Unexpected Migrant Flow* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.migrationpolicy.org/article/romanian-migrants-spain>
- Ministerstvo zahraničí České republiky, 2023. *Evropská unie* [online]. 2023 [cit. 2023-07-09]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/mezinarodni-organizace-a-vs-evropska-unie.aspx>
- MLÁDEK, J. a kol., 2006: *Demogeografická analýza Slovenska*. Univerzita Komenského, Bratislava, 222 s.
- MONTANARI, Armando a Barbara STANISCIA, 2017. *Young Italians on the move*. In: *European Mobility in Times of Crisis: The New Context of European South-North Migration* [online]. [cit. 2023-07-10]. ISBN 978-3-8376-3478-5. Dostupné z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=-QUxDgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA75&dq=emigration+of+greeks&ots=Vt6vM_qheF&sig=JoXRghNhBIYyWpBRsJCmq0tozgI&redir_esc=y#v=onepage&q=emigration%20of%20gre

- eks&f=false
- MZV, 2020. *Dopady pandemie na italské hospodářství a prognózy vývoje* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/rome/cz/obchod_a_ekonomika/dopady_pandemie_na_italske_hospodarstvi.html
- NZIP, 2023. *Plodnost* [online]. [cit. 2023-07-09]. Dostupné z: <https://www.nzip.cz/rejstrikovy-pojem/3075>
- OECD iLibrary, 2019. *Country health profiles* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/state-of-health-in-the-eu_25227041
- OECD iLibrary, 2023. *Fertility rates* [online]. [cit. 2023-06-29]. Dostupné z: https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/fertility-rates/indicator/english_8272fb01-en
- OECD Tourism Trends and Policies, 2022. *Tourism in the economy and outlook for recovery* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/fbfbf269-en/index.html?itemId=/content/component/fbfbf269-en>
- OECD, 2021. *International Migration Outlook* [online]. 2021 [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: doi.org/10.1787/29f23e9d-en
- OECD, 2023. *Infant mortality rates* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://data.oecd.org/healthstat/infant-mortality-rates.htm>
- OECD, 2023. *Life expectancy at 65* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://data.oecd.org/healthstat/life-expectancy-at-65.htm>
- OECD/European Union, 2020. *Health at a Glance: Europe 2020: State of Health in the EU Cycle* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1787/82129230-en>
- OSN, 2005. *Fakta a čísla OSN: Základní údaje o Organizaci spojených národů* [online]. New York/Praha [cit. 2023-07-08]. ISBN 80-86348-02-4. Dostupné z: <https://osn.cz/wp-content/uploads/2022/08/fakta-osn-2005-web.pdf>
- PALÁT, Milan, 2013. *Ekonomické aspekty mezinárodní migrace* [cit. 2023-06-28]. ISBN 978-80-7418-161-0.
- PÉREZ-CORRAL, Antonio a Almudena MORENO MINGUEZ, 2022. *Single-Parent Families, Educational Gradient, and Child Deprivation: The Cases of Italy and Spain* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: [10.1007/s12187-022-09931-7](https://doi.org/10.1007/s12187-022-09931-7)
- PIGS, 2023. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-07-10].
- POLESNÁ, Helena a Jiřina KOCOURKOVÁ, 2016. *Je druhý demografický přechod stále relevantní koncept pro evropské státy?* In: Geografie [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://geografie.cz/media/pdf/geo_2016121030390.pdf
- PRATSINAKIS, Manolis, 2022. *Greece's Emigration During the Crisis Beyond the Brain*

- Drain [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-11574-5_2
- PUIG-BARRACHINA, Vanessa, Maica RODRÍGUEZ-SANZ a kol, 2020. *Decline in fertility induced by economic recession in Spain* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
<https://www.scielosp.org/article/gs/2020.v34n3/238-244/en/>
- REIS, Ricardo, 2013. *The Portuguese Slump and Crash and the Euro Crisis*.
In: Brookings [online]. [cit. 2023-07-09]. Dostupné z:
<https://www.brookings.edu/articles/the-portuguese-slump-and-crash-and-the-euro-crisis/>
- Reuters, 2014. *Greek jobless rate hits record in Q4 despite easing recession* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/uk-greece-unemployment-idUKBREA2C0RR20140313>
- ROBARDS, James a Maria EVANDROU, 2012. *Marital status, health and mortality* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: 10.1016/j.maturitas.2012.08.007
- ROMISZEWSKA, Anna, 2015. *The impact of immigration on the demographic situation in the European union - The case of Spain*. In: Facing the Challenges in the European Union. Re-thinking EU Education and Research for Smart and Inclusive Growth (EuInteg) [online]. [cit. 2023-07-10]. ISBN 978-83-8017-063-6.
- ROYO, Sebastian, 2020. *From Boom to Bust: The Economic Crisis in Spain 2008–2013* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: doi:10.1057/978-1-137-53228-2_4
- ROZAKOU, Katerina, 2019. *Research access and sovereign power during the 'migration crisis' in Greece* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: doi:10.1111/1469-8676.12620
- ROZKOŠNÁ, Andrea, 2015. *Druhý demografický přechod v Evropě: vymezení, průběh, důsledky* [online]. Brno. [cit. 2023-06-10]. Dostupné z:
https://is.muni.cz/th/w5niw/Diplomova_prace_-_Andrea_Rozkosna.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita.
- SIAHANIDOU, Tania a kol, 2019. *Disparities of infant and neonatal mortality trends in Greece during the years of economic crisis by ethnicity, place of residence and human development index: a nationwide population study* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: doi:10.1136/bmjopen-2018-025287
- SOBOTKA, Tomáš, 2016. *Understanding low fertility: Portugal in a European context* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
https://repositorio.ul.pt/bitstream/10451/25303/1/ICS_VCunha_KWall_Problematicas_Outros.pdf#page=49
- Sociologická encyklopedie, 2017. *Reprodukce demografická* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Reprodukce_demografick%C3%A1
- Sociologická encyklopedie, 2018. *Revoluce demografická* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Revoluce_demografick%C3%A1
- STYLIANIDIS, Stelios a Kyriakos SOULIOTIS, 2018. *The impact of the long-lasting*

- socioeconomic crisis in Greece* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
doi:10.1192/bji.2017.31
- TANTURRI, Maria Letizia, 2016. *Aging Italy: Low Fertility and Societal Rigidities. Low Fertility, Institutions, and Their Policies* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
doi:10.1007/978-3-319-32997-0_9
- The Guardian, 2013. *Portugal suffers from a plummeting birthrate on top of economic woes* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
<https://www.theguardian.com/world/2013/jul/02/portugal-low-birthrate-eurozone-crisis>
- Time, 2020. *Greece Has an Elderly Population and a Fragile Economy. How Has It Escaped the Worst of the Coronavirus So Far?* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
<https://time.com/5824836/greece-coronavirus/>
- UXÓ, Jorge, Eladio FEBRERO a Fernando BERMEJO, 2015. *Crisis, unemployment and internal devaluation in Spain* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
https://www.etui.org/sites/default/files/Chapter%204_1.pdf
- VERD, Joan, Oriol BARRANCO a Mireia BOLÍBAR, 2019. *Youth unemployment and employment trajectories in Spain during the Great Recession: what are the determinants?* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1186/s12651-019-0254-3>
- WHO - The global health observatory, 2023. *Infant mortality rate* [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/3342>
- World Population Ageing, 2019. [online]. [cit. 2023-07-10]. ISBN 978-92-1-148325-3. Dostupné z:
<https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf>
- YIJIE, Liu, 2023. *The non-EU Migration Process in Spain and its Impact on the Current Demographics of the country* [online]. [cit. 2023-06-28]. Dostupné z:
doi:10.1051/shsconf/202315704022
- ZAFEIRIS, Konstantinos a Anastasia KOSTAKI, 2017. *Recent Mortality Trends in Greece* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: doi:10.1080/03610926.2017.1353625
- ZINCONE, Giovanna, 2006. *Italian immigrants and immigration policy making : structures, actors and practices. International Migration* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/italian-immigrants-and-immigration-policy-making-structures-actors-and-practices-0_en

Seznam datových zdrojů

- Ellinikí Statistikí Archí, 2023 [online]. Athény [cit. 2023-07-08]. Dostupné z:
<https://www.statistics.gr/en/home/>
- Eurostat database, 2023. Eurostat [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Human Fertility Database, 2023. HFD [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
<https://www.humanfertility.org/>
- Human mortality Database, 2023. HMD [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
<https://www.mortality.org/>
- Instituto Nacional de Estadística, 2023 [online]. Madrid [cit. 2023-07-08]. Dostupné z:
<https://www.ine.es/en/>
- Instituto Nacional de Estatística statistics Portugal, 2023 [online]. Lisabon [cit. 2023-07-08].
Dostupné z: https://www.ine.pt/xportal/xmain?xpgid=ine_main&xpid=INE
- Istituto Nazionale di Statistica, 2023 [online]. Řím [cit. 2023-07-08]. Dostupné z:
<https://www.istat.it/>
- Macrotrends, 2023 [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
<https://www.macrotrends.net/countries/>
- OECD Data, 2023. *OECD* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://data.oecd.org/>
- Statista, 2023 [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.statista.com/>
- World Bank Open Data, 2023. *The World Bank* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
<https://data.worldbank.org/>
- World Population Prospects, 2023. *United Nations* [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z:
<https://population.un.org/wpp/>
- Worldometer, 2023 [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://www.worldometers.info/>